

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filosofická

Bakalářská práce

**DĚJINY KNIHY, TISKU A OSTATNÍCH MÉDIÍ:
NEJVÝZNAMNĚJŠÍ STAROEGYPTSKÉ PÍSEMNE PAMÁTKY A
JEJICH ČLENĚNÍ**

Patrik Schaffer

Plzeň, 2016

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Katedra filozofie

Studijní program Humanitní studia

Studijní obor Humanistika

Bakalářská práce

Dějiny knihy, tisku a ostatních médií:

Nejvýznamnější staroegyptské písemné památky a jejich členění

Patrik Schaffer

Vedoucí práce:

PhDr. Dagmar Svatková

Univerzitní knihovna (UK)

Fakulta filozofická Západočeské univerzity v Plzni

Plzeň 2016

Prohlašuji, že jsem práci zpracoval(a) samostatně a použil(a) jen uvedených pramenů a literatury.

Plzeň, duben 2016

Děkuji vedoucí mé práce PhDr. Dagmar Svatkové za pravidelné konzultace a cenné rady ohledně této bakalářské práce.

OBSAH

1) Úvod	8
2) Egyptská civilizace	9
2.1.2 Střední egyptština	11
2.1.3 Novoegyptština	11
2.1.4 Démotština	12
2.1.5 Koptština	12
2.1.6 Další jazyky	13
2.2 Písmo	14
2.2.1 Egyptské hieroglyfické písmo	15
2.2.2 Hieratické písmo	16
2.2.3 Démotické písmo	16
2.2.4 Koptské písmo	17
2.3 Písaři	17
2.3.1 Písařské školy a chrámy	18
2.3.2 Pisátka	19
2.3.3 Barvy	19
2.3.4 Nádobka s vodou	20
2.4. Typy materiálů	20
2.4.1 Stěny chrámů a pyramid	20
2.4.2 Stéla a obelisk	21
2.4.3 Papyrus	23
2.4.4 Další materiály	24
3) Žánry textů	25
3.1 Nauky	25
3.1.1 Morální nauky	26
3.1.1.2 Naučení prvního ministra Ptahhotepa	27
3.1.1.3 Naučení Aniho, synu Chonsuhotepovi	28
3.1.1.4 Naučení Amenemopa, synu Haremmaacheruovi	28
3.1.1.5 Démotická nauka	29
3.1.2 Politické a propagační nauky	29
3.1.2.1 Naučení Amenemhéta I., synu Senwosretovi I.	30
3.1.2.2 Naučení Achtoje I., synu Merikaréovi	30
3.1.2.3 Naučení Achtoje, synu Pjepimu	31
3.1.2.4 Napomenutí egyptského mudrce	31
3.2 Náboženské, pohřební a mytologické texty	32
3.2.1 O Hórovi a Sutechovi	33
3.2.2 Texty pyramid a rakví	34
3.2.3 Knihy mrtvých	35

3.3 Vědecké texty.....	35
3.3.1 Matematika	36
3.3.1.1 Rhinský papyrus	37
3.3.1.2 Moskevský matematický papyrus.....	38
3.3.1.3 Fragmenty papyrů z Kahúnu.....	38
3.3.1.4 Berlínský papyrus	39
3.3.1.5 Dřevěné tabulky z Achmínu	39
3.3.2 Lékařství	39
3.3.2.1 Smithův papyrus	40
3.4 Epická díla	40
3.4.1 Královské a hodnostářské novely	40
3.4.1.1 O Merenptahově vítězství nad Libyjci.....	41
3.4.1.2 O dobytí Jaffy (též Joppy).....	41
3.4.1.3 O zázračném vyléčení princezny Bentreše	42
3.4.1.4 O sedmi hubených letech	42
3.4.1.5 Stéla sfingy gízské	42
3.4.1.6 Nefertejovo proroctví.....	42
3.4.1.7 O výřečném venkovanovi	43
3.4.2 Cestopisné povídky.....	44
3.4.2.1 Povídka o Sinuhetovi	44
3.4.2.2 O Ven-amunově cestě do Foiníkie	46
3.4.3 Pohádky	46
3.4.3.1 Pravda a Lež.....	47
3.4.3.2 O trosečnickovi na tajuplném ostrově	47
3.4.3.3 O princí, kterému byl předurčen osud	48
3.4.3.4 O duchu, který se dožadoval obnovy své hrobky	48
3.4.3.5 Pohádky z papyru paní Westcarové	48
3.4.3.6 Pohádka o setómu Chamvésovi, o Neneferkaptahovi, jeho manželce Ahúře a jejím synu Merjebovi	49
3.4.3.7 Pohádka o Siusírovi, synu setóma Chamwése.....	50
3.4.4 Bajky	51
3.4.4.1 O lvu a myši.....	51
3.4.4.2 O supici a kočce	51
3.5 Lyrická díla	52
3.5.1 Hymnus Achnatonův.....	53
3.5.2 Hymnus na Venise.....	54
3.5.3 Písň harfeníků	54
3.5.4 Dialog zoufalce s jeho duchem	55
3.5.5 Milostné básně	56
3.6. Dramata.....	56

3.6.1 Vítězství Hora nad Sutechem.....	57
3.7 Historické texty.....	57
3.7.1 První mírová smlouva.....	58
3.7.2 Spor krále Sekenjenréa a Apópiho.....	59
3.7.3 Seznamy.....	59
3.8 Korespondence.....	60
3.8.1 Sbíрка dopisů z hrobky poblíž Dér el-Bahrí.....	60
3.8.2 Dopisy mrtvým.....	60
3.8.3 Amenemopova a Hóriho korespondence.....	61
3.9 Životopisy.....	61
3.9.1 Mecenův životopis.....	62
3.9.2 Veniův životopis.....	62
3.9.3 Harchufův životopis.....	63
3.9.4 Ptahšepesův životopis.....	63
4) Závěr.....	64
5) Bibliografie.....	66
6) Resumé.....	69
7) Přílohy.....	70
7.1 Ukázka hieroglyfického písma rytého do kamene.....	70
7.2 Ukázka hieroglyfického písma psaného na papyrus.....	71
7.3 Ukázka hieratického písma + hieroglyfický přepis textu.....	72
7.4 Ukázka démotického písma + hieroglyfický přepis textu.....	73
7.5 Ukázka koptského písma.....	74
7.6 Ukázka Textů pyramid č. 1.....	75
7.7 Ukázka Textů pyramid č. 2.....	76
7.8 Ukázka Textů rakví č. 1.....	77
7.9 Ukázka Textů rakví č. 2.....	78
7.10 Ukázka Knihy mrtvých č. 1.....	79
7.11 Ukázka Knihy mrtvých č. 2.....	80
7.12 Ukázka svinutého papyrového svitku.....	81
7.13 Ukázka matematického papyru č. 1.....	82
7.14 Ukázka matematického papyru č. 2.....	83
7.15 Ukázka stély č. 1.....	84
7.16 Ukázka stély č. 2.....	85
7.17 Ukázka stély č. 3.....	86
7.18 Ukázka obelisku.....	87

1) ÚVOD

Ve své bakalářské práci jsem si za cíl stanovil sestavit výčet nejvýznamnějších objevených staroegyptských písemných památek. Za staroegyptské písemné památky v tomto případě považuji písemné dokumenty sepsané staroegyptskou civilizací v oblasti kolem Nilu (převážně celá oblast dnešního Egypta) na severovýchodu Afriky, od sjednocení Horního a Dolního Egypta v jeden stát a prvních faraonských dynastií (cca 3 050 př. n. l.), až po římskou nadvládu a arabskou invazi roku 639 n. l.

Samotná staroegyptská písemná díla jsem vybíral na základě subjektivního chápání jejich významu pro lepší porozumění egyptské kultuře a společnosti. Každý nalezený písemný dokument je sice z archeologického hlediska významný, jelikož nám téměř vždy pomáhá udělat si lepší obraz o staroegyptském životě, ale některé dokumenty se mohou jevit jako významnější, proto připomínám, že tento přehled je ryze subjektivní. Je těžké říci, jaké obecné kvality musí obsah textu mít, aby se do tohoto výčtu dostal, ale mezi ty, kterými jsem se řídil, patří hlavně unikátnost z hlediska celkově nalezeného množství podobných textů. V tomto výčtu tedy nezohledňuji výčet dokumentů pouze určitého typu písma, formy zápisu, nebo žánru.

V první části se nejprve zaměřuji na nezbytné základy spojené se staroegyptskými písemnými památkami, jako je stručné uvedení do kulturně-historického kontextu, představení jazyků a písem, kterých se užívalo, seznámení s funkcí písaře a na rozčlenění základních záznamových materiálů textů. Ve druhé části už pak přistupuji k samotnému výčtu děl, která jsem se rozhodl řadit podle významných literárních bloků (žánrů a podžánrů), která nejprve charakterizují a poté podrobně popisují jednotlivé exempláře z hlediska formy a obsahu.

K sestavování výčtu nejvýznamnější staroegyptské literatury jsem použil nejrůznější literaturu, zahrnující knihy a články, které se zaměřují (byť jen okrajově) na staroegyptskou literaturu, nebo na konkrétní písemné památky. Zvláště u děl, která popisovala egyptskou literaturu pouze stručně, bylo zajímavé porovnávat, jaké památky považují různí autoři za natolik významné, že je na vyhrazeném prostoru svých děl (někdy pouze malém), zmínili. Vzal jsem v potaz i díla autorů, kteří se tímto tématem zabývají do hloubky, jako například díla egyptologa Františka Lexy, která jsou mnohdy natolik obsáhlá, že jim dostatečně porozumí pouze vystudovaný egyptolog. Práci jsem pojal tak, aby byla i přes svoje zaměření stále dílem popisujícím jen jednu kapitolu z dějin písemnictví (knihovnictví) a spíše než k subjektivnímu filosofování nad

každým dílem, stručně vypovídala o samotných základech písemnictví, na které poté navazují všechny ostatní kapitoly dějin.

Téma jsem si vybral, jelikož Staroegyptská civilizace je mi blízká a jako jedna z nejstarších a nejdéle trvajících civilizací nabízí neuvěřitelné vědomosti, na svou dobu srovnatelné s dnešním věděním. Díky jednotě tohoto národa a úctě k tradicím se zde vyvinulo právo, náboženství a samozřejmě i zmíněná literatura, a zatímco v jiných částech světa se kultura stovky let předávala pouze ústně, právě na severu Afriky začala být zapisována do kamene a papyru a Egypťané tuto schopnost dokonce povýšili na umění. Během jejich tisíciletého vývoje vynalezli nejrůznější typy dokumentů, které si dnes jen dovedeme představit. Většinu těchto textů sice pohřbil čas, ale i samotná špička ledovce, kterou archeologické expedice každým rokem objevují, nám odkrývá neuvěřitelnou, ztracenou a znovu objevenou moudrost.

Práce je vedena pouze v teoretické rovině a jejím cílem je přehledně vypsát a popsat nejdůležitější písemné památky zmíněného období.

2) EGYPTSKÁ CIVILIZACE

Od poslední doby ledové se v Severní Africe změnilo podnebí a z pralesů se stala vyprahlá poušť. Nedostatek vody vedl k vymírání vegetace a přesunu zvířete dál za potravou, což automaticky vedlo i k přesunu člověka. Některé kmeny se rozhodly usadit na okraji vznikající Sahary v dolním toku životodárné řeky Nil. Z lovců se stali pěstitelé dobytka a zemědělci. Pravidelné záplavy Nilu byly jako stvořené pro závlahové hospodářství.

Kvůli potřebě společného budování velkých závlahových systémů a ochraně vládnoucí třídy se malé státní útvary začaly slučovat, až vzniklo pouze samostatné království Horního a Dolního Egypta. Přibližně v roce 3 200 př. n. l. došlo ke sjednocení obou Egyptů a přechodu od prvobytně pospolné společnosti k otrokářskému řádu. Německý filosof Karel Marx tomu říkal tzv. *východní despotie*. Podle německého egyptologa Jana Assmanna se však písmo ve Starém Egyptě rozvíjí v rámci politické organizace (první politické manifesty) a ne v rámci nově vznikajícího hospodářství.¹

¹ ŽÁBA, Z. *Tesáno do kamene, psáno na papyrus*, s. 13 – 15.

Na čem se však můžeme shodnout je, že staroegyptské písemné záznamy byly vždy v silném spojení s egyptským náboženstvím. Podle švýcarského historika Jacoba Burkharta jde dokonce o kanonizaci kulturní paměti. Z písemností se stává médium posmrtného přežití ve společenské paměti. Egyptská kultura je natolik ojedinělá, že se jí podařilo udržet specifickou identitu tisíce let, což je úspěch, kterému může konkurovat jen několik dalších civilizací. Velkou zásluhu na tom má neustálé opisování textů, u kterých (kromě malých změn) nedochází k misinterpretaci. Podle Jana Assmanna se však text stává skutečně textem až poté, co je podroben krtice a rozboru, Je-li tomu tak, pak můžeme říci, že ve Starověkém Egyptě vlastně texty vůbec neexistovaly. Vtipnou ukázkou může být Hathořin chrám v Dendře, kde je na stěně vypsán inventární soupis města, který se během tisíciletí vůbec nezměnil, přestože inventář města prošel aktualizacemi.

Pro dnešní archeology a překladaře je množství, příliš se neměnicích, opisů příznivé, jelikož je větší šance objevit nějaké ten zapomenutý kánon. Zamyslíme-li se nad tím však hlouběji, pak neschopnost starých Egyptanů měnit své kanonizované texty z nich činí nejen tradice ctící, ale i zkostnatělý a konzervativní národ uzavřený před světem. Je ale pravda, že tato tradice dává Staroegyptské civilizaci právě ten půvab, který ji činí tak přitažlivou pro mnoho v minulosti i dnes.²

2.1 Egyptský jazyk

Egyptský jazyk je jednou z jazykových skupin *afroasijské* jazykové rodiny (též *afroasijská*, *lisramic*, *erythraic/erythraean* nebo *hamito-semitic*), která je jednou ze základních jazykových rodin v Africe a jihozápadní Asii. Dalšími jazykovými skupinami afroasijské jazykové rodiny jsou například berberské jazyky (například tuaregština, kabyle), čadské jazyky (například hauština), kušitské jazyky (například afarština, bedža, somálština), omotské jazyky a semitské jazyky (například akkadština, asyrština, ugaritština, feničtina, hebrejština, arabština).³

Egyptský jazyk se vyvíjel cca 4 500 let. Až do 19. století byl egyptský jazyk a písmo velkou záhadou. Podnět ke studiu egyptštiny dal až francouzský vojevůdce Napoleon Bonaparte. Roku 1799 byla v dolnoegyptském městě Rosetta nalezena slavná kamenná deska (*Rossetská deska*) se třemi texty (hieroglyfickým, démotickým

² ASSMANN, J. *Kultura a paměť : písmo, vzpomínka a politická identita v rozvinutých kulturách starověku*, s. 149 – 155.

³ DORAZIL, O. *Poklady starověkého písemnictví*, s. 20.

a řeckým), kterou roku 1822 po dlouhém studiu přeložil díky jménům panovníků v kartuších, francouzský archeolog Jean Francois Champollion a objevil tak klíč k překladu ztracených staroegyptských hieroglyfů.⁴

2.1.1 Stará egyptština

Nejstarším jazykem je *stará egyptština* (též *staroegyptština*), která se používala jako jazyk Staré říše (cca 2 686 př. n. l. - cca 2 181 př. n. l.). Staroegyptštinu lze dělit na *archaickou egyptštinu*, kterou jsou psány nejstarší hieroglyfické dokumenty (nápisy v Metjenově hrobce z III. až IV. dynastie) a na *jazyk Textů pyramid*, který nám ukazuje dřívější fázi vývoje jazyka, než jak je tomu u textů staroříšských životopisů z hrobek.⁵ V době núbijské nadvlády, během obou perských nadvlád i za Ptolemaiského a Římského období se *staroegyptského jazyka* používalo při administrativní činnosti mezi egyptským obyvatelstvem a okupujícími hodnostáři. K zápisu se používalo egyptské hieroglyfické písmo.⁶

2.1.2 Střední egyptština

Za Prvního přechodného období (cca 2 181 př. n. l. - 2 055 př. n. l.) a v období Střední říše (cca 2 055 př. n. l. - cca 1 795 př. n. l.) vystřídala starou egyptštinu *egyptština střední* (též *Klasická egyptština*), která se jí velmi podobala. Slovní soustava *klasické egyptštiny* byla syntetická a raději, než přidávání pomocných slovních druhů, využívala ohýbání slov.⁷ Přežila Druhé přechodné období (cca 1 795 př. n. l. - 1 550 př. n. l.) až do tzv. Amarnského období (cca 1 372 př. n. l.) Nové říše, kdy přestala být používána jako běžně mluvený jazyk. V psané podobě však přetrvala až do konce čtvrtého století našeho letopočtu. K zápisu se používalo *egyptské hieroglyfické písmo*.⁸

2.1.3 Novoegyptština

Od počátku Amarnského období (cca 1 372 př. n. l.) Nové říše se začala používat *novoegyptština* (též *Pozdní egyptština*), která byla, na rozdíl od *staroegyptštiny* a *střední egyptštiny*, značně odlišná. Téměř všechny syntetické formy byly kompletně nahrazeny

⁴ BARD, K. A. ; SHUBERT, S. B. *Encyclopedia of the Archaeology of Ancient Egypt*, s. 377.

⁵ Tamtéž, s. 44 – 45, 377.

⁶ ŽÁBA, Z. *Tesáno do kamene, psáno na papyrus*, s. 16 – 18, 52, 90, 184.

⁷ BARD, K. A. ; SHUBERT, S. B. *Encyclopedia of the Archaeology of Ancient Egypt*, s. 45 – 47, 377 – 378.

⁸ ŽÁBA, Z. *Tesáno do kamene, psáno na papyrus*, s. 18.

analytickými. Ve struktuře věty došlo k přechodu ze systému *sloveso-podmět-předmět* k systému *podmět-sloveso-předmět*, který byl lépe definovatelný. *Novoegyptština* objevila jednoznačnost podstatných jmen v čísle, rodě a dalších kategoriích, skrze předměty, které podstatné jméno předcházely, zatímco klasická egyptština rod a číslo pouze naznačovala za pomoci přípon.⁹

Vědci *новоegyptštinu* rozdělují podle žánrů textů ve kterých je použita na *Neliterární novoegyptštinu*, užívanou k soukromé korespondenci a dokumentům z Horního Egypta až do XX. Dynastie. *Neliterární novoegyptština* se pravděpodobně vyskytovala i v běžném hovoru. A za druhé na *Literární novoegyptštinu*, užívanou v pozdně-egyptských sbornících a textech Ramessovského období (1 295 př. n. l. - cca 1 069 př. n. l.) Nové říše, která na rozdíl od *neliterární novoegyptštiny* používala předložky. *Novoegyptština* se používala nejpozději do konce Třetího přechodného období (cca 1069 př. n. l. - 653 př. n. l.). K zápisu se používalo egyptské hieroglyfické písmo.¹⁰

2.1.4 Démotština

V Pozdním období (cca 664 př. n. l. - cca 332 př. n. l.) nastoupila *démotština*. Svým stylem je hodně podobná *новоegyptštině* a vydržela během Ptolemaiského (cca 332 př. n. l. - 32 př. n. l.), Římského (31 př. n. l. - 312 n. l.) a Koptského (312 n. l. - 639 n. l.) období zhruba do roku 450 n. l. Posledním démotským textem jsou nápisy v chrámu ve Philae (též *Filé*).¹¹

2.1.5 Koptština

Posledním starověkým egyptským jazykem byla *koptština*, která se vyvinula v prvním a druhém století našeho letopočtu během Římského období (31 př. n. l. - 312 n. l.) a přetrvávala Koptské (312 n. l. - 639 n. l.) a Arabské období (639 n. l.). V mluvené podobě se používala až do patnáctého století a v psané podobě dokonce až do století sedmnáctého, kdy už byla zcela vytlačena arabštinou. Jakožto mrtvý jazyk se jí však dodnes používá v egyptských koptských chrámech.¹² Primárním důvodem vzniku *koptštiny* byla nutnost překladu svatých písem, jelikož se v Egyptě začalo šířit

⁹ BARD, K. A. ; SHUBERT, S. B. *Encyclopedia of the Archaeology of Ancient Egypt*, s. 47 – 49, 377 – 378.

¹⁰ ŽÁBA, Z. *Tesáno do kamene, psáno na papyrus*, s. 18.

¹¹ BARD, K. A. ; SHUBERT, S. B. *Encyclopedia of the Archaeology of Ancient Egypt*, s. 49 – 52, 377 – 378.

¹² ŽÁBA, Z. *Tesáno do kamene, psáno na papyrus*, s. 18.

křesťanství. Používala se i pro překlady egyptských magických a astronomických knih. *Koptština* má základ v řečtině doplněné šesti démotskými znaky, které zastupují zvuky, které se v řecké abecedě nevyskytují. K zápisu se používalo *koptské písmo*.¹³

2.1.6 Další jazyky

Mezi další jazyky, kterých se v průběhu egyptských dějin používalo k písemným záznamům, patří většinou jazyky národů, které Egypt po určité časové období okupovaly. Za zmínku stojí *řečtina* v Řeckém a (cca 332 př. n. l. - 32 př. n. l.) a Římském období (31 př. n. l. - 312 n. l.) a *arabština* v Arabském období (od roku 639 n. l.).¹⁴

Za vlády Ptolemaia I. Sótéra a jeho nástupce Ptolemaia II. Filadelfa byla v Alexandrii také založena škola Múseion a slavná *Alexandrijská knihovna*, kde byly překládány židovské náboženské texty do řečtiny.¹⁵ Knihovna odhadem obsahovala 400 000 - 700 000 písemností a svitků, mezi nimi i přírodovědecké a filosofické poznatky starověku (výpočty Euklida a Pythagora). Knihovna údajně vyhořela roku 48 př. n. l., když na Alexandrii zaútočil Ptolemaios VIII., aby přemohl Julia Caesara, který stál na straně jeho sestry Kleopatry VII. Bitva probíhala na dvou frontách, v palácové čtvrti a v přístavu, kde Caesar prohrával, a proto dal údajně zapálit všechny kotvící lodě, ze kterých oheň přskočil na cca 100 metrů dalekou nedávno otevřenou knihovnu.

Údajně však shořela pouze loď svitků, které se měli do knihovny umístit, jelikož většina z historiků té doby nepopisuje shoření Alexandrijské knihovny v žádném svém spise. Pouze několik jich zmiňuje, že knihovna byla požárem poničena, ale ne že byla zcela zničena. Knihovna se pravděpodobně nacházela spíše v samotné palácové čtvrti a dodnes tak nemáme tušení, co se s ní opravdu stalo. Pravděpodobnější je, že knihovna shořela při bojích o Alexandrii ve 2. století, kdy byla zničena celá palácová čtvrť. Je možné, že až právě tehdy zmizela legendární egyptská díla, přepsanými do řečtiny. Mezi údajnými shořelými díly byl například i legendární kompletní seznam egyptských panovníků (dílo *Aigyptiaka hypomnémata*) písaře Manetha.¹⁶

¹³ BARD, K. A. ; SHUBERT, S. B. *Encyclopedia of the Archaeology of Ancient Egypt*, s. 51 – 52, 377 – 378.

¹⁴ Tamtéž, s. 51 – 52.

¹⁵ *Egypt: symbolismus a archeologie*, s. 26, 105.

¹⁶ STANGLMEIER, G. F. L. ; BIFFIGER, B. *Dosud neobjevené poklady faraonů*, s. 127 – 132.

2.2 Písmo

Ze všech znakových systémů starověkého Egypta jsou nejznámějším a také nejkomplicovanějším zástupcem egyptské hieroglyfy (obsahuje je egyptské hieroglyfické písmo, hieratické písmo a démotické písmo).¹⁷ Egyptské hieroglyfy se řadí mezi jedno z prvních logogramových písem, které je potomkem piktogramových písem. Potíž s piktogramovými i logogramovými písmi je ta, že je jejich jednotlivé znaky můžeme řadit jak do kategorie písma, tak i do kategorie umění.¹⁸ Základní rozdíl mezi obrazem a obrázkovým písemem je ten, že za pomoci obrazu nedokážete sdělit konkrétní myšlenku, protože si ji každý může vyložit jinak, kdežto u obrázkového písma je obsah nezaměnitelný. Nejjednoduššího pochopení můžeme dosáhnout, řekneme-li si, že *obrázkové písmo může být uměním, ale obraz literaturou být nemůže*. Nejrozumnější je tak ve výsledku brát hieroglyfy jako jakousi hybridní umělecko-písemnou soustavu, která nám může přinést konkrétní (obsah) i abstraktní (forma) obsah, podle toho z jakého úhlu se na něj díváme.¹⁹ Německý egyptolog Friedrich Junge to asi nejlépe shrnuje větou: „*Svět je hieroglyfickým písmem bohů.*“²⁰

Konkrétní slova bylo možné zaznamenat za pomoci konkrétních znaků (logogramů), které reprezentovaly buď samotný objekt, nebo nějakou jeho vlastnost. Znaky mohly mít podobu lidí, zvířat rostlin, živých i neživých předmětů a/nebo částí.²¹ Nevýhodou u tohoto typu záznamu bylo neuvěřitelně velké množství znaků, kterých bylo potřeba pro sdělení většího množství informací, a proto se užívaly společně s fonogramy, což je také jedním z důvodů proč se již bavíme o písmu a ne o umění zachycujícím realitu.

Fonogramy nabízely možnost sestavovat slova ze samotných hlásek, což bylo mnohem úspornější než tvořit stále nové logogramy. Jelikož v egyptském jazyce tvořily význam slova převážně souhlásky, při tvorbě fonogramů se samohlásky zpravidla zcela vypouštěly. Z každé souhlásky (nebo více souhlásek) se tak nejprve stal znak v podobě zjednodušeného významu fonému této souhlásky, a poté se z těchto znaků teprve skládala slova. Pro rozeznání logogramů od fonogramů se při jejich zápisu připojovala svislá čára.

¹⁷ BARD, K. A. ; SHUBERT, S. B.. *Encyclopedia of the Archaeology of Ancient Egypt*, s. 377.

¹⁸ LALOUETTE, C. *Ramessova říše: vláda jedné dynastie*, s. 329.

¹⁹ ŽÁBA, Z. *Tesáno do kamene, psáno na papyrus*, s. 17, 33, 36, 103, 154, 161.

²⁰ ASSMANN, J. *Kultura a paměť : písmo, vzpomínka a politická identita v rozvinutých kulturách starověku*, s. 149 – 155.

²¹ BARD, K. A. ; SHUBERT, Steven Blake. *Encyclopedia of the Archaeology of Ancient Egypt*, s. 378.

Pokud to bylo nutné, připisovaly se ke konci slov ještě tzv. determinativy, které upřesňovaly pravý význam slov, pokud bylo možné si jejich význam vyložit více způsoby. Samy o sobě neměly žádnou fonetickou hodnotu. Zakladatel vědecké egyptologie Jean Francois Champollion rozluštil systém deterministických značek egyptského písma roku 1822. Jak se značky v průběhu času měnily, bylo podle nich možné určit i dobu vzniku daného textu.²²

Hieroglyfy mohly být psány v řádcích nebo sloupcích a číst se mohly zprava doleva, nebo zleva doprava. Texty mohou na začátku nebo na konci obsahovat i znaky, které nás informují, jakým směrem se má text číst. Existuje i několik rozdílných typů zápisu hieroglyfů v závislosti na prostředí, ve kterém písař psal a povaze textu. Texty v hrobkách bývají například vyvedeny velice detailně, texty na stélách pak bývají zubaté vystouplé reliéfy bez interního označení. Kurzivní typ záznamu hieroglyfů se začal používat zejména po vzniku papyru na záhlaví účetnických dokumentů a vedl až ke vzniku hieratického písma, kterým se začaly zaznamenávat náboženské texty.²³

2.2.1 Egyptské hieroglyfické písmo

Základním písmem egyptského jazyka se stalo písmo hieroglyfické. Úplně první hieroglyfické značky můžeme najít na reliéfech z konce předdynastické doby (cca 3 200 př. n. l.), kdy se prvním vládcem sjednoceného Horního a Dolního Egypta stává faraon Meni (též *Menes*, *Narmer*).²⁴ Tyto reliéfy jsou vyryty do břidlicových desek a zaznamenávají některá jména a funkce osob a jména míst. První písmo samo o sobě se vyvinulo až při sjednocení Horního a Dolního Egypta. Důvodem byla organizace nového rozsáhlého hospodářství. Bylo potřeba zaznamenat nejen množství a druh odváděných daní, ale také vytvořit seznamy majetku a jeho vlastníků. První skutečné nápisy nám tak přináší až I. dynastie a obsahují většinou jména a tituly panovníků.²⁵

Již samotné slovo *hieroglyf* znamenalo ve starořečtině doslova *posvátné písmo tesané*, což vystihovalo jeho podstatu. Staroegyptské hieroglyfy byly zpočátku tesané do kamene nebo malované na omítky zdí. Později se rozšířily na papyrové listy a svitky, ostraky (střepey nádob, hladké úlomky vápence) a dřevěné destičky pokryté štukem. Jedná se o nejstaršího předchůdce všech hláskových písem, ze kterého se vyvinulo

²² ŽÁBA, Z. *Tesáno do kamene, psáno na papyrus*, s. 16 – 21.

²³ BARD, K. A. ; SHUBERT, S. B. *Encyclopedia of the Archaeology of Ancient Egypt*, s. 378 – 379.

²⁴ *Egypt : Symbolismus a archeologie*, s. 71.

²⁵ ŽÁBA, Z. *Tesáno do kamene, psáno na papyrus*, s. 16 – 17, 19, 33.

například sinajské, fénické, aramejské, hebrejské, latinské a řecké písmo. Poslední hieroglyfické nápisy pochází z roku 394 n. l. nalézá se v chrámu u Philae (též *Filé*).²⁶

2.2.2 Hieratické písmo

Jedná se o zjednodušené tvary značek egyptského hieroglyfického písma do extrémně kurzivní formy. U některých znaků došlo i k ligatuře (spojení dvou znaků v jeden). Hieratické písmo se vždy četlo zprava doleva. Původně se psalo vertikálně, ale od XXII. dynastie se začalo psát horizontálně. Existují dva styly hieratického písma. První tzv. *Elegantní* se používá u literárních děl, soudních rozsudků, školních textů a závěrečných kopií administrativních textů. Druhý typ je tzv. *Více kurzivní* a používal se v osobních dopisech, diktátech nebo prvoplánových zprávách. Z *více kurzivního hieratického písma* se navíc vyvinul tzv. *Neobvykle hieratický typ*, prvně doložený v Thébách v průběhu XXI. a XXII. dynastie. Tento podtyp písma byl užíván k záznamům administrativních textů (katastry, seznamy, účty). Neobvykle hieratický typ písma existoval cca pět set let do panování faraona Amasise (XXVI. dynastie).²⁷

K zjednodušení došlo z důvodu přechodu k novým záznamovým materiálům, z nichž nejčastější byl papyrus, dále pak ostraka a dřevěné destičky. Můžeme najít ale i ojedinělé nápisy na koženém a lněném textilu. Používalo se současně s egyptským hieroglyfickým písmem kněžími k opisování starých náboženských spisů. Nejstarším dosud objeveným hieratickým náním je Horovo jméno krále Škorpiona, nalezené na džbánech pohřebiště Tarkhan. Podle vzoru hieratického písma si núbijská říše vytvořila vlastní kurzivní písmo (merojské).²⁸

2.2.3 Démotické písmo

V Pozdním období (cca 664 př. n. l. - cca 332 př. n. l.) se z hieratického písma vyvinulo písmo démotické. První zaznamenaný případ užití démotického písma je v Dolním Egyptě za vlády Psammetika I., kolem roku 650 př. n. l.²⁹ Na konci Saitského období démotické písmo zcela nahradilo hieratické písmo. Prvotně vzniklo k novému záznamu právních a administrativních textů ale v Ptolemaiském období se v něm začala psát i běžná literatura. Častěji než hieratické písmo obsahovalo ligatury a zkratky, což

²⁶ BARD, K. A. ; SHUBERT, S. B. *Encyclopedia of the Archaeology of Ancient Egypt*, s. 377.

²⁷ ŽÁBA, Z. *Tesáno do kamene, psáno na papyrus*, s. 17 – 18, 22, 161.

²⁸ BARD, K. A. ; SHUBERT, S. B. *Encyclopedia of the Archaeology of Ancient Egypt*, s. 379.

²⁹ BARD, K. A. ; SHUBERT, S. B. *Encyclopedia of the Archaeology of Ancient Egypt*, s. 379-380.

z něj činí velmi těžko čitelné písmo.³⁰

2.2.4 Koptské písmo

Vzniklo z důvodu nutnosti přeložit Bibli po křesťanizaci Egypta. Jako výchozí tak bylo vybráno řecké písmo (běžně používané v době ptolemaiiovské) ve formě majuskulí, doplněné několika změněnými značkami z demotického písma. Tak vzniklo písmo koptské.

Mezi koptskou literaturu můžeme řadit kromě bible a životopisů svatých například životopis z hrobky keftského biskupa Pitsentia (též *Pisentius*), *Román o Kambudžiovi*, nenáviděném perském dobyvateli a *Píseň o Theodosiovi a Dionysiovi* ze života prostých lidí a jejich pohádkových představ. Oficiálně posledním staroegyptským spisem psaným koptsky je veršované dílo *Triadon* z roku 1 200 n. l.³¹

2.3 Písaři

Už Egyptané věděli, že poznáním minulosti se dá ovlivňovat budoucnost. Písaři, kteří byli dostatečně vzdělaní, aby v minulosti dokázali číst tak podléhali obrovské úctě a nezávislosti. Důkazem toho jsou i sochy jako *Sedící písař* (III. nebo IV. Dynastie) ze Sakkáry, či *Správce sýpky Dersenedj v podobě písaře* (V. dynastie) z Memfisu. Další z výhod povolání písaře bylo, že nemělo žádného dohlázele a vyučený písař měl de facto volnou ruku. Písařské povolání také hodně vynášelo. Písaři stanovovali a vybírali daně, vedli účty, určovali práci jiným úředníkům a kontrolovali veškeré záležitosti. Dalo by se tedy říci, že byli úředníky na plný úvazek. Malíři a písaři bývali zaměstnáváni u různých hodnostářů v sýpkách, skladech, dílnách, archivech, chrámech, palácích, statecích, nekropolích či dokonce v armádě. Ve Staré říši existovalo malé procento gramotných lidí, ale čím více tento počet postupem času stoupal, tím více hodnostářů se začalo titulovat jako písaři. V Nové říši jsou dokonce případy, kdy prostí gramotní lidé, v textech titulovali sami sebe jako *písaři*, což může být matoucí v porovnání s oficiálním povoláním *písaře*.³²

Písaři byli vychováváni v *domech života*, které byly součástí chrámů a nacházely se v nich všechny tradiční texty. Poblíž se obvykle nacházelo čtvercové jezero. Slavný

³⁰ ŽÁBA, Z. *Tesáno do kamene, psáno na papyrus*, s. 17, 22.

³¹ Tamtéž, s. 30, 33, 179-180.

³² *Egypt : Symbolismus a archeologie*, s. 38, 41, 138.

dům života se nacházel například ve městě Sais. Výbavu písaře tvořil svazek pisátek, nádobka s vodou a kalamář s inkoustem, které nosili spojené provázkem přes rameno. Písař mohl znaky zaznamenat buď obyčejnou lehkou konturou, detailní malbou nebo vyrytím reliéfů do kamene. Po sjednocení Horního a Dolního Egypta došlo k jasnému uspořádání kompozic a v písařských školách se začali mladí písaři učit prvkům svého řemesla v souladu s pravidly liturgie. Z písařů se vybírali *sahu* (šlechticové), kteří tvořili sněmy v městech.³³

Laičtí i kněžští písaři byli ochraňováni bohem Thotem (též *Thovt*). Samotnému bohu Thotovi je pak ve staroegyptských textech přisuzováno napsání 42 filosofických a theosofických knih. *Papyrus Chestera Beattyho IV.* popisuje osm slavných staroegyptských literárních osobností, z nichž minimálně polovina byla autory slavných nauk (Imhotep, Hardžedef, Ptahhotep, Achtopej/Cheti). Další dva autoři Nefertej a Chócheperrésóneb prosluli díky jiným literárním textům a díla posledních dvou autorů, Kórese a Ptahemžedhutiho, doposud nebyla identifikována.³⁴

2.3.1 Písařské školy a chrámy

Písařská škola učila nejen základům psaní, čtení, matematiky a dalším úředním znalostem z různých oborů. Písařem se mohla stát i žena, i když takovéto případy byly většinou vzácné. Z písařských škol se našly i papyrové svitky, osm metrů dlouhé. Od dob Staré říše také existovala takzvaná „opisná učebnice“ *Kemejet*, ve které se nacházely různé fráze z různých žánrů k trénování psaní. Později se vzorem pro opisy staly slohově složitější texty; jednalo se například o *modlitby k bohům, oslavné písně na krále, popisy sídelních měst, blahopřání, vzory účtů a stvrzenek, seznamy zboží, upomínky, zatykače, předpisy, významné historické a literárního texty, kalendáře šťastných a nešťastných dní a snáře s jejich výklady*. Zvláštním oblíbeným námětem byla *chvála písařského řemesla* (a hanobení řemesel ostatních).³⁵ Tyto legendární opisné texty tak díky procvičování budoucích písařů přetrvaly tisíce let a dochovali se v různých variantách na různých materiálech. Počty a potřeba nových písařů se měnila v závislosti na kulturním a historickém dění. Nejvíce nových písařů bylo vyučeno kupříkladu po obou přechodných obdobích, kdy bylo potřeba obnovit administrativní činnost ve všech odvětvích, která do té doby stagnovala.³⁶ V Nové říši se dokonce

³³ NAVRÁTILOVÁ, H. „Písaři hbitých prstů“ : co víme o egyptských písařích Nové říše? In. *Orientalia Antiqua Nova VIII.*, s. 244 – 259.

³⁴ ŽÁBA, Z. *Tesáno do kamene, psáno na papyrus*, s. 63 – 64.

³⁵ DORAZIL, O. *Poklady starověkého písemnictví*, s. 39 – 41.

³⁶ VYMAZALOVÁ, H. *Staroegyptská matematika: hieratické matematické texty*, s. 69 – 70.

setkáváme i se seznamy písařů, v životopisech úředníků (například Senemjahova hrobka). Rodiče žáků i samotní učitelé často psali žákům osobní dopisy, ve kterých je žádali, aby byli cílevědomí, poslušní, pilní a poctiví.³⁷

Texty písařů se uchovávaly v knihovnách chrámů. Většina Pozdních chrámů se pak slučuje se samotnými texty, které jsou psány přímo na stěny (mytologické, stavební a etické texty, kněžské předpisy, inventáře, nařízení a zákazy). V Pozdním období se hieroglyfické písmo stává čistě kněžským písmem, jelikož je používáno při zdobení chrámů, které se stávají reprezentací samotné egyptské životní formy. Gramotní kněží v Pozdní říši dokonce nahradili *písaře*, coby vzor dokonalého Egypt'ana.³⁷

2.3.2 Pisátka

Na papyrus se psalo štětcem vyrobeným z vyschlého stvolu sítinovité rostliny, známe jako *Juncus maritimus*, který se na konci rozkousal. V Řeckém období pak začalo k psaní na papyrus používat pera vyrobeného ze seříznutého stonku rákosu *Phragmites aegyptiaca* s rozštěpeným koncem.³⁸ Na rozdíl od psaní se na malování velkých ploch používal štětec, vytvořený z několika stébel rákosu s roztlučeným koncem, nebo štětka spletená z palmových vláken. Psací pomůcky se zpočátku uchovávaly samostatně v sáčcích, ale později vznikly dřevěné a slonovinové krabičky, kde bylo možné bezpečně uchovávat písátka i barvy.³⁹

2.3.3 Barvy

Pisátko se namáčelo barvy. Těch staří Egypt'ané dokázali vyrobit hned několik, ale při psaní byla nejčastější barvou černá, která se získávala ze sazí a červená, která se získávala z okrového prášku. V závislosti na odstínu okrového prášku pak bylo možné kromě červené namíchat i odstíny žluté a hnědé. Červená barva se používala hlavně pro psaní záhlaví, nadpisů a některých významných slov. Červenou se také označovaly konce statí, fungovala místo interpunkčních znamének a používala se při opravování chyb studentů v písařských školách. Převážně červenou se také malovala plet' mužů na obrazech (plet' žen žlutou).⁴⁰

³⁷ ASSMANN, J. *Kultura a paměť : písmo, vzpomínka a politická identita v rozvinutých kulturách starověku*, s. 155 – 162.

³⁸ *Egypt : Symbolismus a archeologie*, s. 64.

³⁹ ŽÁBA, Z. *Tesáno do kamene, psáno na papyrus*, s. 20.

⁴⁰ *Egypt : Symbolismus a archeologie*, s. 66.

Dalšími běžnými barvami byla například šedivá (která byla převládající podkladovou barvou ve Staré říši) a bílá, získávaná z křídly (populární podkladová barva v Nové říši). Vzácnějšími barvami pak byla zelená (z rozdrčeného malachitu) a modrá (směs křemičitanu, mědi a vápníku). Barvy se nejprve uchovávaly v důlcích dřevěných destiček, ale později začaly vznikat kalamáře, které posuvným víčkem oddělovaly část, ve které byly pisátka a část, ve které byly barvy.⁴¹

2.3.4 Nádobka s vodou

Pro větší přilnavost se barvy ředily ve vodě s arabskou gumou, klihem nebo vaječným bílkem. Kvůli lesku na slunci se později do barev začal přidávat i včelí vosk a některá díla se i dokonce i lakovala.⁴² Hadřík namočený do čisté vody pak sloužil k mazání drobných chyb v záznamech, nebo odstranění celých obsahů papyrů. Poslední z písarovy výbavy je hladký podlouhlý kámen, sloužící k roztírání barvy a uhlazení papýru po zaschnutí barvy.⁴³

2.4. Typy materiálů

Při výrobě jakýchkoli památek bylo nutné vycházet z dostupných biologických materiálů, které pak bylo nutné opracovat. Mezi přírodní materiál, který byl nejčastěji opracováván, patřily horniny a minerály. Nejpoužívanější horninou byl vápenec, z kterého se většinou vyráběly sochy, stély a basreliéfy, dále pak břidlice a žula. Mezi další oblíbené horniny patřily například diorit, granit, čedič, pískovec a kvarcit. Minerály se většinou používaly při tvorbě šperků (zlato, později i stříbro, polodrahokamy a alabastr). Z dalších přírodních materiálů bylo využíváno dřevo a slonovina, které se většinou importovaly, jelikož jich byl v krajině nedostatek, na výrobu nábytku a soch. Mezi materiály, které Egypťané vytvořily, nebo převzali a začali užívat, pak lze zařadit bronz, fajáns (hrnčířství), omítku (stěny chrámů a pyramid), sklo a především papyrus.⁴⁴

2.4.1 Stěny chrámů a pyramid

Výzdoba chrámů a pyramid byla ve Starověkém Egyptě běžným jevem.

⁴¹ ŽÁBA, Z. *Tesáno do kamene, psáno na papyrus*, s. 20.

⁴² *Egypt : Symbolismus a archeologie*, str. 66.

⁴³ ŽÁBA, Z. *Tesáno do kamene, psáno na papyrus*, s. 21.

⁴⁴ CARTOCCI, A. *Egypt: obrazová encyklopedie umění = Egypt: sztuka świata = Egypt: visual encyclopedia of art = Egyptom: a művészet képes enciklopédiája*, s. 9, 37, 95, 147, 265, 299.

Výzdobu tvořily obrazy a texty, které se malovaly na omítku, nebo se rovnou ryly do kamene. Pokud se nápis nebo obraz pouze maloval, na hladkou stěnu se nejprve položila vrstva jemné sádry (menší než 1 mm) a poté se zhotovila čtvercová síť nebo se jen označily základní orientační body, do kterých byla poté zanesena barva.⁴⁵

Písařství se odlišovalo od literatury zejména tím, že zobrazovalo významné historické okamžiky, než každodenní život. Původně byl texty pouze jako vysvětlující příписy k obrazům (od III. dynastie), ale časem si získaly nezávislost. Obsahem těchto textů byly náboženské formule, jména majitele hrobek, jejich funkce, rodina a spolupracovníci, záznamy o stavitelích hrobek a o všech dalších zúčastněných osobách.⁴⁶ Například stěny hrobky vezíra Ptahšepse v Abúsíru u Káhiry pokrývají červená, černá a žlutá stavební graffita, která odrážejí celý postup stavby (názvy pracovních jednotek, kalendářní údaje, stavební pokyny atd.) a pomáhají tak k pochopení účelu každé z místností. V pozdějších dynastiích jsou vzácně zachycovány i rozhovory mezi zobrazovanými postavami, jakož i jejich zpěvy, popěvky, povely a další (opět *Ptahšepseova hrobka*). Toto spojení obrazu a textu nám může připomínat dnešní komiksy.⁴⁷

Z Textů pyramid se dozvídáme o používání přenosných textů, papyrů používaných při náboženských obřadech a rituálech, na nichž jsou znázorněny slavné činy faraonů a hodnostářů (například Rammesse II. a III.). Od konce Staré říše se začaly *Texty pyramid* místo do kamene rýt na rakve, doplněné mnoha dalšími texty, odtud *Texty rakví*. Od začátku Nové říše byly z výboru těchto *Textů pyramid* a *Textů rakví* sestavovány první *knihy mrtvých*.⁴⁸

2.4.2 Stéla a obelisk

Stély byly většinou kamenné (vzácně dřevěné) památníky, často stavěné na hřbitovech či hrobkách, ale mohlo se jednat i o samotný skalní masiv (například *Akhenatenská stéla*), do kterého jsou texty zaznamenány. Do kamene se vyrývaly hieroglyfické znaky a dávaly tak vzniknout různě hlubokým reliéfům a basreliéfům. Na samostatné stély se psaly většinou *královské novely*. Mezi nejstarší stély Staré říše patří například dřevořezba na *Panelu z Hesireho mastaby* (III. Dynastie) či vápencová *Stéla*

⁴⁵ Egypt : *Symbolismus a archeologie*, str. 21 – 21, 64, 68.

⁴⁶ VACHALA, B. *Starí Egypťané*, s. 113-114.

⁴⁷ ŽÁBA, Z. *Tesáno do kamene, psáno na papyrus*, s. 34 – 35, 39, 110, 125, 168 – 169, 176.

⁴⁸ BIČ, M. ; HRABAŇ, M. *V zemi sfing a pyramid: od faraonů k prorokovi*, s. 384 – 385.

princezny Nefertiabet (IV. Dynastie).. Z dalších významných stél můžeme zmínit *Merenptahovu stélu* (též *Izraelská stéla*), nebo *Palermskou desku*. Zvláštním typem stély je obelisk, což je vlastně samostatně stojící kamenný sloup, který má tvar štíhlého jehlanu, ukončený *pyramidionem* (malým jehlanem).⁴⁹

Materiál na stély a obelisky se získával v kamenolomech, zejména kolem města Asuán. Kameny byly těženy, broušeny a dopravovány k Nilu po dřevěných kládách, kde se po vorech přepravovaly až do místa určení. Na místě se potom opracovaly, aby byly hladké a mohl na ně být zapsán text. Největší obelisk mající 29,5 m na výšku je *Obelisk královny Hatšepsut v Karnaku*. *Největší nedokončený obelisk* se nachází v Asuánu, a kdyby byl dokončen, měl by výšku 41,75 m.⁵⁰

Mezi nejslavnější stély jednoznačně patří *Rosettská deska*, kterou roku 1799 našel jeden z vojáků francouzského vojevůdce Napoleona Bonaparteho, který byl tou dobou v Egyptě na válečné a průzkumné výpravě. Jednalo se o čedičovou desku, z jedné strany vyleštěnou, pokrytou třemi různými nápisy - 14 řádků egyptských hieroglyfů, 32 řádků démotického písma a 54 řádků řeckého písma. Ihned začaly být zhotovovány opisy a kopie. Řecká část byla brzy přeložena a zjistilo se, že text je věnován Ptolemaiovi V. memfidským kněžstvem, které mu vzdává dík za poskytnutí dobrodiní. Originál se dostal do Britského muzea v Londýně, kde ho za nějaký čas začal zkoumat budoucí francouzský lingvista Jean Francois Champollion.⁵¹ V roce 1822 uveřejňuje *Dopis p. Dacierovi* o abecedě fonetických hieroglyfů. Jeho označení fonetický hieroglyf bylo šokující, protože do té doby byly egyptské hieroglyfy brány pouze jako obrázkové písmo a různí vědci v textu *Rossetské desky* viděli různé věci, od úryvků z Bible, až po pouhou bezvýznamnou dekoraci. Champollion se soustředil na text ohraničený tzv. kartuší, do kterých se psávalo jméno faraona. Porovnal jméno Ptolemaios v řečtině s hieroglyfickým ekvivalentem v kartuši a našel jeho fonetický význam. Druhou pomůckou mu pak byl *Filský obelisk* obsahující taktéž řecký a egyptský text, kde je pro změnu vyryto jméno Kleopatry. Champollion nakonec zcela rozluštil hieroglyfické písmo a položil tím základ současné egyptologii.⁵²

Stély a obelisky můžeme najít nejen v Egyptě, ale i v jiných státech, kam byly

⁴⁹CARTOCCI, A. *Egypt: obrazová encyklopedie umění = Egypt: sztuka świata = Egypt: visual encyclopedia of art = Egyptom: a művészet képes enciklopédiája. Obrazová encyklopedie umění: Egypt*, s. 70, 80.

⁵⁰BIČ, M ; HRABAŇ, M. *V zemi sfing a pyramid: od faraónů k prorokovi*, s. 351.

⁵¹CERAM, C. W. *Oživená minulost: dějiny archeologie v obrazech*, s. 102 – 105.

⁵²HERMANNOVÁ, K. *Champollion a Rosettská deska*, s. 9 – 29.

přepřavovány zejména v řecké, římské a arabské době. Například v Núbii byly objeveny stély faraonů *Amenehhéta I. a jeho syna Senvorseta I.* Na asijské půdě se zase našly oslavné stély připomínající vítězství válečného faraona Thutmóse III. Další jeho obelisk můžeme najít třeba i v Istanbulu (kam jej přepravil císař Theodosios). Oblíbenost obelisků jako okrasu dnešních měst dokazuje například *Kleopatřin obelisk* v Londýně nebo *Obelisk v Paříži*.^{53 54}

2.4.3 Papyrus

Papyrus se stal mezi starověkými Egypťany nejoblíbenějším materiálem pro záznam textu. Staroegyptský výraz pro papyrus byl pouze *cófy* (též *žouf, čomf*). Samotné slovo *papyrus* vzniklo až z řeckého *papyro* (též *papuros*). Nejvyšší známý papyrový svitek je *Greenfieldův papyrus*, nacházející se v Britském muzeu, měřící 48 cm na šířku pruhu, který obsahuje text z knihy mrtvých z Nové říše. Nejdelším papyrovým svitkem, měřícím 23,5 m na délku je pak *Aniho papyrus*, obsahující nejobsáhlejší a nejkrásnější *Knihu mrtvých*.⁵⁵ Nejstarší texty psané na papyrus jsou správní chrámové texty nalezené u pyramidy krále Neferirkaréa v Abúsiru (V. dynastie). Texty některých nedochovaných papyrů byly opisovány na stěny hrodek a naopak.

Papyrus se vyráběl z rostliny zvané *Šáchor papírodárný* (*Cyperus papyrus*), která bývala vysoká až šest metrů. Ve Starověku se hojně vyskytovala v povodí Nilu, ale dnes už je k vidění pouze v botanické zahradě v Káhiře. Oloupané stvolý šáchoru se nařezaly na tyče dlouhé 40 cm. Jejich dřev se pak rozřezala na proužky, které se vodorovně poskládaly vedle sebe na tvrdou desku tak, aby se jednotlivé okraje překrývaly. Druhá vrstva proužků se poskládala svisle. Při lisování, tlučení a hlazení pak obě vrstvy spojila šťáva šáchoru. Papyry se nechaly vysušit a poté se ještě jednou uhladily. Papyry bývali při vzniku bílé, ale po staletích žloutly a hnědly. Vyráběla se též hliněná pouzdra a nádoby na uchovávání svitků. V řeckém období se dokonce stala výroba papyru monopolem.⁵⁶

Většinou se psalo na stranu, kde byly proužky pokládány vodorovně (vnitřek svitků). Listům papyru se v Řeckém a Římském období říkalo *charta* (odtud název karta), několika slepeným listům (svinutým do role) se pak říkalo *pás*. Od Nové říše byl pás tvořen většinou maximálně dvaceti listy. Psalo se zprava doleva, ve směru odvíjení

⁵³ Egypt : *Symbolismus a archeologie*, s. 103.

⁵⁴ VERNER, M. ; BAREŠ, L.; VACHALA, B. *Encyklopedie starověkého Egypta*, s. 449.

⁵⁵ KOZÁK, J. *Aniho papyrus: nejkrásnější egyptská kniha mrtvých*, s. 13.

⁵⁶ ŽÁBA, Z. *Tesáno do kamene, psáno na papyrus*, s. 19 – 21.

svitku. Písaři při psaní seděli v dřepu a jejich napnutá sukně jim tak tvořila podložku.

Existovaly tři základní velikosti papyrových listů - průměrná velikost (23 cm - 42 cm), čtvrtinová velikost (8 cm - 21 cm) a speciální literární velikost (16 cm - 20 cm), přičemž během staletí průměrná velikost papyrů neustále vzrůstala.

Papyry mívají často názvy podle prvních majitelů, objevitelů nebo muzeí, kde jsou uloženy. Z nejslavnějších papyrů můžeme jmenovat například *Greenfieldův papyrus*, obsahující Knihu mrtvých z konce Nové říše, *Harrisův papyrus 500*, obsahující dva epické příběhy a řadu básní, *Turínský soudní papyrus*, obsahující zprávu o harémovém spiknutí proti Ramessesovi III., *Turínský královský papyrus*, obsahující seznam většiny egyptských faraonů, *Ramesseův lékařský papyrus*, *Lékařský papyrus Chestera Beatyho*, *Anastasijův papyrus I*, *Prisseův papyrus*, *Moskevský matematický papyrus*, *Abusirský papyrus* a mnoho dalších.⁵⁷

2.4.4 Další materiály

Nejlacinějším materiálem byly střepy nádob (tzv. ostrakony) a odštěpky vápence. Psaly se na ně méně důležité záznamy jako dopisy chudého lidu, nebo cvičebnice a domácí úkoly žáků písařských škol. Velké množství ostrak se nachází ve *vesnici řemeslníků* vesetského království Nové říše v okolí Dér el-Medíny. *Ostrakon J72460* z XX. dynastie dokonce americká egyptoložka Elisabeth Thomsonová považuje za jakousi mapu k pokladu. Tímto pokladem má být dosud neobjevená hrobka (hrobka královen Isis-Nefertete) v Údolí králů. V textu je bohužel několik místních a časových nejasností, díky kterým je tato teorie dosud neověřitelná. Dalšími slavnými Ostrakony jsou například *Ostrakon Gardiner 86* nebo *Ostrakon Petrie 18*.^{58 59}

Dražším materiálem, než ostraka (ale levnější než papyrus) byly dřevěné desky potažené štukem. Používaly se jako písařské tabulky, které se daly dobře smývat. Používaly se zejména ve vyšších ročnících písařských škol. Ještě dražším materiálem mohly být Slonovinové tabulky nebo desky, do kterých se písmo rylo a jejichž užití známe například z prvních dvou dynastií. V předdynastických dobách se dokonce používaly i břidlicové tabulky (*Tabulky krále Štíra/Škorpióna*), hliněné tabulky či desky (hlína se používala i k výrobě pečeti na královské dokumenty), či různé kožené nebo

⁵⁷ Tamtéž, s. 39 – 40.

⁵⁸ STANGLMEIER, G. F. L. ; BIFFIGER, B. *Dosud neobjevené poklady faraonů*, s. 92 – 97.

⁵⁹ BREWER, D. J. ; TEETER, E. *Egypt and the Egyptians*, s. 48, 111 – 112.

3) ŽÁNRY TEXTŮ

Z egyptské literatury se i přes příznivé pouštní podnebí, které je výborným konzervantem, dochoval pouze zlomek a i to, co je objeveno je ne vždy rozluštitelné. Nejvíce se zachovala literatura týkající se bohů, faraonů a různých hodnostářů. Některé texty se dochovaly ústním podáním až z dob prehistorických.

Základních problémů s nově objevenými staroegyptskými dokumenty je velmi mnoho. Abychom textu porozuměli co nejlépe, je třeba mít za prvé co nejlepší formu textu (zachovalý materiál, kompletní opis) a za druhé mít co nejzkušenějšího nestranného paleografa (kvalitní transliterace, překlad, jazykový a věcný výklad). Ani tyto aspekty však nedokážou zaručit, že text nebude obsahovat fiktivní, chybné nebo zavádějící informace. Nejtěžší je v tomto případě datování dokumentů, jelikož platné nemusí být ani jedno z kritérií. Připočteme-li navíc složité přepočty egyptského kalendáře a různé časové odchylky, můžeme se ve výsledku lišit i o celé tisíce let. Proto je někdy lepší spokojit se s relativním datováním řadícím písemnou památku alespoň do doby vlády konkrétního panovníka nebo dynastie.⁶²

Typů textů najdeme opravdu mnoho a žánry se ještě navíc mnohdy splétají do sebe a zneprůjemňují nám tak jejich zařazení. Častým jevem však je, že dílo můžeme řadit do několika žánrů zároveň. Náboženské texty, jako knihy mrtvých mohou mít vztah k historickým dokumentům, jako jsou životopisy nebo popisy válečných tažení a bitev. Vědecké dokumenty, jako knihy matematické a lékařské mohou mít stejné autory jako mravní nauky a beletristická díla lze již jen těžko rozlišit na realistická a fantastická.⁶³

3.1 Nauky

Specifickým staroegyptským žánrem byly knihy, které dávaly čtenáři praktická ponaučení do života. Ve staroegyptštině se knihám říkalo *sbójet/sbajet*, ale dnes je známe spíše pod názvem *knihy moudrých rad do života, knihy naučení, knihy ponaučení* nebo pouze zkráceně *nauky*. Ponaučení z těchto knih jdou ruku v ruce se staroegyptskou

⁶⁰ ŽÁBA, Z. *Tesáno do kamene, psáno na papyrus*, s. 21, 34.

⁶¹ BARD, K. A. ; SHUBERT, S. B. *Encyclopedia of the Archaeology of Ancient Egypt*, s. 379.

⁶² DORAZIL, O. *Poklady starověkého písemnictví*, s. 13, 21.

⁶³ ŽÁBA, Z. *Tesáno do kamene, psáno na papyrus*, s. 20, 22, 24.

morálkou, ale to pouze do takové míry, do jaké morálka může umožnit čtenáři lepší, bohatší a úspěšnější život. Není tak divu, že byly velmi oblíbené a jejich autoři byli považováni za osobami. Knihy kromě morálních rad obsahují i základy etikety a slušného chování.

Nauky jsou psány v zhruba stejně dlouhých verších, které se věnují určitému tématu. Každé téma pak v knize tvoří vlastní kapitolu (i když může být pouhý odstavec dlouhý). Panují dohady o tom, zda jsou kapitoly uspořádány podle určitého vzorce nebo zda jsou pouze náhodně vypsány. Někdy můžeme pozorovat, že poslední slovo kapitoly je prvním slovem další kapitoly. Zda je to však jen kvůli stylistické stránce, nebo to má nějaký hlubší význam je těžké říci.

Postavami v naukách jsou většinou starší vzdělané osoby, kteří se rozhodují předat svoji funkci a také svoji moudrost, určitému následníkovi (syn, učeň). Může se také jednat o naučení faraona, který je předává budoucímu vládci (například *naučení krále Amenemhéta svému synovi Senwosetovi*). Původně se pravděpodobně opravdu jednalo o rady od konkrétní osoby konkrétní osobě (informace o nich se většinou můžeme dozvědět z úvodu závěru nauky), ale jejich obliba natolik vzrostla, že texty doslova zlidověly.

Dnes se z textů můžeme dozvědět mnoho informací o tom, jak si staroegyptská společnost představovala štěstí a jakými poměry ho byla schopna dosáhnout. Mnoho příkladů z naučení můžeme aplikovat i na dnešní společnost, jelikož základní lidské cíle a touhy se během historie zase tolik nemění.⁶⁴

3.1.1 Morální nauky

Údajně nejstarší nauku nechal prý vypracovat Džoserův kněz předčítatel Imhotep (též *Immutef*, *Im-hotep*, *Ii-em-Hotep*) již ve III. Dynastii. Imhotep byl později, díky své moudrosti v Pozdním období zbožštěn. Nauka se však nezachovala a zmiňuje se o ní pouze *Harrisův papyrus 500* (z XIX. dynastie) a *papyrus Chestera Beattyho IV.* (z XX dynastie).⁶⁵ To, že Imhotepova nauka opravdu existovala, by mohl potvrzovat nálezy nauky *Chufewova syna Hardžedefa* (též nesprávně *Džedefhor*), o které se předchozí dva papyry také zmiňují (navíc ještě *papyrus Anastasiův I*), a která byla později skutečně nalezena na dvou ostrakách (z XIX. či XX dynastie). Významné je

⁶⁴Tamtéž, s. 40 – 41, 62 – 64.

⁶⁵VACHALA, B. *Starí Egyptané*, s. 174.

toto dílo hlavně z důvodu, že se jedná o první objevenou nauku, kterou odkazuje otec synovi.⁶⁶

3.1.1.1 Naučení pro Kagemniho

Naučení pro Kagemniho a Ptahhotepova nauka jsou nejstarší, dosud objevená naučení, zapsaná na svitku papyru. Tímto papyrem je *Papyrus Prisse*, který pochází ze Střední říše (přelom XI. - XII. dynastie) a název má podle francouzského egyptologa Émila Prisse d'Avennes, který jej získal v roce 1856 (dnes je uložen ve Francouzské národní knihovně v Paříži). Z *naučení pro Kagemniho*, který údajně žil na konci III. dynastie, se zachoval pouze konec sepsaný na rubu papyru ve dvou sloupcích a dvanácti a devíti řádcích. Bohužel neznáme jméno autora, který toto naučení velmi detailně a umělecky zapsal, ale učinil tak pravděpodobně na popud faraona Huneje. Z vlastností, kterými by se legendární Kagemni měl v životě řídit, je zde zejména vyzdvihována poslušnost, umírněnost, skromnost a správná etiketa u stolování.^{67 68}

3.1.1.2 Naučení prvního ministra Ptahhotepa

Druhá, tentokrát již kompletní, nauka se připisuje správci města, prvnímu ministrovi a nejvyššímu vyšetřujícímu, vezíru Ptahhotepovi (též *Ptahhotpe*, *Ptah-Hotep*). Ptahhotep se stal po smrti jedním z nejpopulárnějších autorů Starověkého Egypta a z jeho díla se stal vzor v písařských školách. Proto také jeho nauku najdeme v dalších dochovaných opisech (tentokrát ale mladších).⁶⁹

Nejstarší a také jediná kompletní a bezchybná Ptahhotepova nauka je zapsána na *Prisseově papyru*. Nauka začíná 137 cm pod *naučením pro Kagemniho* (mezera vznikla vymazáním neznámého textu). Po titulu, úvodu a nadpisu nauky se text dělí na dvě části. První část obsahuje 36 napomenutí a druhá část pouze jeden celek, ve kterém jsou líčeny logické důvody, proč se předchozími napomenutími řídit. První slovo v těchto 36+1 kapitolách je zároveň i jejím obsahem a je tradičně zvýrazněno červeným inkoustem.⁷⁰

⁶⁶ BIČ, M. ; HRABAŇ, M. *V zemi sfing a pyramid: od faraónů k prorokovi*, s. 370.

⁶⁷ ŽÁBA, Z. *Tesáno do kamene, psáno na papyrus*, s. 42, 48, 64.

⁶⁸ LEXA, F. *Obecné mravní nauky staroegyptské = Enseignements moraux généraux des anciens Égyptiens : svazek 2*, s. 9.

⁶⁹ *Egypt : Symbolismus a archeologie*, s. 37.

⁷⁰ LEXA, F. *Obecné mravní nauky staroegyptské = Enseignements moraux généraux des anciens Égyptiens : svazek 2*, s. 12, 14 15.

Hned v úvodu nauky předstupuje starý Ptahhotep (údajně je mu 110 let) před faraona a žádá, aby jeho syn zdědil jeho úřad. Faraon souhlasí pod podmínkou, že Ptahhotep předá svému synovi veškerou svou moudrost, kterou stařec počne (v tomto samém díle) vypisovat.⁷¹ Rady jsou prezentovány ve formě odpovědí na otázky, které jsou rovněž zapsány. Tento styl zdokonalil Ptahhotep pravděpodobně po Hardžedefově či Imhotepově vzoru. První čemu Ptahhotep učí je zvolení správných slov ke každé možné situaci, ve které se jeho žák ocitne; z tohoto výběru pak vyplývá vše ostatní. V radách pak Ptahhotep vyzdvihuje (podobně jako v *nauce pro Kagemniho*) například skromnost, pravdomluvnost, věrnost, prozíravost a poctivost.^{72 73}

3.1.1.3 Naučení Aniho, synu Chonsuhotepovi

Ani, písař zádušního chrámu, předává naučení synu Chonsuhotepovi na opisu z XIX. dynastie. Tento hieroglyfický opis na tzv. *Aniho papyru* (též *Bulacký papyrus* č. 4), nalezený v samotné Aniho hrobce, je právě jedním z nejúplnějších opisů tohoto naučení. Ani se při psaní tak jako mnoho dalších písařů jeho doby inspiroval u Ptahhotepa a stejným stylem pojal i formu svého díla, proto se zde opakují vlastnosti ideálního muže, kterým vévodí zdrženlivost, důstojnost a vděčnost. Mezi aktualizacemi, které Ani provedl, můžeme najít například úctu matce (ne pouze k otci, jako tomu bylo u Ptahhotepa) a důkladné plnění náboženských povinností (vnitřní modlitby). Z tohoto důvodu je občas řazen mezi *náboženskou literaturu*. Novinkou je u Aniho nauky také přímá výměna názorů mezi Anim a synem na konci nauky.⁷⁴

3.1.1.4 Naučení Amenemopa, synu Haremmaacheruovi

Vysoký zemědělský úředník Amenemope (syn Kanachta) je autorem nauky pro nejstaršího syna Haremmaacherua z XXII.-XXVI. dynastie (*papyrus Britského muzea* č. 10474 a dřevěná destička v Turínském muzeu).⁷⁵ Úvod této nauky je vlastně svým způsobem pojednáním o samotných *naukách*. Druhá část je pak rozdělena na 30 kapitol. Amenemope popisuje všechna stará známá témata (úcta, pravdomluvnost, umírněnost...), ale rady zároveň podává novou záživnější formou. Přidává i něco, čemu bychom dnes mohli říkat „křesťanské hodnoty“, to jest *lásku k bližnímu, šlechtnost, shovívavost a odpuštění*. Všechny tyto „křesťanské“ ctnosti údajně načerpal při výkonu

⁷¹ VACHALA, B. *Starí Egypťané*, s. 175.

⁷² DORAZIL, O. *Poklady starověkého písemnictví*, s. 39, 42 – 48, 50.

⁷³ BIČ, M. ; HRABAŇ, M. *V zemi sfing a pyramid: od faraónů k prorokovi*, s. 371.

⁷⁴ ŽÁBA, Z. *Tesáno do kamene, psáno na papyrus*, s. 51.

⁷⁵ BIČ, M. ; HRABAŇ, M.. *V zemi sfing a pyramid: od faraónů k prorokovi*, s. 373 – 375.

svého zaměstnání. Více důrazu klade podobně jako Ani i na náboženství. Amenemopeova nauky pravděpodobně inspirovala i přísloví Šalamounova, jelikož v několika pasážích najdeme skoro až doslovné překlady.⁷⁶

3.1.1.5 Démotická nauka

Jedná se o poslední nauku psanou staroegyptsky. *Démotická nauka* se dochovala na *Insingerově papyru*, který byl pojmenován po holanďanu J. H. Insingerovi, který zajistil jeho získání pro Leidenské muzeum v roce 1895. Jedná se o opis z Ptolemaiovské doby (cca 1. století n. l.). Díky poškozenému začátku neznáme jméno autora. Nauka je rozdělena do 25 kapitol, z nichž prvních 6 schází. Poprvé se zde můžeme setkat s abstrahovanými radami, namísto konkrétních příkladů, což je mnohem praktičtější pro jejich uplatňování. Varování před nepravostmi, jako je smilstvo nebo obžerství už zavání biblickými smrtelnými hříchy.⁷⁷

I slovo *bůh* se v textu objevuje častěji než v Amenemopeově nauce (například *Važ si života, je to dar od boha; V těžkých chvílích se obrať k bohu a nepoddávej se beznaději a zoufalství*). Ve zkratce se podle této nauky musí člověk snažit o co nejlepší ovládnutí svého těla a ducha (například *Žij střídme, čestně a spravedlivě; Nečiň zlo, ale ani nezahláej*) a zbytek už je doslova dílem božím. Přestože jsou v textu stále zmiňována konkrétní jména egyptských bohů, nelze již popřít inklinaci ke křesťanskému monoteismu.⁷⁸

Český egyptolog František Lexa nachází po formální stránce největší inspiraci tohoto textu v *Amenemopově nauce*. Po obsahové stránce pak u této nauky vidí prvky z mnoha významných staroegyptských děl různých žánrů, jako je *povídka o výřečném venkovanovi*, *dialog zoufalce s jeho duchem*, *hymnus Achnatonův*, nebo některé kapitoly z *Knihy mrtvých*.⁷⁹

3.1.2 Politické a propagační nauky

Politické a propagační nauky začaly vznikat z původních *morálních nauk* zejména v Prvním a Druhém přechodném období Egyptské říše, která byla tehdy slabá

⁷⁶ ŽÁBA, Z. *Tesáno do kamene, psáno na papyrus*, s. 53, 57 – 59, 115.

⁷⁷ Tamtéž, s. 59 – 61.

⁷⁸ DORAZIL, O. *Poklady starověkého písemnictví*, s. 42 – 43.

⁷⁹ LEXA, F. *Obecné mravní nauky staroegyptské = Enseignements moraux généraux des anciens Égyptiens : svazek 1*, s. 5 – 6, 69 – 72.

a rozvrácená občanskými válkami a vpády nepřátel a sloužila k znovusjednocení a podpoře státu. Za propagační spis lze považovat i *povídku o výřečném venkovanovi*, (kterou však uvádím v žánru *povídky*), jelikož je v ní propagována idea spravedlnosti ústy běžného venkovana.⁸⁰

3.1.2.1 Naučení Amenemhéta I., synu Senvosretovi I.

Naučení faraona Amenemhéta I. není klasickou naukou. Nechal ji sepsat syn faraona Amenemhéta I., Senvosret I. Tato nauka měla sloužit jako Senvosretova obhajoba v případě, dovolil-li by si někdo zpochybňovat jeho nárok na trůn. Faraon Amenemhet I. totiž zemřel při palácovém spiknutí, na kterém se podíleli Senvosretovi nevlastní bratři. Senvosret se spiknutí sice účastnit ani nemohl, jelikož se zrovna vracel z válečného tažení proti Libyjcům (jakmile uslyšel zprávu o otcově smrti, okamžitě se vypravil domů), ale bratři byli ochotni ho z tohoto činu obvinít a převzít trůn.⁸¹ V textu tak dává (již zesnulý) faraon synovi svou důvěru a mimo jiné mu předává i naučení, ve kterém hlavně varuje před lidskou zlobou (doporučuje mu, aby lidem nevěřil). Kritický text napsal pravděpodobně autor jedné z dalších nauk, *Achtoj* (též *Cheti*).⁸²

3.1.2.2 Naučení Achtoje I., synu Merikaréovi

Toto naučení známe především z *Moskevského papyru č. 4658* a dále také z papyrů *Hermitage č. 1116A* a *Carlsberg č. 6*. Stejně jako u *naučení Amenemhéta I.*, ani *naučení pro faraona Merikaréa* nepochází od jeho zemřelého otce, faraona Achtoje I., nýbrž ho nechal vypracovat Merikarées sám.⁸³ Písařem tohoto díla by mohl být údajně jeden z *legendární osmy* egyptských spisovatelů, Kóres, o kterém však žádné další bližší informace nebyly doposud nalezeny. I tentokrát se jedná spíše o záslužný čin, než o akt sobectví, jelikož faraon Achtoj I. byl podle historických záznamů velký tyran a špatný vládce. Po jeho smrti byla dokonce země rozvrácena občanskou válkou a útoky zvenčí. Merikarées v této nauce radí sám sobě ústy *mrtvého vládce*, aby byl přesným opakem svého otce, pečoval o lid a ctil zákony. Senvosret I. v textu, které posléze rozšířil, také slibuje odměnit ty, jenž mu pomohou při znovusjednocení země. Jedná se tak o dokonalý příklad politické a propagační literatury v jednom díle.⁸⁴

⁸⁰ŽÁBA, Z. *Tesáno do kamene, psáno na papyrus*, s. 66 – 69.

⁸¹Tamtéž, s. 48 – 50, 64, 79, 86, 88.

⁸²BIČ, M. ; HRABAŇ, M. *V zemi sfing a pyramid: od faraónů k prorokovi*, s. 376.

⁸³BIČ, M. ; HRABAŇ, M. *V zemi sfing a pyramid: od faraónů k prorokovi*, s. 375.

⁸⁴ŽÁBA, Z. *Tesáno do kamene, psáno na papyrus*, s. 48, 64, 66, 70 – 74, 87.

3.1.2.3 Naučení Achtoje, synu Pjepimu

Písař Achtoj (též *Cheti*), sepsal vlastní nauku pro svého syna Pjepiho (též *Pepiho*), který měl, stejně jako jeh otec, vstoupit do písařské školy. Pjepi měl očividně k tomu povolání řadu námitek, které Achtoje podnítily k napsání tohoto díla. Achtoj se pomocí své netradiční nauky snaží synovy ukázat, že písařské povolání je vlastně to nejlepší ze všech dostupných povolání. Tohoto efektu se Achtoj snažil docílit především tím, že v textu zaprvé ukazuje klady písařství, což je čin chválihodný a zadruhé, tím, že zcela bez servítek kritizuje ostatní povolání, což už je přinejmenším urážlivé a odděluje tento text od morálních nauk velkou zdí. Zvláště Achtojev zvrácený smysl pro detail se projevuje bezútešnou kritikou naprosto každého straoegyptského povolání, od hrnčíře až k zedníkovi. Nejčastějšími argumenty, kterými Achtoj vyzdvihuje klady písařského řemesla je absence fyzické práce a trestů a možnost velkého zbohatnutí. Ostatní povolání pak líčí jako únavné, špinavé, stresující a nebezpečné práce. V další části textu se už Achtoj vrací k běžné formě nauk (je zde vidět jasný vliv *Ptahhotepovy nauky*) a radí synovy ve všeobecných věcech.

Někdy se této nauce také říká *satira na povolání*. Stejně jako *Ptahhotepova nauka* se i toto dílo stalo velmi oblíbeným v písařských školách (což díky jeho obsahu není překvapením) a dodnes je tak najdeme na mnoha papyrech a ostrakách. Nejstarší opis pochází z XVIII. dynastie.^{85 86}

3.1.2.4 Napomenutí egyptského mudrce

Z posledních politických a propagačních nauk je třeba zmínit *napomenutí egyptského mudrce* z cca XIX. dynastie (originál pravděpodobně pochází z Prvního přechodného období), na *Leydenském papyru č. 344.*, který se bohužel nedochoval celý. Vysoký úředník, pravděpodobně zástupce prozatímní egyptské vlády v Prvním přechodném období, jménem Ipew-Wér, zde vede výslech s ideologickým vůdcem egyptské revoluce (pravděpodobně za dohledu dalších vysoce postavených úředníků), ve kterém ho obviňuje ze sociálního převratu, který přivedl zemi k úpadku a nastolil vládu teroru. V poslední dochované části jako řešení současné situace doporučuje Ipew-Wér nastolení nové oficiální vlády, která sestaví armádu a vyžene asijské okupanty ze země. Ve své plamenné řeči používá konkrétních příkladů z egyptské historie, aby zapůsobil na smysl pro vlastenectví a vyburcoval čtenáře k akci. Způsob, jakým Ipew-

⁸⁵ VACHALA, B. *Starí Egyptané*, s. 176.

⁸⁶ DORAZIL, O. *Poklady starověkého písemnictví*, s. 39 – 41.

Wér pozvolna přesvědčuje čtenáře, si nezádá s dnešními profesionálními politickými manipulacemi s davu. Je možné, že Ipeu-Wér opravdu existoval a celý text je založený na skutečném výsledku, nicméně jako podpůrný prostředek ke znovusjednocení země zafungoval pravděpodobně výborně.⁸⁷

3.2 Náboženské, pohřební a mytologické texty

Důkaz o existenci prvních náboženských textů můžeme najít na reliéfech kněží, držících svitek papyru při zádušních obřadech. Titul kněze totiž doslova zněl „*ten, jenž má svitek papyru, kněz-předčítatel, kněz-obřadník*“. Ještě před sjednocením Horního a Dolního Egypta existovalo 42 městských států a každý z nich měl svého boha, kterého uctíval a své vlastní pohřebiště (tzv. západní město). Nejvýznamnějšími byly například menoferský Ptah, nennisowetský Herišef a wesétský Amón. Města měla také vlastní pravidla a podoby bohů. Například sluneční bůh (Re, Cheprer, Atum) se mohl zobrazovat jako okřídlená světelná koule, sokol letící po nebi, skarab valící slunce jako svou kuličku, člověk plující ve člunu po nebi. Bohové dostávaly svou podobu podle význačných jevů, které si s nimi lidé spojovali. Například Anup (též Anubis) se vyvinul z představy šakala, navštěvujícího v noci pohřebiště (za potravou). Vnímání bohů se postupem času měnilo. Nejprve bývali vnímáni spíše abstraktně, jako například hvězdy nebi a až později se začali podobat lidem a získali lidské vlastnosti a city.⁸⁸

Kněží z různých měst se samozřejmě vždy předháněli v nadřazování svého boha nad všechny ostatní. Při slučování států se však postupně začali slučovat i bohové (například Amón + Ré = Amenré) a měnila se i jejich podoba a vlastnosti. Po sloučení Horního a Dolního Egypta vznikl, mohli bychom říci, panteon devíti bohů, který je popsán v mýtech z města Onu (V. dynastie). Tato božská hierarchie pak byla akceptována po většinu času.⁸⁹

První společnost bohů zahrnovala boha slunce Re (též *Ra*), který se vynořil z pravodstva a stvořil nebe a zemi, boha vzduchu Ševa a jeho ženu Tefnet. Ti pak stvořili boha země Geba a jeho ženu, bohyni nebe, Nutu (stvoření Švem a Tefnet). Z nich pak vznikl Usire (též *Osiris*), Sutech (též *Seth*), Eset (též *Isis*) a Nebhet (též *Nechbet*, *Nephthys*). Za řeckého a římského období nastal úpadek egyptského náboženství, jelikož došlo k jeho slučování s dalšími cizími bohy (například bohyně

⁸⁷ ŽÁBA, Z. *Tesáno do kamene, psáno na papyrus*, s. 76 – 80.

⁸⁸ *Egypt : Symbolismus a archeologie*, s. 108.

⁸⁹ ŽÁBA, Z. *Tesáno do kamene, psáno na papyrus*, s. 39, 163 – 176.

Eset se změnila v bohyni Afrodite). Do konce 3. st. n. l. se pak v Egyptě hojně rozšířilo křesťanství a dalo zapomenout na starověké bohy úplně.

Starí Egypťané věřili, že člověk se skládá z těla, po jehož smrti ho životní síla opouští. Po smrti dostává duch zemřelého (který je vlastně jeho rozumem) nové *průhledné, zářící a propustné tělo*, které má podobu, kterou mělo tělo v době smrti (proto tělo muselo být při mumifikacích celé).⁹⁰

3.2.1 O Hórovi a Sutechovi

Základní mytologický příběh *O Hórovi a Sutechovi*, sepsaný pravděpodobně po sjednocení Horního a Dolního Egypta. V mýtu je vidět použití symboliky dvojnosti. Oba bratři ztělesňují opaky (Horní a Dolní Egypt), Hor *civilizaci a řád*, Sutech *divočinu a neuspořádanost*. Jednoty lze dosáhnout pouze smířením protikladných principů. Nakonec musí být chaos spoután a nahrazen řádem. Mýtus má dvě funkce, za první předloží možnost spojení principů v novém řádu a za druhé k tomu přidá motivaci. Sjednocení obou zemí ve světě stvořeném bohem slunce a spravovaném faraonem se náhle jeví jako ideál.⁹¹

Mýtus vypráví o synech boha Geba, Usireovi (též Osiris) a Sutechovi (též Seth), mezi které rozdělil Geb vládu nad Egyptem. Usire vládne Dolnímu a Sutech Hornímu Egyptu. Sutech chtěl však získat vládu nad celým Egyptem a tak za pomoci lsti zamkl bratra Usirea do rakve, kterou pak shodil do Nilu. Jejich božské sestry Eseta (též Isis) a Nebhet (též *Nechbet, Nephthys*) rakev s Usireovým tělem našly a vylovily ji. Sutech bratrovo tělo ale znovu ukradl, rozsekal ho a kusy z něj rozházel po různých místech celého Egypta. Sestry dostali od nejvyššího boha Rea (též *Ra*) darem pomocníka Anupa (též *Anubis*), který s nimi postupně vyhledal všechny kusy těla, sestavil je a balzamoval. Když bylo Usireovo tělo spojeno, Eset byla zázračně (mumií) oplodněna a porodila Usireova syna Hora. Když Hor dospěl, postavil se proti Sutechovi, aby pomstil svého otce, ale v boji přišel o oko (Sutech o varlata). Bůh moudrosti Thovt (též *Thot, Thoth*) se rozhodl svěřit finální souboj mezi Horem a Sutechem božskému soudu, podle kterého musel Sutech vrátit Horovi oko. Hor daroval své oko mumii svého otce Usireovi a vrátil tak život jeho duchu. Horus také získal celé dědictví Gebovo (Dolní i Horní Egypt) a Usire se pak slučuje s náčelníkem obyvatel říše mrtvých a stává se absolutním

⁹⁰ DORAZIL, O. *Poklady starověkého písemnictví*, s. 17 – 20.

⁹¹ ASSMANN, J. *Kultura a paměť: písmo, vzpomínka a politická identita v rozvinutých kulturách starověku*, s. 147 – 149.

vládcem říše mrtvých. Usire také předsedá soudu, kde se pozemský duch zodpovídá ze svých pozemských činů, a když žil spravedlivě, smí vstoupit do jeho *západní říše duchů*.⁹²

3.2.2 Texty pyramid a rakví

Stěny hrobek začaly být ve Staré říši zdobeny mýty a písněmi zachycujícími příběhy bohů i faraonů (spříznění faraona se Sluncem a bohem Re), ale hlavně pohřební a obětní rituály. Například *Texty z Tutanchamonovy hrobky* podrobně popisují rituál mumifikace. Nejdůležitější rituální texty však obsahovaly přípravu na samotný přechod duše do světa mrtvých. Popisovaly se v nich zejména prostředky, kterými mohl zesnulý překonat překážky, které ho na této posmrtné cestě čekaly. Nejstaršími texty hrobek jsou *Texty z Venisovy hrobky* z V. dynastie.⁹³

Ve Střední říši byly *Texty hrobek* razantně upraveny a doplněny, jelikož náboženství tehdy procházelo reformací a ustálovalo se v *mýtech o Horovi*, ve kterých se vládcem podsvětí stává Usire (též *Osiris*). Tyto nové texty se na rozdíl od Staré říše začaly vyrývat na dřevěné rakve zesnulých. Překlady a revidováním *textů hrobek a rakví* se zabývalo mnoho egyptologů, jako například Karl Richard Lepsius, Gaston Masper, August Mariette, Kurt Sethe, nebo Adriaan de Buck.

Během staletí vzniklo z textů pyramid a rakví mnoho souborných děl, která dostala názvy jako *Kniha mrtvých*, *Kniha Litaní Slunce*, *Kniha Skrytého Obydlí*, *Kniha Bran*, *Kniha Dýchání*, *Kniha toho, co je v Duat*, *Kniha východu duše na denní světlo* a další.⁹⁴

Knihy mrtvých popisovaly detailní topografii onoho světa. Duše nebožtíka se nejprve přeplaví s lodníkem k ohnivé nádrži a následně musí během dvanácti nočních hodin projít dvanácti branami a dvanácti síněmi. U každé brány musí znát jméno jejího strážce, aby mohla projít.⁹⁵ Když duše projde branou temnot i branou nebe, dostane se do místnosti Obou Pravd, kde je pod dohledem bohů Anubise (též *Anub*), Thota (též *Thot*) a Usirea (též *Osiris*) vážena. Na jednu stranu vah je položeno srdce nebožtíka a na druhou pírko bohyně spravedlnosti Maat. Pokud duše vedla čestný a správný život, její srdce se nepřeváží a může se tak připojit k zástupům země mrtvých, nebo v případě faraona se připojit k Reovi a v jeho bárce pak brázdit nebe po miliony let. Pokud však

⁹² DORAZIL, O. *Poklady starověkého písemnictví*, s. 17 – 20.

⁹³ ŽÁBA, Z. *Tesáno do kamene, psáno na papyrus*, s. 174.

⁹⁴ *Egypt : Symbolismus a archeologie*, s. 193-196, 205-206.

⁹⁵ BIČ, M ; HRABAŇ, M. *V zemi sfing a pyramid: od faraonů k prorokovi*, s. 176 – 178.

srdce klesne, značí to, že duše nevedla ctnostný život. Srdce duše pak pozře Velká požiračka Amemait a její existence zcela končí.⁹⁶

3.2.3 Knihy mrtvých

Od začátku Nové říše byly z výboru *Textů pyramid* a *Textů rakví* sestavovány první klasické *Knihy mrtvých*. Tento název vymysleli původně lupiči pyramid, jelikož tyto texty se nacházeli na papyrech v rakvích zesnulých.⁹⁷ Knihy mrtvých byly psány na papyrové svitky, které se ukládaly do nebožtíkovy rakve a často byly ilustrovány. Časem se měnily a zkracovaly. Kniha mrtvých měla většinou 189 kapitol (nalezneme i exempláře, obsahující přes 400 kapitol), ale například exemplář ze 7. století př. n. l. má už pouhých 165 kapitol.⁹⁸ Poslední kniha mrtvých je psaná démotickým písmem a byla sepsána za vlády římského císaře Nera. Obsahují modlitby, (které se musejí odříkat na začátku noci, když Re vítězí nad svými nesčetnými nepřáteli z podsvětí), magické a spasitelské formule.⁹⁹

Délka kapitol byla různá od několika řádek, po celé listy. Obsahem byl stejně jako u předchozích textů klíč k orientaci zesnulého na onom světě (procházení 12 oblastí Duatu), klíč k rozpoznání bohů a strážců pylonů a měst, modlitby k bohům a strážcům (k probuzení jejich shovívavosti), formule proti duchům zlosynů (početní, nenasytní a lstiví) a klíč k vyvarování se hadím démonům (hodují na lidském jméne a nitru). Některé knihy mrtvých obsahovaly i poznámky, které měli upozornit přednášejícího na použití magických předmětů při pronášení konkrétních zaklínadel.¹⁰⁰

3.3 Vědecké texty

Z vědecké literatury se dochovaly zejména matematické a lékařské texty. Nicméně Egyptané měli díky těžbě kamene ve vzdálených kamenolomech, obchodu se dřevem, bylinami a slonovinou, i velké znalosti zeměpisu (přítomnost Egyptanů ve vzdálených koutech Afriky a Asie dokazují hieroglyfické nápisy) a *nejstarší staroegyptská mapa* dokonce zachycuje část Východní pouště s vyznačenými zlatými doly. Map se však, stejně jako například právních nebo astronomických textů, mnoho

⁹⁶ KROČA, S. *Kniha skrytého obydlí*, s. 17 – 21.

⁹⁷ Tamtéž, s. 9

⁹⁸ VACHALA, B. *Starí Egyptané*, s. 176 – 178.

⁹⁹ *Egypt : Symbolismus a archeologie*, s. 204 – 207.

¹⁰⁰ ŽÁBA, Z. *Tesáno do kamene, psáno na papyrus*, s. 172 – 174.

nedochovalo.¹⁰¹

3.3.1 Matematika

Znalost matematiky byla jedna ze základních dovedností egyptských úředníků. Úředníci ji prakticky využívali v mnoha různých oborech, zahrnujících především architekturu a zemědělství. Staroegyptská matematika se začala formovat pravděpodobně již před sjednocením obou Egyptů, ale první písemné nálezy můžeme najít až ve Staré říši. Většinu těchto nálezů tvoří sbírky vyřešených matematických problémů, které se používaly jako pomůcky při výuce matematiky v písářských školách. Dalšími nálezy byly tabulky s praktickými výpočty z každodenního života již vystudovaných úředníků. Matematické texty se psali většinou hieratickým písmem, klasickou egyptštinou a na papyrus. V pozdních textech psaných démotickým a řeckým písmem již můžeme najít vliv mezopotámské a řecké matematiky.¹⁰²

Již staroegyptská matematika používala dva typy čísel - celá čísla a zlomky. Z celých čísel šly kombinacemi jednotek, desítek a stovek sestavovat všechny číslovky od jedné do milionu (kromě nuly). Zlomky se skládaly z čitatele a jmenovatele a odlišovaly se od celých čísel speciálním znakem zapsaným nad číslovku. Kromě dvou třetin a tří čtvrtin obsahoval číselník vždy číslo jedna.

Matematické úlohy mívají ustálenou formu, zahrnující - nadpis, vlastní zadání se vstupními hodnotami, popis řešení, písemné výpočty, zkoušku a stručnou odpověď. Jednotlivé části úlohy mohly být oddělovány červeným inkoustem. Úlohy většinou obsahovaly rovnice s jednou neznámou, které se daly řešit za pomoci více různých metod. V matematických úlohách se počítalo s vlastními jednotkami délky, plochy a objemu, které byly často odvozovány od částí lidského těla. Základními jednotkami například délky byly - *loket*, *dlaň*, *prst*, *chet*, *secat*. Obsahem úloh tak mohl být například výpočet obsahu plochy pole, objemu sýpky, nebo sklonu pyramidy. Samotné písemné výpočty, na které jsme dnes zvyklí, nemuseli být paradoxně v matematických úlohách vždy obsaženy, někdy stačil pouze popis řešení. V úlohách se nejčastěji vyskytovalo slovo *iri*, jež znamenalo sloveso *počítat*. Specifickými formami *iri* pak mohly být nejen sčítání, odčítání, násobení a dělení, ale i zdvojování (jež bylo základem násobení a dělení). Při počítání se zlomky se také hojně využívalo pomocných tabulek, jako například *tabulka na určování dvou třetin z daného čísla*, *tabulka dvojnásobných*

¹⁰¹ ŽÁBA, Z. *Tesáno do kamene, psáno na papyrus*, s. 159 – 160.

¹⁰² Tamtéž, s. 154 – 157.

zlomků s lichým jmenovatelem, nebo tabulka určování desetiny z čísla menšího než 10.¹⁰³

3.3.1.1 Rhinský papyrus

Rhinský papyrus je nejznámějším matematickým papyrem. Byl nalezený v Rameseu, v oblasti Luxoru. Jméno dostal podle skotského egyptologa Alexandera Henryho Rhinda, který ho roku 1858 zakoupil. Dva velké fragmenty se nacházejí v Britském muzeu v Londýně a několik dalších v Brooklynském muzeu. Papyrus byl sepsán za XV. dynastie, ale předloha sahá až do XII. dynastie. Písař se podepsal pod jménem Ahmóse, a proto se někdy Rhinskému papyru říká *Ahmósova početnice*. Celková délka po spojení obou fragmentů činí úctyhodných 513 cm. Matematické úlohy obsažené na papyru jsou uspořádané do okruhů a jednotlivé výpočty u úloh obsahují nadpisy.¹⁰⁴

Papyrus obsahuje i několik pomocných tabulek na počítání se zlomky, jako tabulku *2 děleno n*, nebo *10 děleno n*. Tyto tabulky však obsahují jiné rozklady, než jaké byly na podobných tabulkách tamější doby běžné. To pramení pravděpodobně z konstrukce tabulek, které sloužily spíše k procvičování, než jako šablona pro pozdější použití.

Jednotlivé úlohy se označují písmenem R a číslicí s pořadím úlohy. Rovnice R1-R23 počítají převážně se zlomky; R24-27 jsou řešené metodou nesprávného předpokladu; R28-29 jsou dvě neúplné úlohy, zaviněné pravděpodobně chybou písaře; R30-34 jsou řešené metodou dělení; R35-38 počítají s množstvím obilí; R39, 63, 65, 68 jsou slovní úlohy týkající se dělení produktu na nestejně části; R 40, 64, 79 jsou slovní úlohy týkající se aritmetické a geometrické posloupnosti; R41-43 počítají objem válce; R44-46 počítají objem kvádrů a krychle; R48, 50 počítají obsah kruhu; R49 počítá obsah Čtyřúhelníku; R 51, 53-55 počítají obsah trojúhelníku; R 52 počítá obsah lichoběžníku; R56-60 počítají výpočet sklonu pyramidy; R61 obsahuje tabulku na určování zlomků ze zlomků; R 62, 66-67 jsou slovní úlohy, týkající se obchodu a řemeslné práce, určování hodnoty zboží, rozpočítávání zásob, dohledu nad řemeslníky a sčítání dobytka; R 69-78 jsou úlohy zabývající se pečením chleba a vařením piva; R82-83 jsou slovní úlohy týkající se vykrmování drůbeže a dobytka.

¹⁰³ VYMAZALOVÁ, H. *Staroegyptská matematika: hieratické matematické texty*, s. 11 – 24, 41, 46, 50.

¹⁰⁴ ŽÁBA, Z. *Tesáno do kamene, psáno na papyrus*, s. 156 – 157.

Spolu s Rhindovým papyrem byl nalezen i Kožený svitek ze stejné doby, dnes umístěný v Berlínském muzeu (BM 10250). Text je rozdělen do čtyř sloupců, označených římskými číslicemi. Svitek obsahuje také pomocnou *tabulku pro sčítání zlomků*.¹⁰⁵

3.3.1.2 Moskevský matematický papyrus

Na pohřebišti Dra Abú en-Naga v oblasti dnešního Luxoru, byl koncem devatenáctého století objeven matematický papyrus, který se dnes nachází v Puškinově muzeu krásných umění v Moskvě. Opisu z XIII. dynastie, podle hieratických značek předchází pravděpodobně originál z XII. dynastie. Papyrus tvoří jeden větší kus o 11 listech a 9 malých fragmentů. Text je rozdělen na 45 sloupců, z nichž každý má maximálně 8 řádků písma. Sloupce jsou v překladu vyznačeny římskými číslicemi.¹⁰⁶

Papyrus obsahuje 25 matematických úloh, které mají jednotnou formu a některé se i opakují. Příklad M3 obsahuje počítání se zlomky; M 5, 8-9, 12-13, 15-16, 20-22, 24 jsou úlohy zabývající se pečením chleba a vařením piva; M6 a M18 počítají obsah čtyřúhelníku; M7 počítá obsah trojúhelníku; M14 počítá objem komolého jehlanu; M19 a M25 jsou řešené metodou dělení; M23 jsou slovní úlohy týkající se obchodu a řemeslné práce, určování hodnoty zboží, rozpočítávání zásob, dohledu nad řemeslníky a sčítání dobytka.¹⁰⁷

3.3.1.3 Fragmenty papyrů z Kahúnu

Tyto fragmenty matematických papyrů byly nalezené při vykopávkách v pyramidovém městě Kahúnu roku 1889. Dnes jsou uloženy v Petriho muzeu egyptské archeologie na University College London. Opisy pocházejí z XII. dynastie.

Osm matematických úloh je umístěno na pěti zlomcích. Rovnice K2 počítá objem válce; K4 se řeší pomocí metody dělení; K5 počítá obsah čtyřúhelníku; K6 je slovní úloha týkající se vykrmování drůbeže a dobytka. Jeden ze zlomků obsahuje i pomocnou tabulku *2 děleno n*.¹⁰⁸

¹⁰⁵ VYMAZALOVÁ, H. *Staroegyptská matematika: hieratické matematické texty*, s. 17 – 18, 21, 24 – 27, 30 – 31, 33 – 35, 37, 39, 41, 43, 45 – 51, 53 – 56, 58 – 61, 101, 145.

¹⁰⁶ ŽÁBA, Z. *Tesáno do kamene, psáno na papyrus*, s. 155 – 156.

¹⁰⁷ VYMAZALOVÁ, H. *Staroegyptská matematika: hieratické matematické texty*, s. 23, 35, 41, 43, 49, 61 – 68, 75.

¹⁰⁸ Tamtéž, s. 24, 35, 42, 48, 55, 60, 88.

3.3.1.4 Berlínský papyrus

Malé zlomky Berlínského papyru (č. 6619) pocházejí pravděpodobně z Théb, v oblasti dnešního Luxoru. Zlomky jsou popsány z obou stran, ale jsou ve velmi špatném stavu. Ani jedna ze čtyř úloh není úplná. Úlohy připomínají sbírky příkladů z písarských škol. Úloha B1 je oficiálně jedinou rovnicí se dvěma neznámými a spadá tak pod rovnice druhého řádu.¹⁰⁹

3.3.1.5 Dřevěné tabulky z Achmínu

Dvě dřevěné tabulky nalezené v Achmínu ve Středním Egyptě jsou dnes uloženy v Káhirském muzeu (CG 25367 a 25368). Opis pochází pravděpodobně z XII. dynastie. Povrch dřevěných desek je z obou stran pokryt štukem pro lepší psaní. V horní části jsou také provrtány malé otvory, kterými mohl být prostrčen provázek a desky tak mohly být zavěšeny. Desky obsahují 14 matematických výpočtů, kde se mimo jiné počítá i se zlomky, dále jména služebníků z pomocného personálu a nečitelný zbytek dopisu.^{110 111}

3.3.2 Lékařství

Již vezíru a knězi Imhtepovi, který žil za vlády faraona Džosera (III. Dynastie), jsou připisována nejstarší lékařská díla, která se však nedochovala. První zmínku o lékařské příručce najdeme ve Wošptahově životopisu (V. dynstie), kde se píše, že po Wošptahově pravděpodobném záchvatu mrtvice dal faraon Neferirkaré předvolat lékaře a skříňku se svitky. Přesto nejstarší objevený lékařský text je opis vědecké učebnice ranhojičství až z XII. Dynastie. V tomto revidovaném textu se také nachází zmínka, podle které by mohl být autorem původního právě Imhotep.¹¹²

Staroegyptské lékařství se dá obecně dělit na vědecké lékařské texty (například *Heartsův papyrus*, nebo *Berlínský lékařský papyrus*), ve kterých je popsána příčina a průběh nemoci a její vhodné léčení. Naproti tomu u nevědeckých (magických) lékařských textů (například *Londýnský papyrus*) bylo třeba se uchýlit k magickým zaříkáváním, které měly nemoc odhalit a vyhnat z těla.

¹⁰⁹ VYMAZALOVÁ, H. *Staroegyptská matematika: hieratické matematické texty*, s. 40, 92.

¹¹⁰ Tamtéž, s. 94.

¹¹¹ ŽÁBA, Z. *Tesáno do kamene, psáno na papyrus*, s. 157.

¹¹² DORAZIL, O. *Poklady starověkého písemnictví*, s. 13 – 14.

Vědecké lékařství bylo na celkem vysoké úrovni, jelikož obsahovalo prakticky ověřené metody léčení. Egypťané měli také velké znalosti anatomie, díky rituálům mumifikace zesnulých. Jako u jednoho z prvních národů se u staroegyptanů rozvinulo i specializované lékařství (*papyrus Chestera Beattyho VI* se například zaměřuje na léčení nemocí řitě, *Illáhúnský papyrus* zase na gynekologické potíže). Kromě specializovaných textů ale vycházely i souborné léčebné příručky (domácí lékaře), jako například *Ebersův papyrus*, který obsahuje velké množství receptů na léčení různých nemocí z minimálně čtyřiceti různých zdrojů. Vědecké lékařství mělo také vlastní propracovanou terminologii, ve které se například poprvé v dějinách objevuje označení pro *mozek*. Staroegyptské lékařství v Pozdní době ovlivnilo lékařství řecké.¹¹³

3.3.2.1 Smithův papyrus

Smithův papyrus je příkladem vědeckého lékařství. Tento papyrus je vlastně učebnicí, určenou k léčení ran. Poznatky z něj byly navíc během času aktualizovány, což je pro egyptské písemnictví netradiční. Tento opis je z XII. dynastie, ale je možné, že originál znali již za Staré říše. Zranění a jejich léčba jsou sepsána anatomicky, doslova od hlavy k patě. Jednotlivé případy mají ustálenou formu – název případu (psán červeným inkoustem), popis rány, diagnóza a postup léčení, případně další vysvětlivky. Opis je však neúplný a zhruba v polovině končí.¹¹⁴

3.4 Epická díla

Ve Střední říši se jazykový sloh vypracoval natolik, že začalo vznikat velké množství literárních textů, psaných na papyry a ostraky. Tyto texty vypravovaly skutečné i zcela vymyšlené příběhy, které bylo postupem času čím dál těžší od sebe odlišit. Nejvíce textů se nám ale dochovalo až z Nové říše. Některé motivy a náměty této beletrie či lidové tvorby můžeme najít i u starých evropských či orientálních textů.¹¹⁵

3.4.1 Královské a hodnostářské novely

Královské a hodnostářské novely se většinou psaly formou oslavné zprávy, která oslavovala konkrétního hrdinu, většinou po splnění významného či náročného úkolu. Tyto novely se psaly především samostatně na stély, nebo na kamenné desky

¹¹³ ŽÁBA, Z. *Tesáno do kamene, psáno na papyrus*, s. 15, 39, 157 – 159.

¹¹⁴ Tamtéž, s. 157 – 158.

¹¹⁵ Tamtéž, s. 95.

(výjimečně na papyrus). Nejstarší novely začaly vznikat v XVIII. dynastii, ale největší rozkvět prožily až v dynastii XIX. (dokonce se pravděpodobně tvořili až do XXX. dynastie). Přestože jsou zasazeny do reálných historických událostí, většinou neobsahují více konkrétních informací o daných událostech, neboť se primárně věnují opěvování hlavního hrdiny. V královských novelách se také často objevují bohové, kteří hrdinům pomáhají, což značí jeho přízeň u nich a u faraonů i jejich nezpochybnitelné královské postavení.¹¹⁶

3.4.1.1 O Merenptahově vítězství nad Libyjci

Novela o *Merenptahově vítězství nad Libyjci* byla zapsána egyptskými hieroglyfy na *Merenptahovu stélu* (též *Stéla o Izraeli*) v XIX. dynastii. Tato stéla z granitu byla objevena roku 1896 v Merenptahově chrámu ve Vesetu (též *Vaset, Théby*) a dnes je umístěna v *Egyptském muzeu v Káhiře*. *Stéla o Izraeli* se jí někdy říká, jelikož v poslední řádce textu je uvedena nejstarší písemná zmínka o Izraelské zemi.

Novela vypráví skutečný příběh o vpádu Libyjců a mořských národů do Egypta a o konečném vítězství faraona Merenptaha (též *Merneptah*) nad nimi v pátém roce jeho vlády. Příběh je však stejně jako další královské novely psán tak poetickou formou, že se z něj konkrétní historické souvislosti dozvídáme jen ztěžka. Souvislosti si lze dát dohromady až po prostudování opisu této novely z Karnackého chrámu.¹¹⁷

3.4.1.2 O dobytí Jaffy (též Joppy)

U tohoto opisu z XVIII. dynastie se dochoval pouze konec (z XIX. dynastie). Příběh je zapsán na *Harrisově papyru 500* (též *papyrus Bristského muzea č. 10060*). Sledujeme v něm skutečnou událost, dobytí přístavu dnešního izraelského města Joppa, hrdinou Thutim (též *Djehuty, Thovej*). Thuti údajně přišel se lstivým plánem ve kterém propašoval do města 200 vojáků v 200 koších o kterých prohlásil, že jsou poplatkem, ke kterému se Egypt po údajné porážce zavázal. Vojáci poté vylezli z košů a převzali vládu nad městem. Tento námět je jakýmsi hybridem motivu Homérova Trojského koně a arabské pohádky o Alibabovi a čtyřiceti loupežnících.^{118 119}

¹¹⁶ Tamtéž, s. 125, 136 – 137.

¹¹⁷ ŽÁBA, Z. *Tesáno do kamene, psáno na papyrus*, s. 135 – 136.

¹¹⁸ BIČ, M. ; HRABAŇ, M. *V zemi sfing a pyramid: od faraónů k prorokovi*, s. 382 – 383.

¹¹⁹ LEXA, F. *Výbor ze starší literatury egyptské*, s. 132 – 135.

3.4.1.3 O zázračném vyléčení princezny Bentreše

Na kamenné desce z perského nebo ptolemaiovského období, se zachoval *Příběh o zázračném vyléčení princezny Bentreše*, psaný ještě egyptskými hieroglyfy. Jedná se o jednu z královských novel Pozdního období, která vypráví o sňatku faraona Ramesse II. s dcerou chetitského krále Nofrurou. Hlavním hrdinou zde výjimečně není faraon, ale *božský léčitel* zvaný Chonsev, který má uzdravit právě Nofruřinu sestru Bentreši, což se mu také podaří, když z ní vyžene zlého ducha za pomoci obětní hostiny, kterou nechá vystrojit.^{120 121}

3.4.1.4 O sedmi hubených letech

V této novele, vytesané jako dlouhý nápis na skále jižní části ostrova Sahélu u Asuánu, vládne faraon Džoser (též Djoser) zrovna v době, kdy se nedaří úrodě kvůli nedostatku vody. Faraonův hlavní kněz předčítatel Imhotep mu sdělí, že za to může bůh Chnum (též *Khnum*). Faraon se ve spánku od Chnuma dozvídá, že aby byla opět úroda, musí dát opravit a nechat vystavět nové chrámy. Džosér tak učiní a věnuje Chnumovu kultu nové území, dlouhé dvanáct mil. Končí tak sedm hubených let. Tato povídka, stejně jako další královské novely, vyzdvihuje kompetentnost Džosera, coby faraona tím, že se mu zjevují ve snu bohové a jeho starost o lid, na kterém mu záleží.¹²²

3.4.1.5 Stéla sfingy gízské

Nástupnictví na trůn jako projev božské vůle zdůvodňuje faraon Thutmose III. pomocí novely vytesané do žulové stély, umístěné mezi tlapami gízské sfingy. Tato stéla byla pravděpodobně zapsána opravdu na počátku vlády Thutmose III. a popisuje v ní mimo jiné sen, ve kterém mluvil s bohem Horem, který mu předpověděl nástupnictví. Do té doby měl na trůn pravděpodobně nastoupit některý z Thutmosových starších bratrů.¹²³

3.4.1.6 Nefertejovo proroctví

Text na *Lenignradském papyru*, několika ostrakách a dřevěných tabulkách

¹²⁰ ŽÁBA, Z. *Tesáno do kamene, psáno na papyrus*, s. 103, 136.

¹²¹ LEXA, F., *Výbor z mladší literatury egyptské*, s. 5 – 8.

¹²² ŽÁBA, Z. *Tesáno do kamene, psáno na papyrus*, s. 90.

¹²³ Tamtéž, s. 129 – 130.

(z XVIII. dynastie) popisuje Nefertejovo (též *Neferroh*) proroctví. Děj příběhu je zasazený do IV. dynastie, kdy faraon Snofru (též *Snofrev*) hledá předčitatele, který by ho zabavil svými příběhy. Faraonův poradní sbor mu doporučí kněze předčitatele Neferteje. Nefertej pak faraonovy vykládá příběh z budoucnosti, kde je *země proměněná v trosky*. V této budoucnosti (popisující skutečnou egyptskou „sociální revoluci“) zemi pustoší asijský nepřítel, státní i soukromé subjekty stávkují, všude je špína a nepořádek, otroci se bouří proti pánům, doprava stagnuje, kulturní památky jsou ničeny, neodvádějí se daně, nerodí se děti, dochází k rabování, nepokojům, krádežím, vraždám a sebevraždám.¹²⁴

Na konci spisu je líčen zachránce, který zahnal asijského nepřítele a znovusjednotil říši. Tímto zachráncem je jakýsi *Amen*. Dnes už víme, že se jednalo o faraona Amenemhéta I. Nefertejovo proroctví by sice mohlo, stejně jako předchozí *povídka o výřečném venkovanu*, být uvedeno pod žánrem *politické a propagační nauky*, ale v tomto případě (ještě více) hraje hlavní roli příběh opěvující Amenemhétovi hrdinské skutky (ze kterých by si čtenář měl vzít příklad), než naučení samotné. Navíc je popis poměrů v přechodném období, který je zde realisticky uveden, historicky hodnotnější.¹²⁵

3.4.1.7 O výřečném venkovanovi

Tato povídka se odehrává za IX. nebo X. dynastie a zachovala se v několika opisech různého datování. Hlavním hrdinou příběhu je venkovan Chuenanup, který se na faraonovi domáhá svého práva. V principu jde o první řečnický spis, ve kterém je vedena obhajoba.¹²⁶

Chuenanup, který bydlel s rodinou v oase Libyjské pouště se jednoho dne vypravil za obchodem do Egypta, ale cestou byl obelstěn statkářem Thutnachtem (též *Džehutinacht*). Statkář Thutnacht rozprostřel prádlo přes cestu tak, aby Cheunanup musel jet se svými osly kolem jeho pole a poté ho obvinil z toho, že mu jeho oslové ujídají obilí. Jako údajné odškodné mu poté Thutnacht osly zabavil. V této chvíli se dostáváme k právní podstatě textu, jelikož Chuenanup si takovouto nepravost nenechal líbit a začal si stěžovat u správce statků Rensia.

Správce byl nucen předat tuto stížnost rovnou faraonovi. Faraon Nebkaure chtěl

¹²⁴ DORAZIL, O. *Poklady starověkého písemnictví*, s. 26 – 28.

¹²⁵ ŽÁBA, Z. *Tesáno do kamene, psáno na papyrus*, s. 84 – 85.

¹²⁶ DORAZIL, O. *Poklady starověkého písemnictví*, s. 30 – 32.

vědět více o výřečnosti tohoto venkovana, jelikož chtěl znát jeho názory na celkovou situaci ve státě. Faraon proto naoko jeho stížnost odmítl a ve skutečnost dal jeho rodinu tajně zaopatřit. Rensimu rozkázal, aby mu předal zamítnutí jeho stížnosti a přitom tajně zapsal vše, co bude Chuenanup na tuto nespravedlnost říkat. Takováto tajné sbírání názorů prostého lidu pomáhalo faraonům lépe řídit jejich zemi. Mnoho budoucích království tento vzor v budoucnu přejalo a začalo se zajímat, s jakými řešeními na zlepšení situace ve státě, či názory na vládnutí, by mohl přijít prostý lid.

Chuenanup se svého práva domáhal celkem devětkrát a vyplodil přitom mnoho logických a opodstatněných závěrů, které si Rensi zapsal. Nakonec Rensi všechny zápisy předal faraonovi, který konečně dal oficiálně Chuenanupovi za pravdu a nařídil Thutnachtovi vrátit Chuenanupovi jeho osly. Chuenanup nakonec pronesl ještě závěrečnou řeč, ve které kritizuje zdlouhavost panovníkova rozhodnutí a uvádí vlastnosti, které by měl spravedlivý vladař mít. Nebkauréos pak opravdu obsahu těchto výroků využil k lepšímu vládnutí v zemi.^{127 128}

3.4.2 Cestopisné povídky

Cestopisné povídky, které se velmi podobají dnešním moderním cestopisům, byly sepsány již staroegyptskými hodnostáři, kteří se vypravovali do cizích krajín a po návratu podávali svědectví o jiných národech a kulturách. Tyto příběhy pak můžeme nalézt sepsány na stěnách hrodek, většinou jako součást životopisů (například ve Východní poušti ve Wádi Hammámat, nebo v Tyrkysových lomech na Sinaji). Přestože cestopisné povídky bývají většinou založené na skutečných událostech, mohou být přikrášlené, i zcela vymyšlené, jako například slavná *povídka o Sinuhetovi* a jeho cestě do Palestiny.¹²⁹

3.4.2.1 Povídka o Sinuhetovi

Povídka o Sinuhetovi je dochovaná v mnoha opisech na papyrech a ostrakách. Nejstarší opis pochází pravděpodobně z XII. dynastie a jedná se o *Berlínský papyrus č. 3022*. Jedná se o povídku ve formě smyšleného životopisu psaného v první osobě. V dřívějších dobách si badatelé mysleli, že se jedná o skutečnou žijící postavu, jejíž životopis je podrobně sepsán. Tuto teorii podporovalo i použití dvou básní a citace

¹²⁷ ŽÁBA, Z. *Tesáno do kamene, psáno na papyrus*, s. 64, 74 – 75, 77.

¹²⁸ BIČ, M. ; HRABAŇ M. *V zemi sfing a pyramid: od faraónů k prorokovi*, s. 377 – 378.

¹²⁹ ŽÁBA, Z. *Tesáno do kamene, psáno na papyrus*, s. 107 – 108.

z dopisu Senwosreta I. ve stati povídky. Nevěrohodnost životopisu však dokázalo užití některých jazykových a historických prvků, které začaly být známé až později. Nevíme tedy, kdo je autorem, ale Sinuhet to pravděpodobně není.¹³⁰

Děj povídky začíná v době vlády faraona Amenemheta I. (též *Amenemhat I.*). Hlavní hrdina Sinuhet se vrací s faraonovým synem Senvosretem I. (též *Senusret I.*) domů z válečné výpravy v Libyi, když dostane Senvosret vzkaz o násilné smrti svého otce. Senvosret urychleně pospíchá zpět domů, ale Sinuhet tajně prchá z jeho družiny, jelikož má strach, že bude Senvosret i se svojí družinou pobit, když dojde k boji o trůn mezi ním a dalšími faraonovými syny (kteří pravděpodobně měli účast na faraonově smrti). Tak zní alespoň oficiální verze. Podle té neoficiální bylo důvodem Sinuhetova útěku vědomí, že pokud po faraonově smrti nastoupí na trůn Senvosret, vezme si za ženu svoji sestru Nofru, ke které Sinuhet evidentně choval hluboké city. Možná byly důvodem útěku obě hrozby, strach ze smrti a ze ztráty lásky.

Sinuhet tedy prchl přes poušť. Na cestě potkal Sinuhet jednoho svého známého, se kterým doputoval až do Palestiny, kde zůstal asi jeden a půl roku. Kníže tohoto kraje Amienši se o Sinuhetovi dozvěděl a nechal si ho předvést. Sinuhet vstoupil k Amienšimu do služby a osvědčil se jako dobrý hodnostář. Egypťané byli totiž v okolních zemích tehdy celkem nevídaným jevem, jelikož většinou (vyjma obchodů a válečných výprav) neopouštěli svou zemi. Spíše než ze strachu před světem to bylo kvůli myšlence vlastní nadřazenosti, kterou egyptský lid sdílel a nikdy se jí netajil.

Po čase se Sinuhet zasnoubil s Amienšiho sestrou a dostal na správu vlastní knížectví. V tomto knížectví Sinuhet žil poklidný život a věnoval se pěstování plodin. Během let měl Sinuhet několik potomků, kteří se stali vůdci dalších kmenů. Sinuhet sám se stal velitelem královského vojska a úspěšně porážel různé nepřátele státu. Při jednom boji s nepřáteli přemohl Istí velitele tohoto vojska, kterým byl jakýsi obr. Zde můžeme vidět motiv známý především z biblického boje Davida s Goliášem.

Ve stáří začal Sinuhet vzpomínat na domov, který opustil před třiceti lety a modlil se k bohům o návrat do něj. Tato část příběhu má ve čtenáři pravděpodobně probudit jeho skryté vlastenectví. Nakonec k Sinuhetovi faraon Senvosret I., který se zatím úspěšně ujal vlády, vysílá poselství, ve kterém mu píše, že se doslechl o jeho stálé existenci a touží ho vidět. Sinuhet se tedy vrací do Egypta, kde je uvítán se všemi

¹³⁰ DORAZIL, O. *Poklady starověkého písemnictví*, s. 28 – 30.

poctami a shledává se se Senvosretem, Nofrou a jejich dětmi. Zbytek života žije Sinuhet luxusním životem v paláci. Tento šťastný konec evokuje jak návrat ke kořenům, tak lásku a odpuštění, které domov navždy nabízí.^{131 132}

3.4.2.2 O Ven-amunově cestě do Foiníkie

Podle skutečných událostí je sepsána *Povídka o Ven-amunově cestě do Foiníkie*. Opis této povídky obsahuje *Moskevský papyrus č. 120*, objevený v roce 1891. Papyrus je psaný hieratickým písmem a pochází z XXII. dynastie. Dnes se papyrus nachází v Puškinově muzeu v Rusku.

Děj příběhu je datován do XX. dynastie, za panování jejího posledního vládce Ramesse XI. (též *Ramses XI*). Hlavní postavou je Ven-amun (též *Wenamun*, *Unamun*), který je vyslán do dnešního Libanonu, aby odtud přivezl kvalitní dříví pro stavbu nové loděnice Amónova chrámu ve Wésedu (též *Veset*, *Vaset*, *Théby*) a cestou překonává mnoho překážek. Z povídky zjišťujeme cenné informace o složitém principu importování nového zboží do Egypta.¹³³

3.4.3 Pohádky

Již staroegyptské povídky obsahují místy nadpřirozené motivy. Staroegyptské pohádky oproti tomu mívají nadpřirozené prvky vždy a často obsahují natolik oblíbené motivy a ponaučení, že jejich obdoby lze vidět i v pohádkách jiných zemí. I přes změny postav, míst a událostí však samotné ponaučení zůstává neměnné. Například nadčasovou zápletku o nevěře v *pohádce o dvou bratřích* (z *papyru D'Orbiney*), nachází jazykovědec Karel Horálek v ruské *pohádce o Ivanu kostelníkovi*.¹³⁴ Motiv *pohádky o pastýři a bohyni* je zase podle ruského egyptologa Vladimíra Vikentiefa shodný s motivem z *Eposu o Gilgamešovi*.¹³⁵ A podobné příklady by se daly najít i u dalších děl. Rozlišit staroegyptskou pohádku a povídku může být někdy nadlidský úkol, jelikož jsou si velmi podobné a nemůžeme na ně uplatnit dnešní žánrovou klasifikaci. Už jen tím, že v obou žánrech nacházíme odkazy na skutečné postavy či události a jednotný názor nepanuje ani v dílech různých odborných autorů.¹³⁶

¹³¹ ŽÁBA, Z. *Tesáno do kamene, psáno na papyrus*, s. 38, 64, 88, 92, 93, 95.

¹³² BÍČ, M. ; HRABAŇ, M. *V zemi sfing a pyramid: od faraónů k prorokovi*, s. 380 – 381.

¹³³ Tamtéž, s. 383.

¹³⁴ BÍČ, M. ; HRABAŇ, M. *V zemi sfing a pyramid: od faraónů k prorokovi*, s. 378 – 380.

¹³⁵ ŽÁBA, Z. *Tesáno do kamene, psáno na papyrus*, s. 101.

¹³⁶ Tamtéž, s. 97.

3.4.3.1 Pravda a Lež

Nejstarší opis *Pravda a Lež* (nejstarší opis z XIX. dynastie) se nachází na *papyru Chestera Beattyho II.* (též *papyrus Britského muzea č. 10682*) z XII. dynastie. Motiv této pohádky lze najít dodnes v mnoha pohádkách z celého světa. Alegorické zastoupení lži, které se dokonce jmenuje *Lež* (pravděpodobně podvodem) dosáhne toho, že *Devatero božstev* povolí, aby oslepila svého bratra *Pravdu* a učinila z něj svého sluhu. Oslepená *Pravda* žije dlouhou dobu v kruté despotii pod vedením *Lži*, dokud nezemře. Syn *Pravdy* pak pomstí svého otce a úspěšně se soudí se *Lží* u *Devatera božstev*. Ponaučením má být, že *kdo jinému jámu kopá, sám do ní padá*. Pohádka je zjednodušením mytického příběhu o *Usirovi*, který umírá rukou svého bratra *Sutecha* a je pomstěn až svým synem *Horem*. Nutno však podotknout, že alegorické zastupování je ve staroegyptské literatuře vzácné.¹³⁷

3.4.3.2 O trosečnickovi na tajuplném ostrově

Leningradský papyrus č. 1115 obsahuje, sice neúplnou, zato ale netradiční *pohádku o trosečnickovi na tajuplném ostrově* z XII. dynastie. V pohádce se vrací jistý kníže z pravděpodobně neúspěšné výpravy a má se setkat s faraonem, z čehož má strach. Jeho sluha mu radí, co faraonovi říci a nakonec se přítel snaží povzbudit příběhem, ve kterém ztroskotal na ostrově v Rudém moři, kde se mu prý zjevil božský had, který uměl předvídat budoucnost a obdaroval ho velkým bohatstvím, které si pak později přivezl domů. Poučením z tohoto příběhu může být *všechno zlé je pro něco dobré*.^{138 139}

Podle literárního kritika Richarda Mathewse se jedná o nejstaršího předchůdce klasické fantasy literatury, jak ji dnes známe. Archetyp hlavního hrdiny, který je konfrontován monstrem, přežívá a získává bohatství pak můžeme vidět u raných evropských legend, kde však konfrontace bývá doslova bojem. Božský had je tak vlastně předobrazem draka, který bývá ultimátní zkouškou schopností na fantastické cestě hlavního hrdiny.¹⁴⁰

¹³⁷ LALOUETTE, C. Ramessova říše: vláda jedné dynastie, s. 343 – 344.

¹³⁸ ŽÁBA, Z. *Tesáno do kamene, psáno na papyrus*, s. 64, 94 – 95.

¹³⁹ BIČ, M. ; HRABAŇ, M. *V zemi sfing a pyramid: od faraónů k prorokovi*, s. 381 – 382.

¹⁴⁰ MATHEWS, R. *Fantasy: the liberation of imagination*, s. 8.

3.4.3.3 O princí, kterému byl předurčen osud

Opis z XIX. dynastie, kterému chybí závěr, obsahuje *pohádku o princí, kterému byl předurčen osud*. Tato povídka je zapsána na *Harrisově papyru 500*. Podle této pohádky jistý faraon nemohl počít syna, a proto poprosil o pomoc bohy. Ti mu vyhověli, ale při jeho narození bylo vyřknuto proroctví, že se chlapci v budoucnu stane osudným pes, had, nebo krokodýl. Jak princ dospíval, vyprosil si i přes otcovy obavy psa, se kterým se spřátelil. Když se princ oženil, jeho choť ho jednoho dne zachránila před uštknutím hadem. Nakonec se princ setkal i s krokodýlem, ale právě v tuto napínavou chvíli text končí. Mnoho literárních autorů se dohaduje, jak pohádka končí a zda princ zemřel, nebo si zvolil nový osud. Český egyptolog František Lexa kupříkladu tvrdí, že princ setkání s krokodýlem přežil a zemřel až ve stáří smutkem nad smrtí svého psa. Motiv tohoto příběhu můžeme během staletí taktéž najít v několika obměnách.^{141 142}

3.4.3.4 O duchu, který se dožadoval obnovy své hrobky

Pohádka o duchu, který se dožadoval obnovy své hrobky je zapsána na ostrace z XIX. dynastie. V této pohádce vyvolá jeden Amonův kněz ducha důstojníka, který zemřel před sedmi sty lety. Duchu bylo údajně čtyřikrát slíbeno, že jeho hrobka bude opravena, ale doposud se tak nestalo a duch tak nemůže v klidu spočinout. Amonův kněz se vypraví hrobku hledat a pravděpodobně ji i nalezne, ale v tomto bodě text bohužel končí. Je to jedno z nejstarších děl, ve kterém mluví duše člověka s člověkem (prvním je pravděpodobně *Dialog zoufalce s jeho duchem*). Tato pohádka měla nejspíše poučit člověka, aby dodržoval sliby, nebo aby více dbal na budoucí posmrtný život.¹⁴³

3.4.3.5 Pohádky z papyru paní Westcarové

Pohádky z papyru paní Westcarové (též *Pohádky o čarodějnících*) se nacházejí na papyru stejného jména (též *Berlin papyrus 3033*). Údajně ho tak pojmenoval německý egyptolog Richard Lepsius podle anglické statkářky Mary Westcarové (nebo jejího bratrance Henryho Westcara), od které údajně papyrus v 19. století dostal. Text tohoto hieratického papyru z druhého přechodného období je rozdělen do dvanácti sloupců a dnes jej můžeme vidět v Egyptském muzeu v Berlíně. Začátek a konec textu bohužel chybí, takže nevíme kolik pohádek mohl text celkem obsahovat, ale tento opis jich obsahuje pět.

¹⁴¹ ŽÁBA, Z. *Tesáno do kamene, psáno na papyrus*, s. 96.

¹⁴² LALOUETTE, C. *Ramessova říše: vláda jedné dynastie*, s. 342 – 343.

¹⁴³ ŽÁBA, Z. *Tesáno do kamene, psáno na papyrus*, s. 102.

V těchto pohádkách egyptští princové z IV. dynastie vypravují svému otci Chufewovi (též *Cheopsovi*) neuvěřitelné příběhy kněží předčitatelů. Princ Rachev (též *Chefré*, *Chefrén*) hovoří o knězi předčitateli, který za faraona Nebky (III. Dynastie) zázračně potrestal nevěru své ženy. Princ Rabauf (též *Baufré*) vypráví o knězi předčitateli za faraona Snofrua (též *Snofreva*), který dokázal poručit vodě, aby se rozestoupila (Pravděpodobně se jednalo o Neferteje, kterého známe z *Nefertejova prorocství*). Princ Hardžedef, autor slavné Hardžedefovy nauky přivolává dokonce starého kněze předčitatele, který králi Chufewovi předvede několik zázraků a poví mu o budoucnosti a osudu nové dynastie faraonů. Vzhledem k tomu, že Chufew měl údajně devět synů, mohlo být celkem pohádek také devět.¹⁴⁴

3.4.3.6. Pohádka o setómu Chamvésovi, o Neneferkaptahovi, jeho manželce Ahúře a jejím synu Merjebovi

Pohádce o setómu Chamvésovi, o Neneferkaptahovi, jeho manželce Ahúře a jejím synu Merjebovi se také někdy říká zkráceně *Pohádka o Thotově čarodějném svitku*. Pohádka je zapsaná na dvou démotických papyrech z ptolemaiovské doby. Hlavním hrdinou je zde skutečná osoba, jeden ze synů Ramesse II., setóm Chamvés.¹⁴⁵

Chamvés byl údajně *mocným čarodějem* a velmi se zajímal o čarodějné svitky. Jednou se Chamvésovi zjevil stařec, který mu prozradil existenci *Thotova svitku*, po jehož přečtení získá kdokoli znalost zvířecího jazyka a po přečtení druhé strany svitku dokonce spatří pravou podobu všech devíti bohů. Stařec mu místo odpočinku *Thotova svitku* prozradil za příslib, že nechá tělo, které nalezne poblíž, mumifikovat a řádně pohřbít. Místo úkrytu svitků bylo na memfiském pohřebišti kněží Ptahových pod hrobkou faraona Meneferkeptaha. Chamvés se se svým bratrem Jenhorrem vydal na pohřebiště. Za několik dnů opravdu hrobku našli a tělo, které u ní našli, nechali mumifikovat. Je možné, že tímto tělem byl ve skutečnosti stařec, který se Chamvésovi zjevil jako duch. Chamvés pod sarkofágem opravdu objevil zářící svitek. Najednou se mu však zjevil duch Ahure, Meneferkeptahovi zesnulé manželky a varovat Chamvése, že svitek přináší jen smrt. V druhé části textu vypráví Ahure Chamvésovi příběh o svém manželovi Meneferkeptahovi.

Meneferkeptah byl stejně jako Chamvés posedlý čarodějnými svitky a jednoho

¹⁴⁴ ŽÁBA, Z. *Tesáno do kamene, psáno na papyrus*, s. 42, 64, 86 – 87, 95.

¹⁴⁵ Tamtéž, s. 104.

dne získal polohu zázračného *Thotova svitku*. Ten se měl nacházet v Rudém moři, v sadě skříněk, hlídaný nesmrtelným hadem. Meneferkeptah se vydal i s ženou a synem Merjebem do Koptu. Odtud vyplul na Rudé moře a nakonec našel místo odpočinku truhly, Istí přemohl nesmrtelného hada, svitek získal a přečetl obě jeho strany. Svitek zafungoval a Meneferkeptah jej dal přečíst i Ahuře. Když bůh Thot zjistil, že jeho svitek byl ukraden a přečten, stěžoval si u Rea a vymohl si právo na pomstu. Thot smetl nejprve Meneferkeptahova syna Merjeba a později i Ahuru z lodi na zpáteční cestě. Od Ahuřina ducha se Meneferkeptah dozvěděl o Thotově pomstě. Meneferkeptah věděl, že je na řadě a svůj osud přijal se ctí. Svitek si ale přivázal k tělu, takže když ho otec pohřbíval, měl jej stále u sebe.

Ve třetí části textu se děj vrací do současnosti, kde se Chamvés i po Ahuřině příběhu dožaduje svitku. Zjevuje se tedy i duch Meneferkeptahův a chce si o svitek zahrát ve hře. Chamvés hru sice prohraje, ale s bratrovou pomocí se mu jej podaří přesto ukrást. Chamvés pak začíná v paláci svitek číst, ale usíná. Ve snu vidí své syny mrtvé a náhle chápe, že svitek za život jeho rodiny nestojí. Příběh končí tím, že jej Chamvés vrací na místo, kde jej objevil. Poselství v tomto velmi dlouhém příběhu by šlo popsat i jednodušeji, ale text obsahuje i několik menších poselství, jako například, že vlastní zkušenost předčí rady a rodina je nad zlato (nebo v tomto případě nad vědění).¹⁴⁶

3.4.3.7 Pohádka o Siusírovi, synu setóma Chamwése

Druhá pohádka, která navazuje na příběh *O Thotově svitku* je pohádka *O Siusírovi, synu setóma Chamwése* (opis z 1. st. n. l.). Je tedy pravděpodobné, že byl vypracován celý cyklus o Chamvésovi, ale dochovalo se z něj jen pár zlomků.¹⁴⁷

Z Chamvésova syna Siusíra se stal po vzoru otce velký čaroděj. V první části této pohádky sleduje Chamvés a Siusír luxusní pohřeb boháče a nuzný pohřeb chudáka. Chamvés říká synovi, že si po smrti přeje raději boháčův pohřeb. Syn ho ale ujišťuje, že by měl dát přednost pohřbu chudákově. Když otec nechápe proč, odvede ho syn k horám západní pouště, kde za pomoci zaříkadel otevře tajemné dveře. V prvních pěti místnostech za těmito dveřmi se nachází duše lidí, které trpěli ve věčných mukách. V šesté místnosti jsou bohové soudci a v sedmé sám Usire s bohy Anubem a Thotem. Před nimi pak stojí váha, vážící dobré a zlé skutky. Chudák stál hned za Usirem v zástupu vznešených duchů, kdežto boháč trpěl v jedné z místností. Otec náhle vše

¹⁴⁶ DORAZIL, O. *Poklady starověkého písemnictví*, s. 45 – 49.

¹⁴⁷ ŽÁBA, Z. *Tesáno do kamene, psáno na papyrus*, s. 104.

pochopil. Jedná se o jedno z prvních děl, které detailně popisuje peklo nebo očistec. Tento námět později rozvinul například italský básník Dante Alighieri ve své Božské komedii, kde dopodrobna popisuje kruhy pekla.¹⁴⁸

3.4.4 Bajky

Vyprávění, ve kterých vystupují zvířata (ale i rostliny, nerosty i různé věci) a pomocí alegorie podávají určité ponaučení, mají velmi blízko k staroegyptským pohádkám. Nejstarší staroegyptské bajky pocházejí z Nové říše, ale většina se dochovala až z démotických papyrů, zasazených do *mýtu o oku slunečního boha Rea (papyrus Leidenského muzea z 2. st. n. l.)*. Přestože v této době už v Egyptě byly známé *Bajky Ezopovy*, všechny bajky zapsané v mýtu (kromě jedné) jsou původní. Je také pravděpodobné, že se některými nejstaršími bajkami sám Ezop inspiroval. Motivy ze staroegyptských bajek jsou viditelné i v bajkách arabských a indických. Mezi originální staroegyptské bajky patří například *bajka o dvou šakalech* či *bajka o vševidoucí supici a všeslyšící supici*.¹⁴⁹

3.4.4.1 O lvu a myši

Obsáhlejší a pravděpodobně i původní verze *Ezopovy bajky*. Nejmocnější zvíře ze všech, lev v ní zde jednoho dne potkává polomrtvého pardála a zjišťuje, že mu to udělal člověk. Lev se tedy částečně ze zvědavosti a částečně ze zlosti rozhodne pátrat po člověku. Na své cestě postupně potkává spřežení s koňmi, býka s krávou, medvěda a dalšího lva. Všechna zvířata shodně tvrdí, že si je zotročil nebo podmanil člověk, jelikož vládne lstivostí, která ho činí mocným. Ještě než lev potká člověka, chytí myš, která ho ale přemluví, aby ji nechal jít. Lev se následně chytí do jámy vykopané člověkem a je spoután sítí a řemeny. V noci se však objevuje myš, kterou lev ušetřil, přehryzává řemeny a lva osvobozuje. Klasické ponaučení o tom, že bychom nikoho neměli podceňovat a chovat se ke všem s úctou.^{150 151}

3.4.4.2 O supici a kočce

Tato bajka vypráví o supici a divoké kočce, které sídlili vedle sebe u stromu v poušti. Supice i kočka se brzy staly matkami a bylo nutné sehnat mláďatům potravu.

¹⁴⁸ DORAZIL, O. *Poklady starověkého písemnictví*, s. 49 – 50.

¹⁴⁹ ŽÁBA, Z. *Tesáno do kamene, psáno na papyrus*, s. 106.

¹⁵⁰ DORAZIL, O. *Poklady starověkého písemnictví*, s. 44 – 45.

¹⁵¹ LEXA, F. *Výbor z mladší literatury egyptské*, s. 114 – 117.

Supice i kočka se však bály opustit mláďata, jelikož měly strach, že ta druhá si zatím jako potravu vybere mláďata té druhé. Nakonec obě složili před bohem Reem přísahu, že zatímco bude jedna z nich na lovu, ta druhá se k jejím mláďatům nepřiblíží. Jednoho dne však kočka zpozorovala část své potravu v zobáku mláděte supice. Když mu ho chtěla vzít, omylem ho zranila tak, že už nikdy nemohlo létat a vrátit se do hnízda. Když se supice vrátila, bylo mládě pod horkým sluncem mrtvé. Supice věděla, že to způsobila kočka a přísahala jí pomstu. Když byla kočka na lovu, supice všechny její mláďata odnesla a zadávala. Kočka prosila Rea o spravedlivou odplatu a ten ji vyhověl. Doslova se tu mluví o Odplatě, jako o živé bytosti, pro kterou dal Re poslat svou Moc. Odplata způsobila, že se díky ještě žhavé potravě, kterou supice pro svá mláďata uloupila od lidí, vzňalo její hnízdo a mláďata shořela. Kočka i supice tak zůstaly bez mláďat a odplata byla vykonána. U této bajky již není ponaučení tak jednoznačné jako u *bajky o lvovi a myši*. V původním textu je nasnadě ukázat, že vyšší spravedlnost existuje (*boží mlýny*), ale v dnešní rovině je důležitější poukázání na to, že odplata přináší pouze odplatu, z čehož nic dobrého nevzejde. Řešením by mohlo být tento bludný kruh přerušit, ale to už záleží čistě na subjektivním hodnocení bajky.^{152 153}

3.5 Lyrická díla

Počátky lyrické tvorby jsou jasně znatelné v staroegyptských náboženských zpěvech a zařikáních, ale i v lidových písních, které vznikly pravděpodobně ještě před vynalezením písma, a předávali se pouze ústně. Zhruba v V. dynastii se začaly různorodé verze letité poezie ustálovat, aby je bylo možné zapsat na stěny pyramid. Nejčastějšími básnickými prostředky jsou *anadiplosis* (opakování téhož slova ve dvou dalších verších), *paralelismus membrorum*, *aliterace* a *slovní hříčky*. Například v *Hymnu na vítězství Thutmóse III.* (XVIII. dynastie) je totožný každý šestý verš. Samotného rýmu se v poezii začalo užívat až po zavedení démotštiny. Nejstarší formou staroegyptské poezie je *hymnus*, který oslavoval panovníky, bohy, či neživé předměty. Mnoho hymnů vzniklo za vlády Ramessovců (hymny ze hrobky Senvosreta III.). Autor slavné nauky, písař Achtoj, je pravděpodobně i autorem jednoho z nejstarších hymnů, *hymnu na Nil*. V hymnu je opěvována krása a užitečnost Nilu s božskou úctou.¹⁵⁴ Některé hymny, jako je *Hymnus na Amenréa* z XVIII. dynastie, ve kterém jsou opěvování staroegyptští bohové, se dokonce staly předlohou i některých biblických

¹⁵² VACHALA, B. *Starí Egyptané*, s. 184 – 186.

¹⁵³ LEXA, F. *Výbor z mladší literatury egyptské*, s. 112 – 114.

¹⁵⁴ LALOUETTE, C. *Ramessova říše: vláda jedné dynastie*, s. 330 – 331.

Co ve staroegyptské lyrice příliš nenajdeme jsou epické básně, jelikož většina významných historických událostí je líčena již v *historických povídkách* a *královských novelách*, které jsou samy o sobě epickými líčeními. Za zmínku stojí alespoň *Báseň Pentvorova*, která popisuje bitvu u Kadeše za Ramesse II. (za pomoci 340 veršů). Báseň se dochovala na jednom opisu papyru (z XIX. dynstie) a několika textech z Ramessových chrámů. Autorem básně je jakýsi Pentvor (též *Pantaur*) a hlavním hrdinou je faraon Usimare Setepenre, který údajně hrdinsky zvítězil nad chetitským nepřítelem, i když dnešním všeobecně přijímaným tvrzením je, že bitva skončila nerozhodně.¹⁵⁶

3.5.1 Hymnus Achnatonův

Hymnus Achnatonův pochází z XVIII. dynastie a sepsal jej faraon Achnaton (též *Amenhotep IV.*), jeden z nejušlechtlejších vladařů lidstva. Během sedmnácti let své vlády odstranil Achnaton veškeré obřadnictví a žil příkladným životem prostého občana. Nebyl zastáncem strnulých uměleckých děl ale obrazů skutečné přírody. Založil město Echnaton (dnes El-Amarna). Nechával se znázorňovat jako smrtelník se svými dcerami a ženou Nefertiti. Úřední texty vydával *lidovou řečí* a ne klasickou staroegyptštinou.¹⁵⁷

Achnatonův hymnus se zachoval v hrobech jeho dvořanů v el-amarnských skalách a z nápisů jeho královského paláce a chrámu boha Atona. Do té doby byl za nejvyššího slunečního boha považován Re, ale Achnaton na toto místo dosadil boha Atona. Aton byl v Achnatonově případě odosobněn a zobrazován pouze jako ohnivá koule. Achnaton také jeho jménem vydával vlastní učení. V *hymnu Achnatonově* nejen popisuje svou lásku k Atonovi, ale i vysvětluje důvody, proč by ho měli uctívat i všichni lidé na světě. Poprvé v dějinách je tak zde vyslovena myšlenka o rovnocennosti všech lidí na světě. V textu nenajdeme jakékoli staroegyptská jména, nebo místa a obsah hymnu tak není omezen na čas a prostor. Achnatonův hymnus tak může být jakýmsi prvním manifestem světového (slunečního) náboženství. Achnaton pravděpodobně rozuměl i samotné *sluneční vědě*, v hymnu se doslova říká, že *slunce je krásné a užitečné, dává život*

¹⁵⁵ ŽÁBA, Z. *Tesáno do kamene, psáno na papyrus*, s. 50, 109 – 111.

¹⁵⁶ Tamtéž, s. 117 – 118, 124.

¹⁵⁷ DORAZIL, O. *Poklady starověkého písemnictví*, s. 35 – 37.

*a radost a řídí koloběh přírody.*¹⁵⁸

3.5.2 Hymnus na Venise

Venis, poslední faraonem V. dynastie, se proslavil tím, že nechal do chodeb a síní své pyramidy vytesat nejstarší, většinou pohřební, nápisy, známé pod názvem *Texty pyramid*. Po Venisově příkladu začaly *Texty pyramid* nechávat tesat všichni následující faraoni VI. dynastie.¹⁵⁹

Právě tyto *Texty pyramid* líčí Venisův posmrtný život dosti neortodoxním způsobem. Venis se považoval za vtělení boha Re a věřil, že po smrti dosedne na Reovo místo. Přesto měl však pochybnosti ohledně bezpodmínečného respektu ze strany bohů, až mezi ně přijde. To je také důvod zápisu čarovných zaříkadel a hrozeb ve Venisově hrobce, které měly bohy zastrašit.¹⁶⁰

Venis v tomto hymnu po smrti přichází před Rea/Atuma a oznamuje mu (a všem dalším bohům), že nyní je zde absolutním vládcem on. Každý kdo mu bude odporovat, bude potrestán doslova tím, že ho Venis pozře. Mezi bohy poté propuká strach a panika, jelikož pět Venisových poslů opravdu neposlušné bohy chytá, seká na kusy a vaří je v hrncích (nepoživatelní bohové slouží jako palivo pod kotle). Venis pak po pozření bohů získává jejich čarovnou moc a božskou záři, jelikož s božskými těly pohlcuje i duše. Venis se tak stává nejmocnějším, nejbohatším, nejmoudřejším věčným a nekonečným, jelikož doslova *spolkl rozum všech bohů*. Takovýto přístup k bohům by byl možný v totemistických společnostech, kde je kanibalismus běžnou součástí života, ale ne u civilizovaných egyptských panovníků, a to ani ve formě výhružky.¹⁶¹

3.5.3 Písň harfeníků

Pomíjivostí pozemského života se zabývaly zejména *Písň harfeníků*. Nejstarší texty vznikaly v přechodných obdobích, kdy začal být zpochybňován posmrtný život a lidé se tak začali řídit latinským příslovím *carpe diem*. Tyto písňe jsou laděné ve stejném duchu jako *Dialog zoufalce s jeho duchem*, jen se ve výsledku místo k sebevraždě přiklání k užívání si současného života. *Písň harfeníků* obsahuje mimo

¹⁵⁸ MATULA, M. *Achnaton a Nefertiti, faraoni slunce*, s. 232 – 240.

¹⁵⁹ ŽÁBA, Z. *Tesáno do kamene, psáno na papyrus*, s. 110.

¹⁶⁰ *Egypt : Symbolismus a archeologie*, s. 14 – 15.

¹⁶¹ DORAZIL, O. *Poklady starověkého písennictví*, s. 15, 22 – 23.

jiné *Harrisův papyrus 500* (též *papyrus Britského muzea č. 10060*).¹⁶² Na tomto místě je nutno uvést pesimistické dílo *Sbírka řečí, kytice výroků, hledání výrazů*, jehož autorem je slavný helipolský kněz a spisovatel Chócheperresóneb. Ze sbírky se však bohužel zachoval pouze začátek jediného opisu písarské tabulky z XVIII. dynastie. Chócheperresóneb si v díle klade dotazy spojené s nespravedlivou situací v zemi (hledání příčiny a řešení).

3.5.4 Dialog zoufalce s jeho duchem

Papyrus Berlínského muzea č. 3024 popisuje nejstarší filosofický dialog světa, *Dialog zoufalce s jeho duchem*, psaný hieratickým písmem. Tento dialog je zmíněn také v životopisu faraona Thutmose III. (též *Totmes*), ve stéle v Amónově chrámu v Karnaku. Životopis obsahuje poezii *Dialog zoufalce se svým duchem*, která pochází z přechodu mezi Starou a Střední říší. Nutno podotknout, že filosofických děl nenajdeme ve staroegyptské literatuře mnoho. Tento jediný opis pochází z konce Prvního přechodného období a začátku Střední říše. Je možné, že autorem díla je legendární autor, od kterého však neznáme žádné konkrétní dílo, Ptahemdžehuti.¹⁶³

Začátek textu se nedochoval, což nás ochuzuje o jméno autora i seznámení se situací, ve které se nachází hlavní hrdina díla. Zřejmě však šlo o nějakou sérii nešťastných událostí, které se muži přihodily, jelikož je rozhodnutý spáchat sebevraždu. V dialogu, který následuje poté, muž rozmlouvá se svojí duší. Muž doufá, že když spáchá sebevraždu, přijde do posmrtného života, ale jeho duše (též *bai, ba*) ho přesvědčuje, aby se nezabíjel, jelikož posmrtný život neexistuje. Duše v tomto smyslu reprezentuje spíše rozum, racionální stránku muže, odmítá ho následovat do neznáma. Muž i jeho duše mají v dialogu mnoho kladných i záporných argumentů, které potvrzují jejich stanoviska. Na konci už duše muže téměř přesvědčí, ale ten nakonec pronese smutnou lyrickou skladbu, ve které popisuje svůj mizerný život a zkaženost skutečného světa. Nakonec popisuje muž, že smrt pro něj bude vysvobozením a duše to přijímá a přestává argumentovat. Muž pravděpodobně brzy po skončení dialogu páchá sebevraždu.¹⁶⁴

V Prvním přechodném období, kdy dílo pravděpodobně vzniklo, byla bída a strádání lidu na každodenním pořádku. Není tak divu, že se někteří lidé podvědomě

¹⁶² ŽÁBA, Z. *Tesáno do kamene, psáno na papyrus*, s. 38, 48, 83 – 84, 112, 114.

¹⁶³ LEXA, F. *Beletristická literatura staroegyptská*, s. 153 – 162.

¹⁶⁴ BIČ, M. ; HRABAŇ, M. *V zemi sfing a pyramid: od faraónů k prorokovi*, s. 376 – 377.

odklonili od víry v bohy. Na konci dialogu je navíc připojeno pár pesimistických básní, pravděpodobně taktéž z přechodného období, které správnost rozhodnutí podtrhují. Tento dialog byl pravděpodobně inspirací i pro napsání obdobně laděného spisu *Spor hlavy s tělem* z Nové říše.¹⁶⁵

3.5.5 Milostné básně

Milostná poezie vznikla až v Nové říši a zachovalo se nám pouze několik sbírek, například na *papyru Chestera Beattyho I* (XIX. dynastie). Ze staroegyptské milostné poezie čerpá i král Šalamoun s jeho *Písni písní* (již předtím pravděpodobně čerpal pro svá *Příslovi Šalamounova z Naučení Amenemopových*). Na počátku každého verše se psala červená tečka, která zdůrazňovala, že se jedná o poetický text, který by měl být recitován nejlépe v doprovodu fléten a louten. Zajímavým faktem je, že milý a milá se v této poezii oslovují jako *bratr* a *sestra*.¹⁶⁶ Mezi nejslavnější sbírky milostných básní patří *Potěšující písně tvé milé, když se vrací z lučiny*, *Sladké písně písaře královského pohřebiště Nachtsobka* a *Zpěvy velké utěšitelky*. Písně jsou buď pozitivní nebo negativní nálady (opětovaná, nebo neopětovaná láska). Například báseň *Nemocný láskou* popisuje muka muže, když delší dobu nevidí svou milou a vyléčit ho může pouze její příchod, nebo báseň *Touha dívky*, ve které je dívka zamilovaná do muže, kolem jehož domu pravidelně chodí, ale nemá odvahu mu to sdělit. V milostných básních se ale objevují i témata, na dnešní dobu bychom mohli říci nezvyklá, jako například v básni *Žena pro mnohé*, kde je opěvována krása a dokonalost jedné prostitutky.¹⁶⁷

3.6. Dramata

Již v úryvcích dvou staroegyptských náboženských textů, *Šabakova kamene* (též *Šabakova deska*) z XXV. dynastie a *Korunovačným rituálu Senvosreta I.* z XII. dynastie, našel německý egyptolog Kurt Sethe úryvky z jakýchsi ztracených staroegyptských dramatických textů. Za určitou formu divadelní hry můžeme brát i různé rituály, kdy různé osoby odříkávaly předem připravený text, jako například *Rituál otevření úst*, který měl vrátit duchu zemřelého základní lidské smysly v onom světě. O existenci divadelních vypráví také životopis herce Emheba z XVIII. dynastie, ve kterém líčí, kde všude vystupoval.¹⁶⁸

¹⁶⁵ ŽÁBA, Z. *Tesáno do kamene, psáno na papyrus*, s. 38, 64, 81 – 82, 101 – 102.

¹⁶⁶ DORAZIL, O. *Poklady starověkého písemnictví*, s. 37 – 39.

¹⁶⁷ LALOUETTE, C. *Ramessova říše: vláda jedné dynastie*, s. 346 – 347.

¹⁶⁸ ŽÁBA, Z. *Tesáno do kamene, psáno na papyrus*, s. 177 – 178.

Většina skutečných staroegyptských divadelních her je bohužel ztracena a dochovaly se jen jejich úryvky v jiných staroegyptských textech. Francouzský egyptolog Etienne Drioton se tímto sestavováním zlomků ze staroegyptských divadelních her hluboce zabýval a dokázal vypracovat jejich přehled včetně přibližného počtu slov plného znění (zejména pomocí scénických poznámek). Oblíbeným motivem divadelních her byl evidentně život boha Hora.^{169 170}

Z nalezených záznamů o divadelních hrách můžeme mluvit o dílech - *Narození a zbožnění Horovo*, *Strasti Horova posla* (Texty rakví z XI. Dynastie), *Éset a sedm štírů*, *Horus uštknutý štírem* (Metternichova stéla, XIII. Dynastie), *Porážka Réova úhlavního nepřítele Apópa* (39. kapitola *Knihy mrtvých* z XVIII. dynastie), *Návrat Sutechův* (papyry z roku 361 př. n. l.), *Boj Thovta s Apópim* (Bremner-Rhindův papyrus; 305 př. n. l.).

3.6.1 Vítězství Hora nad Sutechem

V Chrámu v Edfů z doby Ptolemaia XI. Byla objevena zmínka o hře *Vítězství Hora nad Sutechem* (990 slov) a také o druhé hře s ještě mladým Horem (670 slov). Ve hře je použito klasické egyptštiny s novoegyptskými a démotickými prvky. Slova osob jsou psaná hieroglyfickým písmem a doprovází je i jedenáct znázornění scény, což je velmi unikátní. Hra se evidentně hrála každoročně během pěti lednových dní v rámci oslav *Svátku vítězství*, kdy se připomínaly mytické boje mezi Horem a Sutechem, před vchodem do chrámu v Edfů. Herci již tehdy hrály role v maskách a kostýmech. Diváky pak byli obyvatelé města i poutníci z dalekých krajů.

Hra má pět částí včetně prologu, tří dějství a epilogu. Na počátku hry se seznamujeme s Horem, který bojuje s nepřáтели hrochem a hadem. Další scény pak popisují Horovo konečné vítězství a korunovaci na faraona Horního a Dolního Egypta. Cílem této hry bylo zjevně i posílení faraonovy moci, jakožto Horova právoplatného božského nástupce a v Pozdních dobách mohla mít i buřičský charakter proti vládnoucí ptolemaiovské dynastii.

3.7 Historické texty

Královský archiv si vedl dokumentaci o všech důležitých událostech

¹⁶⁹ VACHALA, B. *Stáří Egyptáné*, s. 186 – 188.

¹⁷⁰ ŽÁBA, Z. *Tesáno do kamene, psáno na papyrus*, s. 177 – 178.

pravděpodobně již od I. dynastie. Nejstarším z těchto dokumentů je *Palermská deska* se jmény staroegyptských panovníků. Historickými texty jsou svým způsobem i *životopisy* z hrobek a *královské a hodnostářské novely*, přestože informace v nich bývají mnohdy přikrášlené.¹⁷¹

Konkrétní díla mohou mít různá témata, od válečných výprav, jejichž nejznámějším exemplářem jsou *Anály válečných výprav Thutmóse III.*, nalezené na stěnách Karnackého chrámu, ve kterých je zaznamenán podrobný přehled válečné kořisti,¹⁷² přes *Epuverovo líčení zkázy Staré říše* na *Leydenském papyru č. 344*, kde je líčena sociální revoluce za Prvního přechodného období¹⁷³, až po detailního průvodce staroegyptskou korunovací v *Korunovačním rituálu Senvosreta I.*¹⁷⁴

3.7.1 První mírová smlouva

První mírová smlouva je egyptsko-chetitskou mírovou smlouvou uzavřenou v XIX. dynastii (1 264 př. n. l.) mezi staroegyptským panovníkem Ramessem II. a chetitským králem Chattušilišem III. po bitvě u Kadeše v dnešní severní Sýrii. Důvodem této velmi slavné bitvy starověku bylo ovládnutí území starověké Palestiny. V bitvě, která skončila nerozhodně proti sobě stáli chetitský král Muvatalliš a egyptský faraon Ramesse II. Po Muvatallišově smrti se nový chetitský král Chattušiliš III. rozhodl k uzavření této smlouvy, mimo jiné kvůli rostoucí moci okolních asyrských národů a neschopnosti vést vítězně válku na více frontách.

Smlouva je pokládána za první historicky doložený mezinárodní právní dokument. Ve smlouvě se mimo jiné uvádí, že obě mocnosti proti sobě nesmí zbrojit, naopak si musí dokonce pomáhat (v případě napadení jiným nepřítelem). Smlouva ustanovuje i nové a přesné uspořádání chetitsko-egyptských hranic. Smlouva se také zmiňuje o věčné neporušitelnosti tohoto slibu, který, ač se to zdá neuvěřitelné, byl opravdu dodržen až do konce Chetitské říše. Pro utužení dobrých vztahů došlo ještě mezi Ramessem II. a chetitskou princeznou k (politickému) sňatku a výměně darů.¹⁷⁵

¹⁷¹ ŽÁBA, Z. *Tesáno do kamene, psáno na papyrus*, s. 119 – 120.

¹⁷² Tamtéž, s. 123 – 124.

¹⁷³ Tamtéž, s. 76.

¹⁷⁴ *Egypt : Symbolismus a archeologie*, s. 51 – 52.

¹⁷⁵ VACHALA, B. *Mír na Nilu: první mírová smlouva a její pozadí*, s. 75 – 89.

3.7.2 Spor krále Sekenjenréa a Apópiho

Příběh, ze kterého bohužel známe pouze začátek, se odehrává na konci Druhého přechodného období. Faraon Sekenenre (též *Sekenjenre*) vládl ve Vésetu (též *Thébách*), jelikož na severu vládl hyksóský (asijský) král Apópi I. (též *Apepi*). Apópi Sekenenreovi posílá posměšný a urážlivý dopis, který pravděpodobně vyprovokoval Sekenenrea k nepodařenému útoku na sever, kde byl zabit. Více se toho v textu nedozvídáme, nicméně za zmínku už kvůli zmíněným historickým souvislostem.^{176 177}

3.7.3 Seznamy

Velice hodnotnými, i když z literárního hlediska strohými dokumenty, jsou bezesporu seznamy faraonů. Čedičová stéla z V. dynastie, zvaná *Palermská deska*, obsahuje kupříkladu seznam všech předešlých staroegyptských panovníků a také různé významné události z jejich vlády. V soupisech je zaznamenán i první a poslední rok vlády každého následujícího krále a počet dní, které vládl. Posledním faraonem zapsaným na *Palermské desce* je faraon Neferirkaré. Dnes se největší část stély nachází v Palermském muzeu v Itálii.¹⁷⁸

Nejúplnější a nejpřesnější seznam panovníků obsahuje *Turínský královský papyrus*, který obsahuje nejen jména všech faraonů až do začátku Nové říše, cca 300 jmen), ale i délku jejich vlády. Tento papyrus, psaný hieratickým písmem, bohužel při přepravě do Evropy v 19. století nevydržel a rozpadl se. Dodnes se ho nepodařilo zrekonstruovat. Papyrus pochází pravděpodobně z doby Ramesse II. (XIX. dynastie).

Rozdělení vlády faraonů na dynastie poprvé údajně použil egyptský kněz Manetho ve svém díle *Aigyptiaka hypomnēmata* z doby ptolemaiiovské, ve kterém se snažil z různých historických textů vytvořit seznam všech panovníků. Ze *značně satirického* díla se sice dochovaly pouze výpisky v dílech křesťanských učenců (například u Flavia Josephuse), jelikož se jediný řecký opis nacházel v Alexandrijské knihovně, která oficiálně vyhořela roku 48 př. n. l. Řazení historických nálezů do dynastií ale přetrvalo dodnes.¹⁷⁹

¹⁷⁶ BIČ, M. ; HRABAŇ, M. *V zemi sfing a pyramid: od faraónů k prorokovi*, s. 382.

¹⁷⁷ LEXA, F. *Výbor z mladší literatury egyptské*. s. 139 – 141.

¹⁷⁸ DORAZIL, O. *Poklady starověkého písemnictví*, s. 14.

¹⁷⁹ KREJČÍ, J. ; MAGDOLEN, D. *Zajímavosti ze země pyramid, aneb, 100 NEJ ze starého Egypta*, s. 322.

3.8 Korespondence

Během dlouhé historie Egypta byly sepsány doslova miliony dopisů všeho druhu. Dopisy se většinou psaly na vodorovnou stranu papyru. Sepsaný dopis se několikrát přehnul, až z něj byl pouze úzký proužek, převázal se, zapečetil a připsal se adresát. Sloh dopisů se během let často měnil, od strohých textů Staré říše, až k ustálené osnově Střední říše. Podle této osnovy bylo v dopise na prvním místě jméno odesílatele, poté pozdrav příjemci jeho známým (včetně přání pevného zdraví) a teprve poté se začal psát samotný obsah dopisu. Na konci dopisu byla připsována ještě *závěrečná věta* (obdoba *post scriptum*) a na vnější stranu dopisu se připsala adresa příjemce.¹⁸⁰

Citacemi dopisů se také často prokládaly životopisy v hrobkách (například korespondence s panovníkem v *Harchufově životopisu*). Na rychle a správně doručované korespondenci stála veškerá egyptská ekonomika, jelikož se denně posílaly aktualizace ze světa obchodu, stavebnictví, zemědělství atd. Významné dopisy byly také častým vzorem na opisování v písařských školách.¹⁸¹

3.8.1 Sbíрка dopisů z hrobky poblíž Dér el-Bahrí

V hrobce z XI. dynastie se našla celá sbírka dopisů a písemností, které vyprávějí o správě zádušních statků. Tyto statky byly majetkem zesnulého a spravovány kněžími, kteří z nich měli zesnulému pravidelně dodávat oběti. Po formální stránce však s nimi mohli kněží nakládat, jako by statky byly jejich. Část těchto dopisů zapsal zádušní kněz Hekenacht pro svého zástupce Merisua.¹⁸²

3.8.2 Dopisy mrtvým

Vzácným typem korespondence jsou takzvané *Dopisy mrtvým*, které se psali na misky a nádoby (ale také na lněné plátno či papyrus), v níž se přinášeli zesnulému oběti. V těchto dopisech lidé prosili zesnulé, aby jim pomohli s určitým problémem, jelikož věřili, že mrtví mohou z jejich říše ovlivňovat svět živých. Díky propracovanosti jazyka dopisů můžeme předpokládat, že prostí lidé platili písařům mnohdy i vysoké částky za psaní těchto umělecky dokonalých dopisů, aby jejich prosby zněly vznešeněji.¹⁸³

¹⁸⁰ COPPENS, F. ; LANDGRÁFOVÁ, R. ; NAVRÁTILOVÁ, H. *Srdečné pozdravy ze země na Nilu: korespondence starých Egyptanů*, s. 20 – 23.

¹⁸¹ ŽÁBA, Z. *Tesáno do kamene, psáno na papyrus*, s. 147 – 153.

¹⁸² ŽÁBA, Z. *Tesáno do kamene, psáno na papyrus*, s. 149.

¹⁸³ Tamtéž, s. 152 – 153.

3.8.3 Amenemopova a Hóriho korespondence

Ve výsledku se již vlastně jedná o *nauku* (z XIX. dynastie), která probíhala ve formě výměny dopisů mezi písaři z vyšších tříd Hórim a Amenemopem, kteří se prostřednictvím dopisů profesně škádlili, ale řešily i praktické otázky života.¹⁸⁴ Nejúplnější text těchto spisů se nachází na *papyru Anastasius I.* (též *papyrus Britského muzea č. 10247*) z menoferské oblasti (dále také na černé ostrace z Vasetu). Korespondence mezi dvěma písaři se stala natolik populární, že se jí začalo využívat v písařských školách při trénování opisů.¹⁸⁵

3.9 Životopisy

Posmrtné životopisy starých Egyptů začaly být sepisovány pravděpodobně již na začátku Archaického (též Ranně dynastického) období (cca 3 050 př. n. l.) a tvořily se téměř až do konce Ptolemaiského období (cca 32 př. n. l.). Nejprve se životopisy psaly pouze do stěn hrobek. Od konce Staré říše jsme je mohli najít i na stélách, umístěných buď v hrobce samotné, nebo v blízkosti Usirova hrobu na ebozevském pohřebišti. Od XVIII. dynastie pak pronikly i na samotné sochy zemřelého. Již samotný pohled na exteriéry a interiéry některých hrobek nám může napovědět, nakolik významný asi byl život zesnulého i bez toho abychom studovali jeho životopis. Při jeho studiu se nicméně kromě důvodu, proč je zesnulý hoden takto krásné a bohaté hrobky, dozvědět i další osobní informace o jeho životě a nebo i získat nové významné historické informace, které nám umožní nový pohled na celou konkrétní epochu egyptských dějin. Nejvýznamnějšími životopisy jsou ty panovníků VI. a XII. dynastie a životopisy hodnostářů Nové říše.¹⁸⁶

Životopisy byly buď autobiografiemi, nebo byly sepisovány blízkými osobami zesnulého. Životní pouť zesnulého v nich mohla být popsána i velmi podrobně a texty tak svou délkou mohly pohlit celé stěny. Při sestavování životopisu šlo de facto o první uměleckou literaturu na světě, jelikož se zesnulého snažila předvést v co nejlepším světle a to těmi nejvybranějšími slovy. Negativní skutky ze života mrtvého se již z principu v životopisu neuváděly. Podle egyptologa Zbyňka Žáby je to tím, že životopisy kromě konkrétních informací o životě dané osoby odrážely i všeobecné

¹⁸⁴ Tamtéž, s. 51.

¹⁸⁵ COPPENS, F. ; LANDGRÁFOVÁ, R. ; NAVRÁTILOVÁ, H. *Srdečné pozdravy ze země na Nilu: korespondence starých Egyptů*, s. 45 – 48.

¹⁸⁶ VACHALA, B. *Starí Egyptané*, s. 172.

společenské morální zásady pro budoucí generace.¹⁸⁷ Když se člověk, který si životopis přečetl, začal poté chovat stejně ctnostně, jako zesnulý, oblažil tak duši mrtvého v posmrtném životě. Morální zásady začaly být později samostatně zpracovávány v žánru *mravních nauk*, ale v přeneseném významu se v životopisech udržely. Významné úspěchy soukromého a veřejného života i celkový odraz života zesnulého mohly dokreslovat i citace z jiných textů, jakými byli například vlastní poezie, nebo významná korespondence s panovníkem.¹⁸⁸

3.9.1 Mecenův životopis

Nejstarší dosud objevený životopis je přes čtyři a půl tisíce let starý (III. dynastie) a pochází z Mecenovy (též *Metjen*, *Methen*) hrobky v Sakkáře. Životopis nechal sepsat syn vysokého hodnostáře Mecena a líčí v něm úspěšnou kariéru svého otce, jemuž faraon osobně sponzoroval nákladnou výbavu hrobky a také rozsáhlé Mecenovy majetky a pozemky. Jedná se tak zároveň i o jeden z prvních právních dokumentů.^{189 190}

3.9.2 Veniův životopis

Nejdelší literární text Staré říše je životopis z vápencové hrobky vojevůdce Veniho (též *Uni*) v Abydu. Tento text je zapsán na *Moskevském papyru č. 120*. a je psaný jasnou a poutavou formou.¹⁹¹

Veni se během vlády faraonů VI. dynastie (Tetiho, Veserkareho, Pepiho I. a Merenrea I.) vypracoval z nízkého postu (dozorce královské sýpky) až na správce Horního Egypta a vrchního velitele faraonova vojska. Faraon Pepi I. mu dokonce natolik důvěřoval, že ho pověřil vyšetřováním harémové spiknutí, do kterého byla zapletena i faraonova žena Veretiantes.¹⁹² Za života Veni vedl expedice do alabastrových dolů v Hatnubu a Núbii, řídil stavbu průplavů v žulových masívech nilského kataraktu u Asuánu a stavbu velkých nákladních lodí, které tudy projížděly. Také velel válečným výpravám do Asie, složeným z nesourodých vojáků, které však

¹⁸⁷ ŽÁBA, Z. *Tesáno do kamene, psáno na papyrus*, s. 37 – 38, 179.

¹⁸⁸ BARD, K. A. ; SHUBERT, S. B. *Encyclopedia of the Archaeology of Ancient Egypt*, s. 44, 51, 1028

¹⁸⁹ ŽÁBA, Z. *Tesáno do kamene, psáno na papyrus*, s. 36.

¹⁹⁰ VACHALA, B. *Starí Egyptané*, s. 172.

¹⁹¹ DORAZIL, O. *Poklady starověkého písemnictví*, s. 22 – 23.

¹⁹² BARD, K. A. ; SHUBERT, S. B. *Encyclopedia of the Archaeology of Ancient Egypt*, s. 218, 487.

dokázal sjednotit a pobil s nimi desetitisíce nepřátelských bojovníků.¹⁹³

Za celoživotní zásluhy pak byl pak od faraona odměněn bohatým vybavením hrobky, což bylo tehdy nejvyšším znakem úcty. My se z jeho životopisu můžeme hodně dozvědět nejenom o něm, ale i dosud neznámé detaily například o odvodech vojáků, nebo těžbě obřích kamenných bloků. Ve veršované části na konci prvního líčení z pěti válečných výprav pak Veni umělecky opěvuje své vítězství nad Asiaty.¹⁹⁴

3.9.3 Harchufův životopis

Podobně je na tom i životopis z Harchufovy (též Harkhuf, Herchuf, Hirschuf) vápencové hrobky v Kubbit al-Havě v Asuánu. Harchuf byl kněz-předčítatel a velitel žoldnéřů, který za života vykonal čtyři úspěšné válečné výpravy a získal tak post správce Horního Egypta.¹⁹⁵ Sloužil již za faraona Merenrea a jeho následník, faraon Pepi II. (též Pjepi II.), ho dokonce nazýval jediným přítelem, o čemž nacházíme důkaz právě v Harchufově životopise, který obsahuje citáty z jejich korespondence. V dopisech například Harchufovi, který se úspěšně vrací z válečné výpravy ze země Jam (doposud neidentifikované země, pravděpodobně východně od Nilu), děkuje za to, že mu odkud přiváží vzácný dar, ve formě živého tančícího trpaslíka (pravděpodobně liliputa).¹⁹⁶

3.9.4 Ptahšepesův životopis

Posledním významným hodnostářem, jehož životopis je třeba alespoň zmínit je velekněz boha Ptaha Ptahšepes (též Ptahshepses). V dětství se stýkal s dětmi faraona Menkauréa, faraon Neferirkaré ho nechal líbat mu nohu (tehdy velice smělé) a za ženu dostal dceru faraona Niuserreho, Chamerernebti. Ptahšepesova hrobka se již ve středověku stala oblíbeným poutním místem a dodnes je jednou z nejznámějších památek Abúsíru. Nachází se v severovýchodním rohu Niuserreho pyramidy.^{197 198}

¹⁹³ BIČ, M.Š. ; HRABAŇ, M. *V zemi sfing a pyramid: od faraónů k prorokovi*, s. 208.

¹⁹⁴ VACHALA, B. *Starí Egypťané*, s. 172 – 173.

¹⁹⁵ ŽÁBA, Z. *Tesáno do kamene, psáno na papyrus*, s. 37.

¹⁹⁶ COPPENS, F. ; LANDGRÁFOVÁ, R. ; NAVRÁTILOVÁ, H. *Srdečné pozdravy ze země na Nilu: korespondence starých Egypťanů*, s. 287 – 288.

¹⁹⁷ BARD, K. A. ; SHUBERT, S. B. *Encyclopedia of the Archaeology of Ancient Egypt*, s. 150

¹⁹⁸ ŽÁBA, Z. *Tesáno do kamene, psáno na papyrus*, s. 37.

4) ZÁVĚR

Starověký Egypt má velmi dlouhou literární historii a jedna bakalářská práce nemůže popsat ani polovinu ze všech jeho krásných písemných památek. Proto bylo vybírání zástupců z řad písemných památek každého žánru skoro až *sofiinou volbou*. Při této volbě jsem vycházel čistě z logických prvků, které díla činily jedinečnými, ať už po formální nebo obsahové stránce. Primárním cílem mé práce bylo sestavit výčet elitních staroegyptských písemností; sekundárním cílem pak bylo čtenáře stručně seznámit i s dalšími tématy, která se ke staroegyptskému písemnictví vztahují, jako jsou jazyk, písmo, autoři a používané „materiály“.

Práci jsem koncipoval teoreticky v duchu humanistického a knihovnického zaměření, přestože se velmi prolíná s dalšími obory, jako jsou například archeologie a lingvistika. Podobor *Knihovnictví* u oboru *Humanistiky* na Západočeské univerzitě umožňuje zkoumat knihovnickou a informační problematiku pomocí humanitních věd, jako je filosofie, teologie, psychologie, sociologie a další obory. Práci lze považovat za průvodce staroegyptskou literaturou pro humanisty či knihovníky, kteří nepotřebují znát dopodrobna historii a složení každého z dokumentů, ale stačí jim prosté zařazení do období, stručný popis materiálů a zkrácený obsah dokumentu.

V první části práce jsem pátral po samotných podmínkách vzniku písemnictví ve Starověkém Egyptě. Po kulturně-historickém úvodu následuje stručný popis historie staroegyptského jazyka a písma včetně uvedení několika příkladů. Dále jsem se zaměřil na osobnost staroegyptského písaře, jeho motivaci, výuku a uplatnění. Zmínil jsem se také o písařské výbavě, která se skládala z pisátek, barev a nádoby s vodou. V poslední části jsem analyzoval nejrůznější typy materiálů, kterých se ve Starověkém Egyptě užívalo k zapisování textů, jako byly stěny chrámů a pyramid, papyry, stély a obelisky, které do dnešních dnů vydávají svědectví o tomto období.

V úvodu druhé části jsem nejprve řešil složitost zařazování dokumentů podle žánrů. Poté jsem vždy čtenáře seznámil s určitým žánrem či podžánrem a poté následně uvedl několik exemplářů, které dohromady tvoří onen výčet nejvýznamnějších děl. Žánry a podžánry jsem řadil obsahově podle Mezinárodního desetinného třídění a u každého z nich je zmíněn minimálně jeden exemplář. Ke každému exempláři jsem přiřadil dataci, stručný popis materiálu, na kterém se text nachází a jeho zkrácený obsah.

Obsah a formu jednotlivých exemplářů jsem se pak snažil rozvinout, jejím zakomponováním do kulturní a literární historie.

Práce je doplněna osmnácti černobílými přílohami, které znázorňují různé typy staroegyptského písma, typy pohřebních textů a typy užívaných materiálů. Tyto přílohy slouží k vizuálnímu přiblížení staroegyptských písemností a umožňují nám utvořit si představu o náročnosti tvorby těchto děl.

Pojetí práce umožňuje navázat jak v knihovnickém, tak historickém či filosofickém směru. Může oslovit každého, kdo hledá ucelené informace o staroegyptském písemnictví, aniž je primárně odborníkem v daném oboru.

5) BIBLIOGRAFIE

ASSMANN, Jan. *Kultura a paměť: písmo, vzpomínka a politická identita v rozvinutých kulturách starověku*. Překlad Martin Pokorný. V českém jazyce vyd. 1. Praha: Prostor, 2001. 317 s. Obzor; sv. 33. ISBN 80-7260-051-6.

BIČ, Miloš ; HRABAŇ, Miroslav. *V zemi sfing a pyramid: od faraónů k prorokovi*. 1. vyd. Praha: Institut pro středoevropskou kulturu a politiku, 1993. 469 s., [16] s. barev. fotogr. Oikúmené. ISBN 80-85241-49-8.

BREWER, Douglas J. a TEETER, Emily. *Egypt and the Egyptians*. 2nd ed. Cambridge: Cambridge University Press, 2007. xxiii, 255 s. ISBN 978-0-521-61689-8.

CARTOCCI, Alice. *Egypt: obrazová encyklopedie umění = Egipt: sztuka świata = Egypt: visual encyclopedia of art = Egyptom: a művészet képes enciklopédiája*. [Praha]: Slovart, ©2009. 351 s. ISBN 978-80-7391-333-5.

CERAM, C. W. *Oživená minulost: dějiny archeologie v obrazech*. Překlad Boris Michajlov. 3. vyd. Praha: Orbis, 1974. 349 s. Stopy, fakta, svědectví.

COPPENS, Filip, LANDGRÁFOVÁ, Renata, ed. a NAVRÁTILOVÁ, Hana, ed. *Srdečné pozdravy ze země na Nilu: korespondence starých Egyptanů*. Vyd. 1. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta, 2011. 387 s. ISBN 978-80-7308-372-4.

DORAZIL, Otakar. *Poklady starověkého písemnictví*. Praha: Josef Hokr, 1947. 307-[I]. *Egypt: symbolismus a archeologie*. Vyd. 1. Praha: Nová Akropolis, 2009. 223 s. Ulixes; sv. 1. ISBN 978-80-86038-41-4.

HERMANNOVÁ, Kamila. *Champollion a Rosettská deska*. Vyd. 1. Praha: Nová Akropolis, 2011. 31 s. Fénix; 21. ISBN 978-80-86038-48-3.

KOZÁK, Jaromír. *Aniho papyrus: nejkrásnější egyptská kniha mrtvých*. Vyd. 1. Praha: Volvox Globator, 2006. 163 s. ISBN 80-7207-622-1.

KREJČÍ, Jaromír ; MAGDOLEN, Dušan. *Zajímavosti ze země pyramid, aneb, 100 NEJ ze starého Egypta*. 1. vyd. Praha: Libri, 2005. 414 s. ISBN 80-7277-251-1.

KROČA, Slavica. *Knihy skrytého obydlí*. Vyd. 1. Praha: Kulturní asociace Nová Akropolis, 2006. 29 s. Fénix. ISBN 80-86038-29-7.

LALOUETTE, Claire. *Ramessova říše: vláda jedné dynastie*. [Praha]: Levné knihy, 2009. 383 s. ISBN 978-80-7309-673-1.

- LEXA, František. *Obecné mravní nauky staroegyptské = Enseignements moraux généraux des anciens Égyptiens*. V Praze: nákladem Filosofické fakulty University Karlovy, 1926-1929. 3 sv. Sběrka pojednání a rozprav; sv. 8, 11, 13.
- LEXA, František, ed. *Výbor z mladší literatury egyptské*. 1. vyd. Praha: Šolc a Šimáček, 1947. 221 s., [12] s. obr. Příl.
- LEXA, František, ed. *Výbor ze starší literatury egyptské*. 1. vyd. Praha: Šolc a Šimáček, 1947. 288 s., [14] s. obr. Příl.
- LICHTHEIM, Miriam. *Ancient Egyptian literature. Volume I, The Old and Middle Kingdoms* [online]. [2006 ed.]. Berkeley, Calif.: University of California Press, ©2006 [cit. 2016-03-04]. Dostupné z: <http://site.ebrary.com/lib/natl/Doc?id=10524481>.
- LICHTHEIM, Miriam. *Ancient Egyptian literature. Volume 2, The new kingdom* [online]. Berkeley, CA: University of California Press, ©2006. Ancience Egyptian literature; v. 2 [cit. 2016-03-04]. Dostupné z: <http://site.ebrary.com/lib/natl/Doc?id=10525200>.
- LICHTHEIM, Miriam. *Ancient Egyptian literature. Volume III, The Late Period* [online]. [2006 ed.]. Berkeley, CA: University of California Press, 2006 [cit. 2016-03-04]. Dostupné z: <http://site.ebrary.com/lib/natl/Doc?id=10524483>.
- MATHEWS, Richard. *Fantasy: the liberation of imagination*. New York: Routledge, Taylor & Francis Group, 2002. xx, 223 stran. Genres in context. ISBN 0-415-93890-2.
- MATULA, Miloš. *Achnaton a Nefertiti, faraoni slunce*. 1. vyd. Praha: MM Production, 2010. 376 s. ISBN 978-80-904556-0-3
- NAVRÁTILOVÁ, Hana. „Písaři hbitých prstů“ : co víme o egyptských písařích Nové říše? In. *Orientalia Antiqua Nova VIII*. Plzeň : Adela, 2008. s. 244-259. ISBN 978-80-87094-13-6
- STANGLMEIER, G. F. L. ; BIFFIGER, Beat. *Dosud neobjevené poklady faraonů*. Vyd. 1. V Praze: Knižní klub, 2007. 156 s., [24] s. obr. příl. Záhady. ISBN 978-80-242-1809-0.
- VACHALA, Břetislav. *Mír na Nilu: první mírová smlouva a její pozadí*. 1. vyd. Praha: Makropulos, 1997. 144 s. ISBN 80-86003-07-8.
- VACHALA, Břetislav. *Starí Egyptané*. 1. vyd. Praha: Libri, 2001. 239, viii s., [8] s. obr. příl. ISBN 80-7277-060-8.

VERNER, Miroslav ; BAREŠ, Ladislav; VACHALA, Břetislav. *Encyklopedie starověkého Egypta*. Praha : Libri, 2007. 528 s. ISBN 978-80-7277-306-0. S. 449.

VYMAZALOVÁ, Hana. *Staroegyptská matematika: hieratické matematické texty*. Vyd. 1. Praha: Český egyptologický ústav Filozofické fakulty Univerzity Karlovy v Praze ve spolupráci s Jednotou českých matematiků a fyziků, 2006. 155 s. Dějiny matematiky; sv. 31. ISBN 80-7308-156-3.

ŽÁBA, Zbyněk. *Tesáno do kamene, psáno na papyrus*. Vyd. 1. Praha: Svoboda, 1968. 198 s., 24 s. obr. příl., xvi l. obr. příl. Členská knihnice.

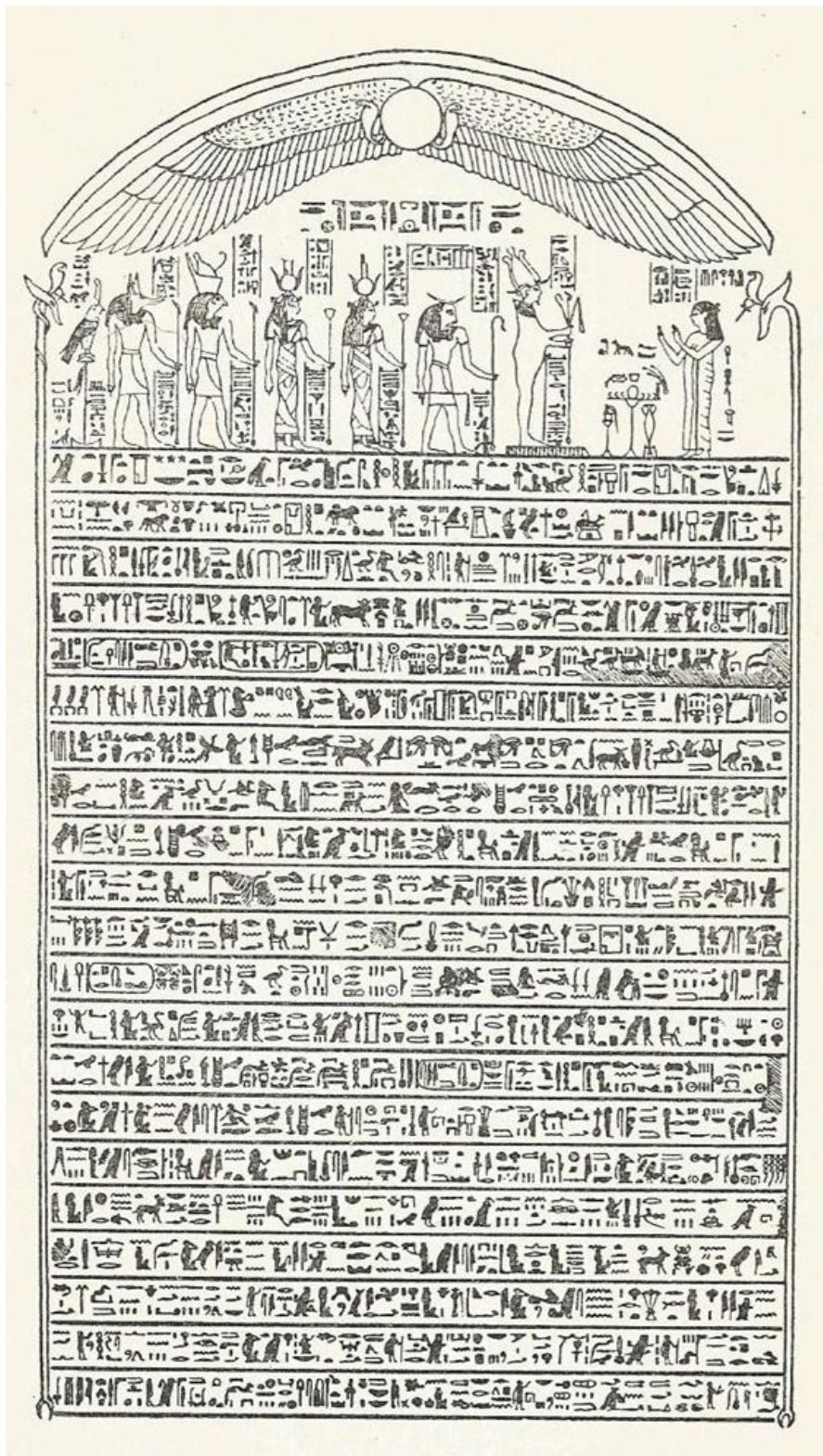
6) RESUMÉ

This Bachelor thesis is a compilation of the most important written documents of ancient Egypt and their classification. The aim was to develop a synoptic list of these best monuments through the analysis of recommended literature. The first part of this Bachelor thesis describes the different types of ancient Egyptian language, ancient Egyptian font types, and ancient Egyptian writing materials. Also mentions the writers and their schools. The second part of this Bachelor thesis is already list of the most important ancient Egyptian documents that have been selected by the logical subjective criteria and they are classified into appropriate genres. Each document is then described briefly through its formal part and thematic content.

7) PŘÍLOHY

7.1 Ukázka hieroglyfického písma rytého do kamene

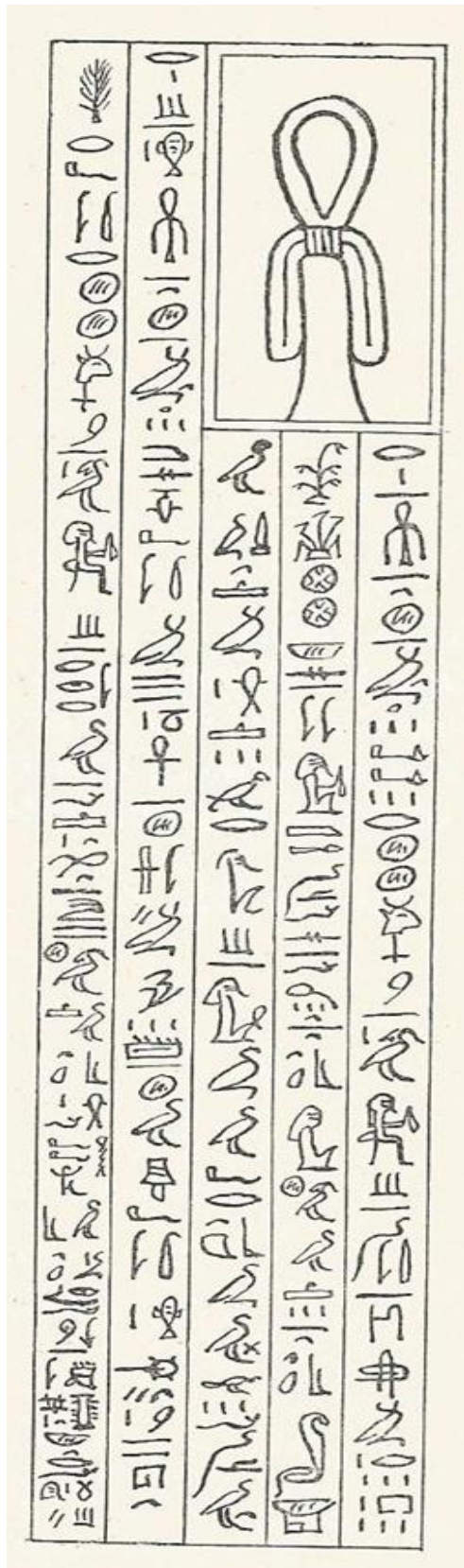
Deska Taimotepy, sestry a manželky mennoferského velekněze Pšerenptaha.
Britské museum.¹⁹⁹

¹⁹⁹ LEXA, F. *Výbor ze starší literatury egyptské*, příloha č. 1.

7.2 Ukázka hieroglyfického písma psaného na papyrus

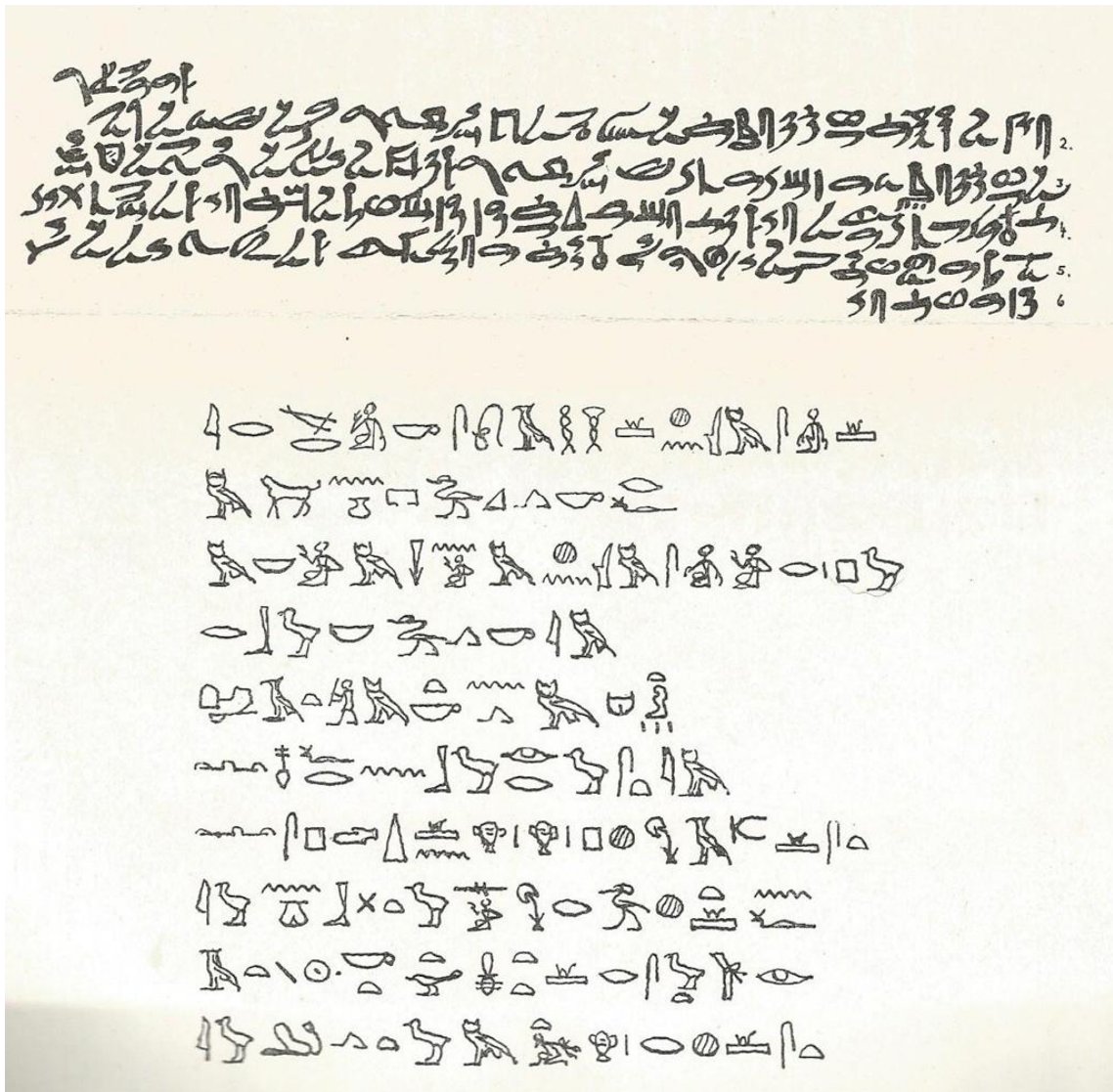
156. kapitola Knihy mrtvých písaře Nebseniho.²⁰⁰

²⁰⁰ LEXA, F. *Výbor ze starší literatury egyptské*, příloha č. 2.

7.3 Ukázka hieratického písma + hieroglyfický přepis textu

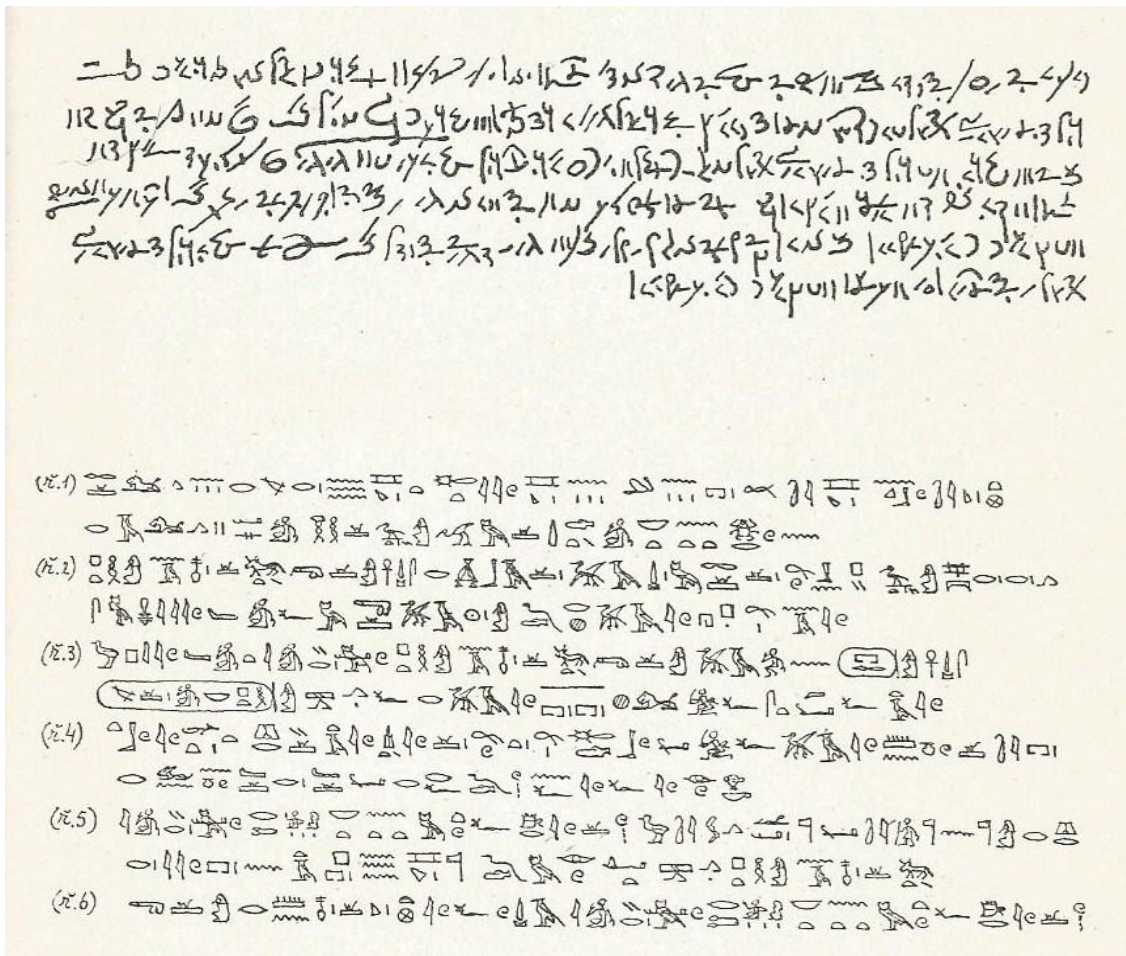
Z hieratického papýru Ptahhotepovy nauky sloupec 9, ř. 7-8.²⁰¹

²⁰¹ LEXA, F. *Výbor ze starší literatury egyptské*, příloha č. 3.

7.4 Ukázka démotického písma + hieroglyfický přepis textu

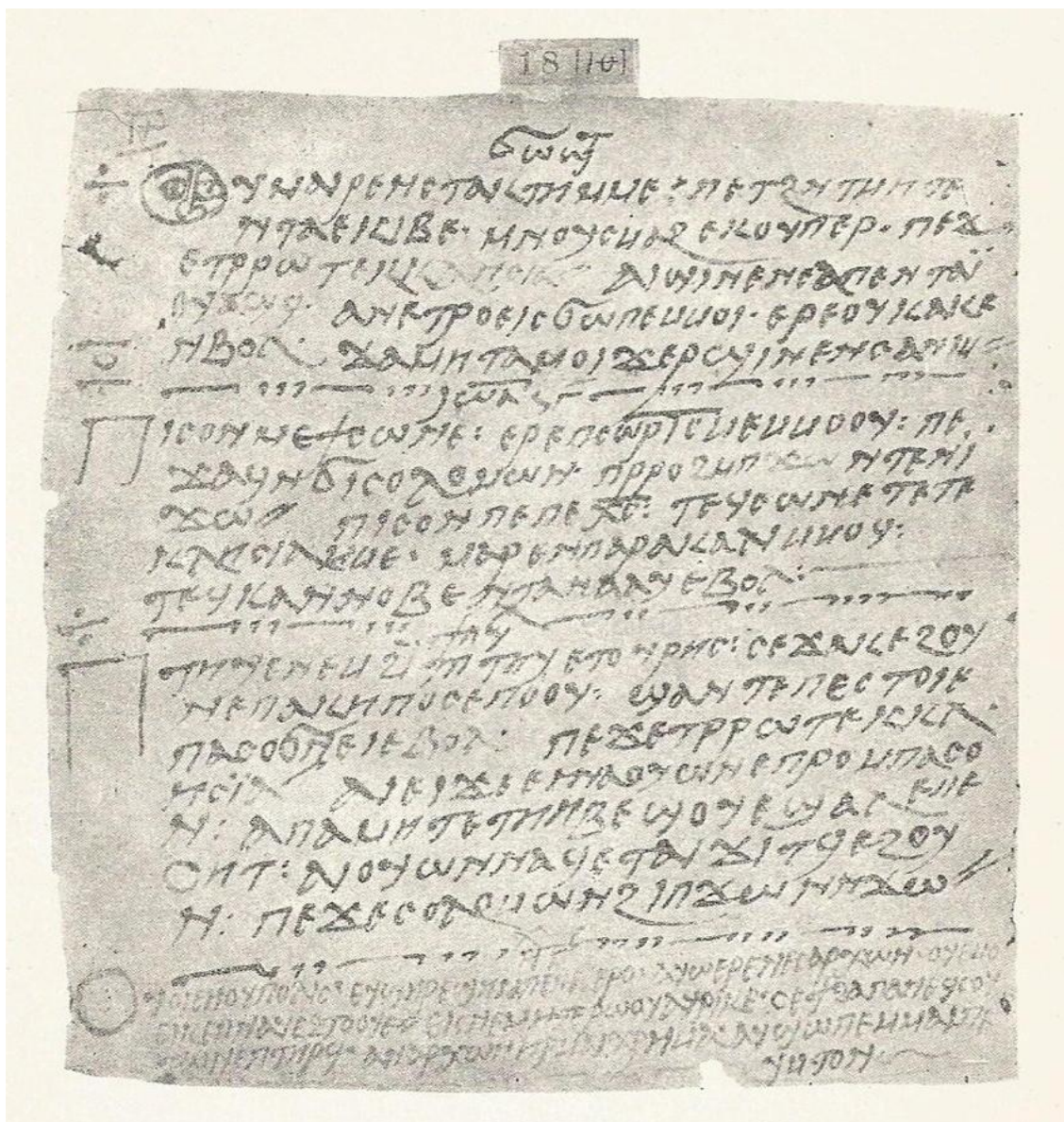
Z démotického papýru povídky o Chamvesovi Káhirského musea č. 40646, sloupec 4, ř. 7-8.²⁰²

²⁰² LEXA, F. *Výbor ze starší literatury egyptské*, příloha č. 4.

7.5 Ukázka koptského písma

Z koptského rukopisu Berlínského musea Pg 278 list 18.²⁰³

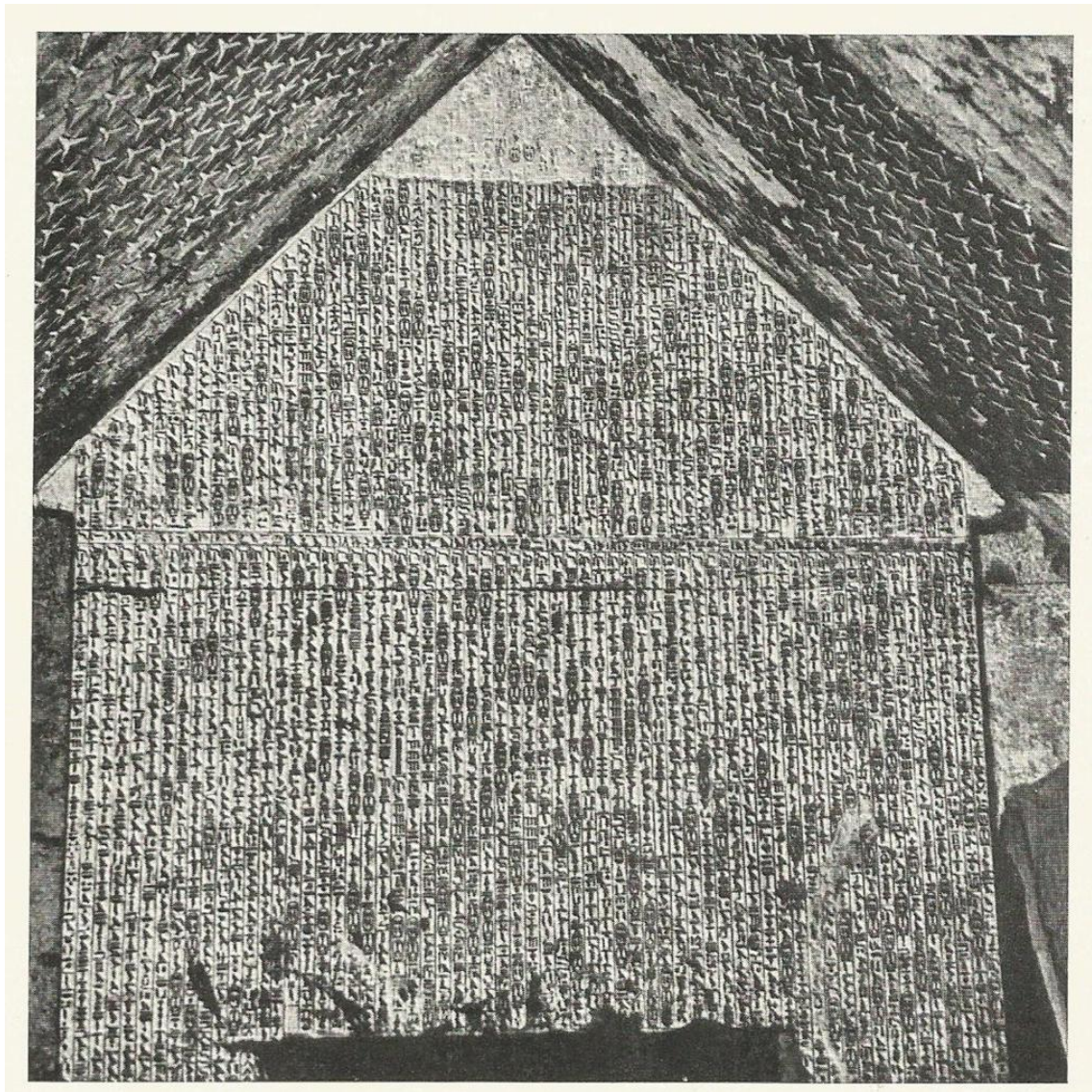

²⁰³ LEXA, F. Výbor ze starší literatury egyptské, příloha č. 5.

7.6 Ukázka Textů pyramid č. 1

Texty z pyramidy Pjopeje II.

Stará říše, VI. dynastie. Reprodukce.²⁰⁴

²⁰⁴ ŽÁBA, Z. *Tesáno do kamene, psáno na papyrus*, s. 80 – 81.

7.7 Ukázka Textů pyramid č. 2

Texty pyramid na stěnách Venisovy pyramidy.
V. dynastie (2375-2345 př. n. l.). Sakkára²⁰⁵

²⁰⁵ CARTOCCI, A. *Egypt: obrazová encyklopedie umění = Egypt: sztuka świata = Egypt: visual encyclopedia of art = Egyptom: a művészet képes enciklopédiája*, s. 79.

7.8 Ukázka Textů rakví č. 1

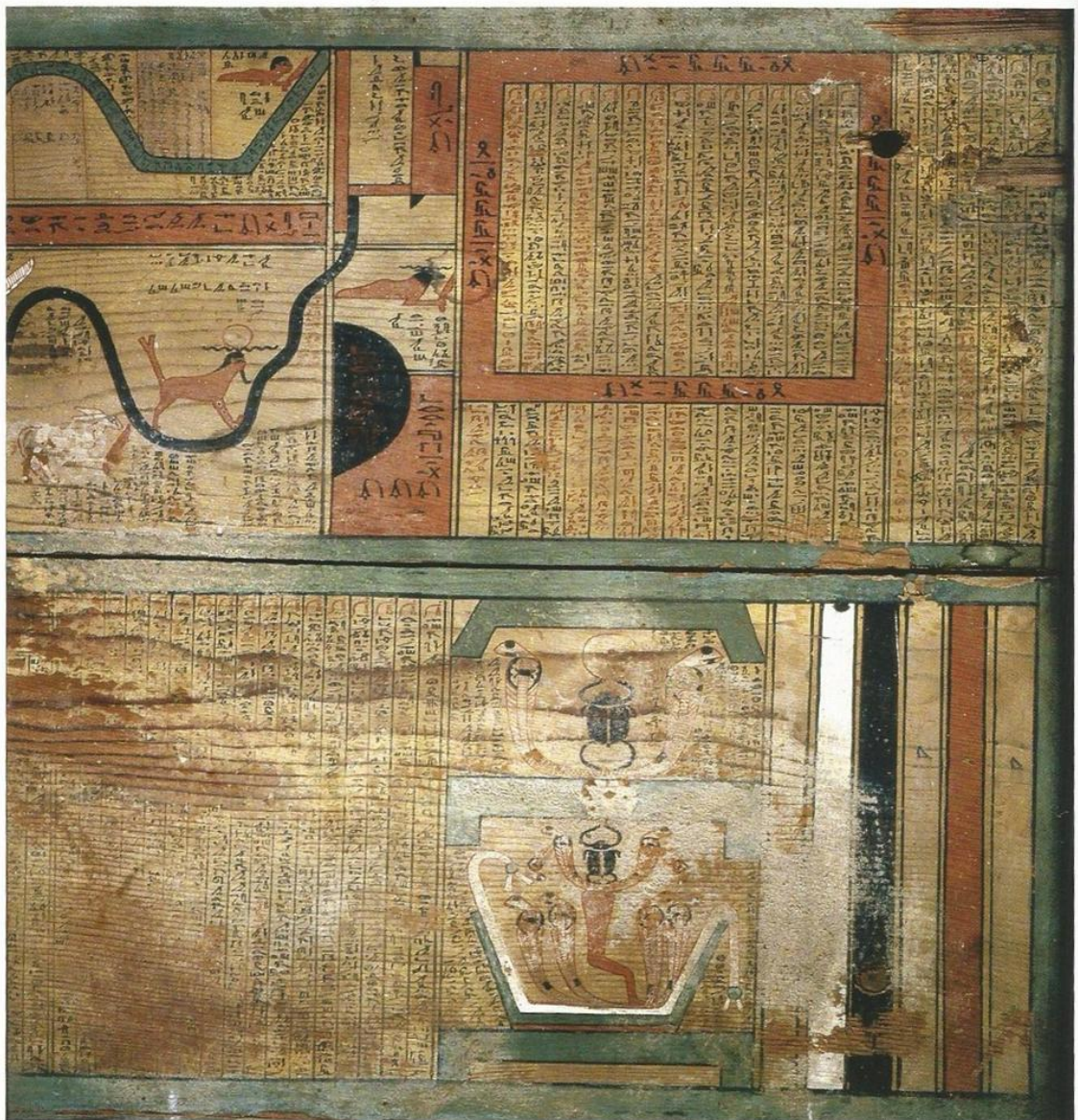
Sarkofág pisaře Butehamona ve tvaru lidského těla, malba na dřevě.
XXI. dynastie (cca 990-970 př. n. l.).²⁰⁶

²⁰⁶ CARTOCCI, A. *Egypt: obrazová encyklopedie umění = Egypt: sztuka świata = Egypt: visual encyclopedia of art = Egiptom: a művészet képes enciklopédiája*, s. 283.

7.9 Ukázka Textů rakví č. 2

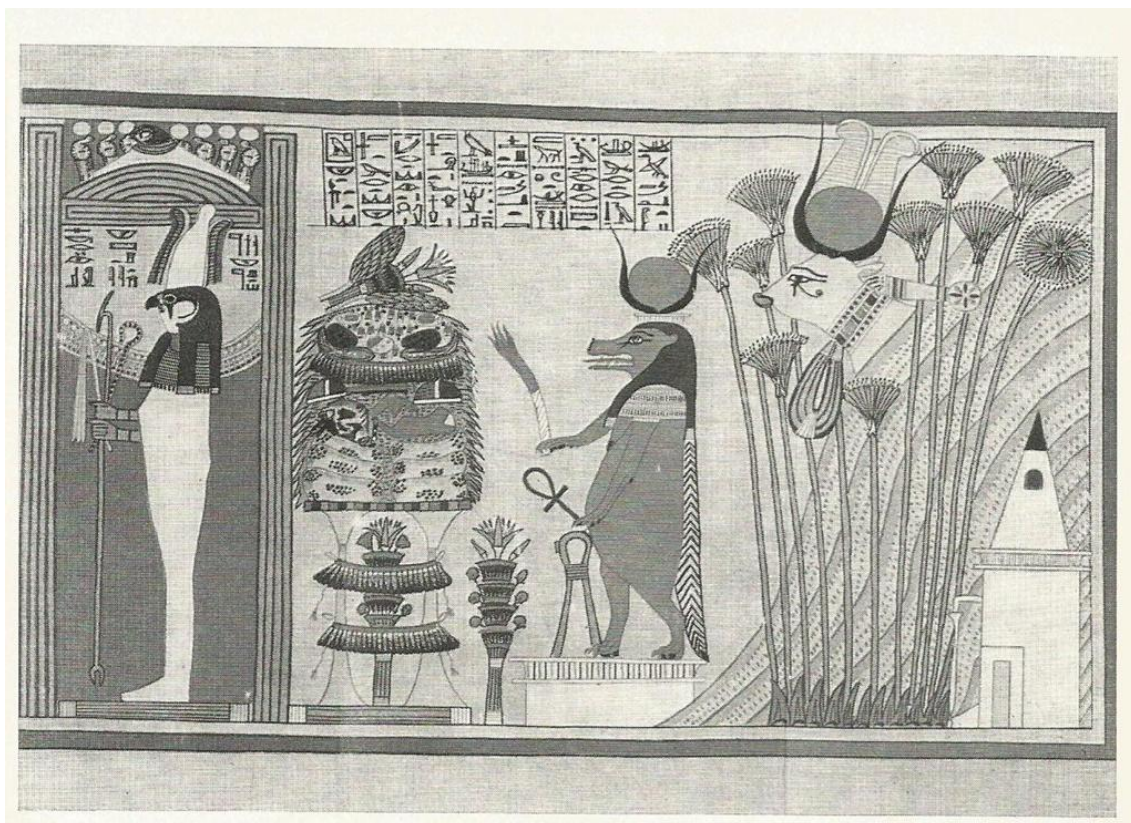
Interiér sarkofágu velmože Guy s pohřebním textem zvaným Kniha dvou cest.
Malba na dřevě. XII. dynastie (1985-1795 př. n. l.).
Egyptské museum. Káhira.²⁰⁷

²⁰⁷ CARTOCCI, A. *Egypt: obrazová encyklopedie umění = Egypt: sztuka świata = Egypt: visual encyclopedia of art = Egyptom: a művészet képes enciklopédiája*, s. 136.

7.10 Ukázka *Knihy mrtvých* č. 1

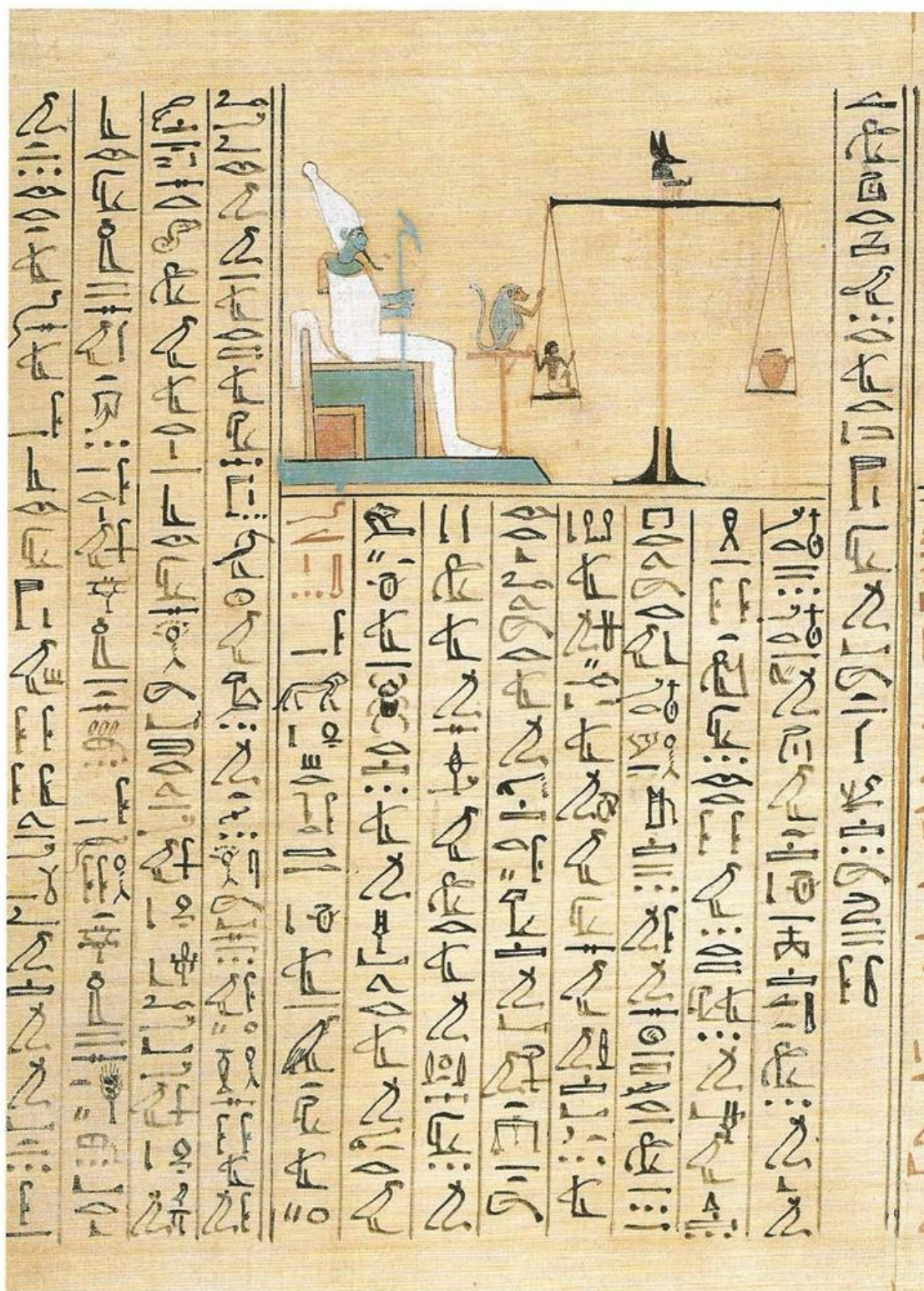
Aniho papyrus. XVIII. dynastie. Britské muzeum. Reprodukce.²⁰⁸

²⁰⁸ ŽÁBA, Z. *Tesáno do kamene, psáno na papyrus*, s. 144 – 145.

7.11 Ukázka *Knihy mrtvých* č. 2

Knihy mrtvých prince Maiherperiho s motivem psychostáze a *ba* zemřelého, malba na papyru. XVIII. dynastie (1427-1392 př. n. l.).
Egyptské museum, Káhira.²⁰⁹

²⁰⁹ CARTOCCI, A. *Egypt: obrazová encyklopedie umění = Egypt: sztuka świata = Egypt: visual encyclopedia of art = Egyptom: a művészet képes enciklopédiája*, s. 247.

7.12 Ukázka svinutého papyrového svitku

Papyrus Chestera Beattyho I.²¹⁰

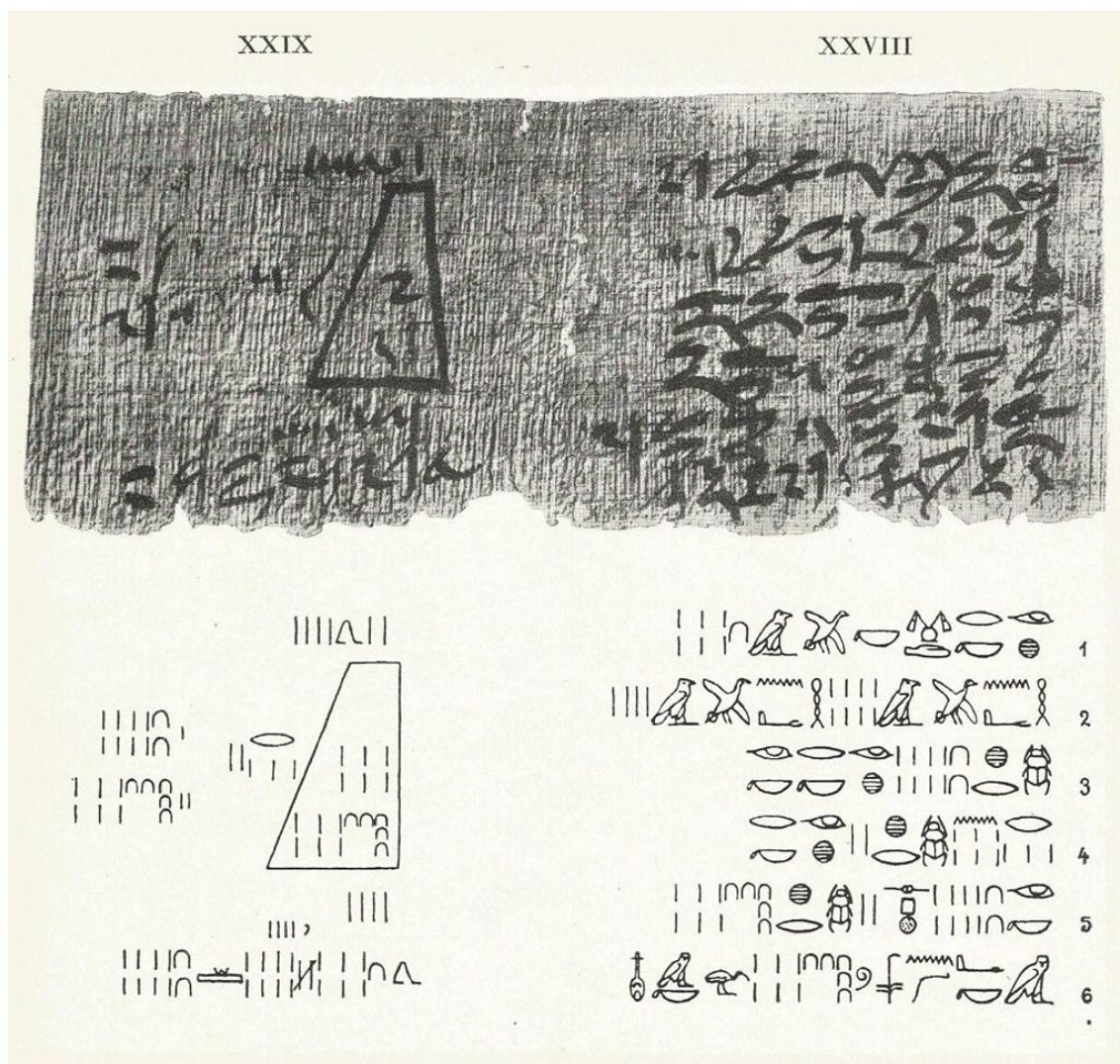

²¹⁰ LEXA, F. *Výbor z mladší literatury egyptské*, příloha č. 2.

7.13 Ukázka matematického papyru č. 1

Moskevský matematický papyrus

Opis z doby Střední říše (kolem roku 1800 př. n. l.). Sloupce XXVIII a XXIX a hieroglyfický přepis těchto sloupců. Puškinovo museum. Reprodukce.²¹¹

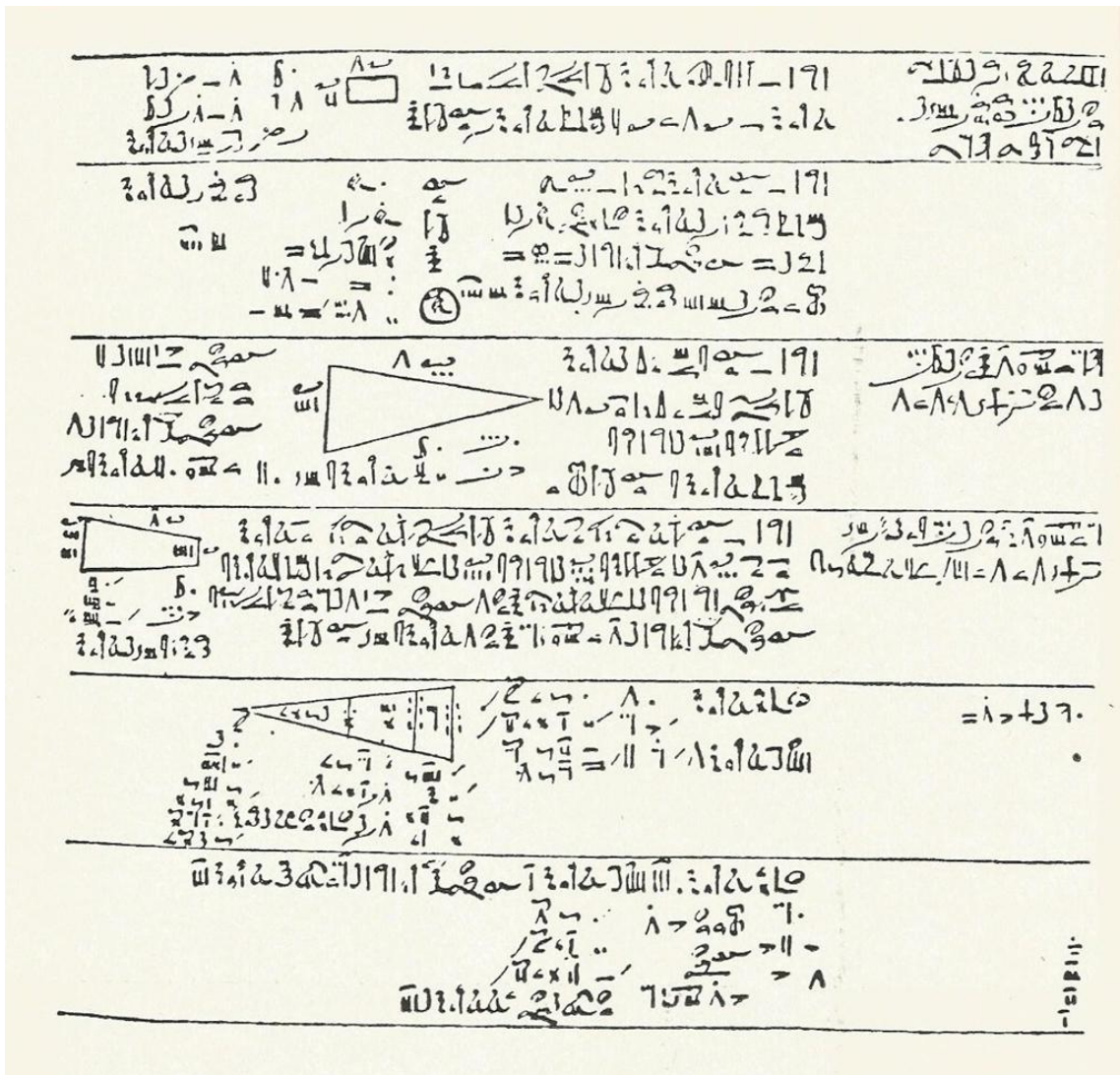
²¹¹ ŽÁBA, Z. *Tesáno do kamene, psáno na papyrus*, s. 112 – 113.

7.14 Ukázka matematického papyru č. 2

Sloupec z Ahmósova matematického papyru

Opis je z období nadvlády Hyksosů v Egyptě (kolem r. 1600 př. n. l.).

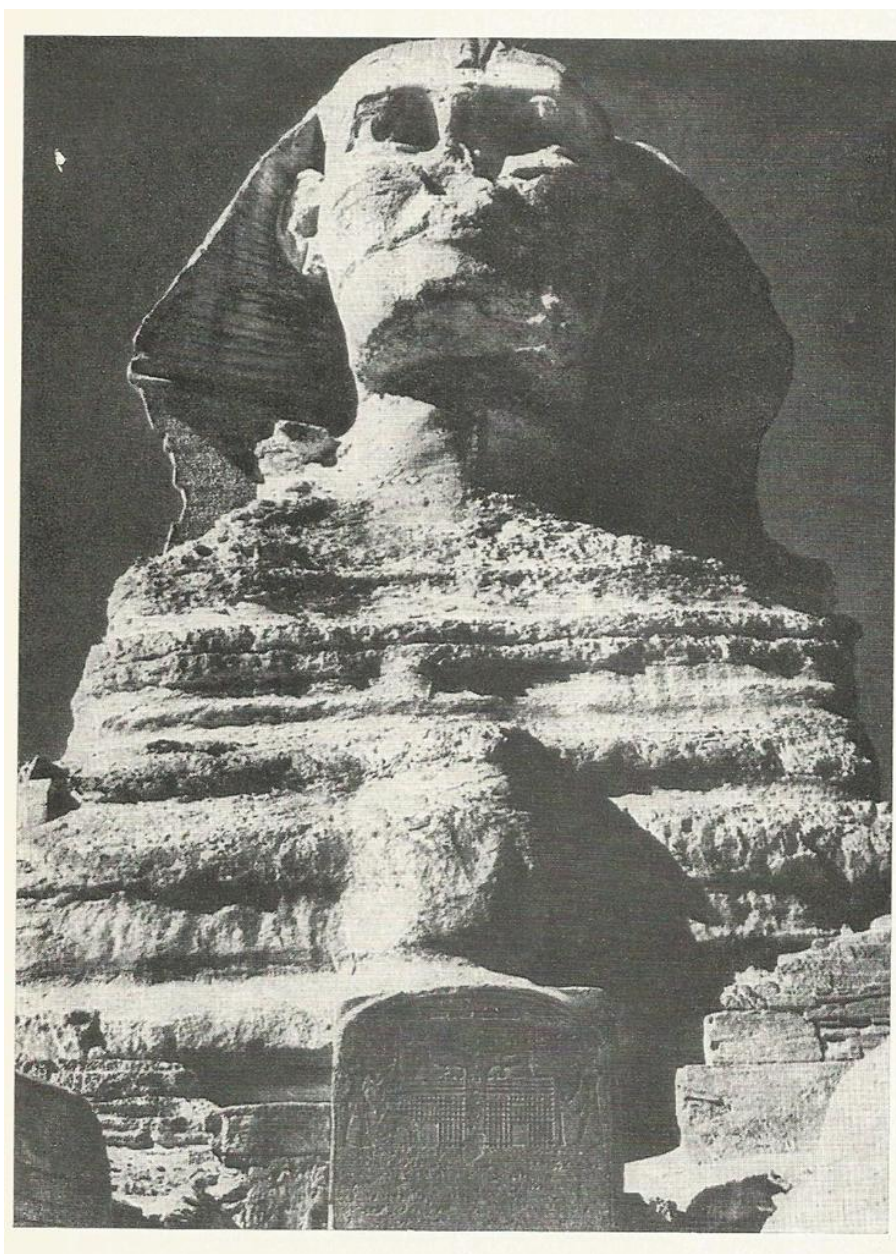
Tzv. Rhindův papyrus. Britské muzeum. Reprodukce.²¹²

²¹² ŽÁBA, Z. *Tesáno do kamene, psáno na papyrus*, s. 112 – 113.

7.15 Ukázka stély č. 1

Stéla Sfingy. Nová říše, XVIII. dynastie, doba Thutmóse IV. (asi 1425-1408 př. n. l.). Reprodukce.²¹³

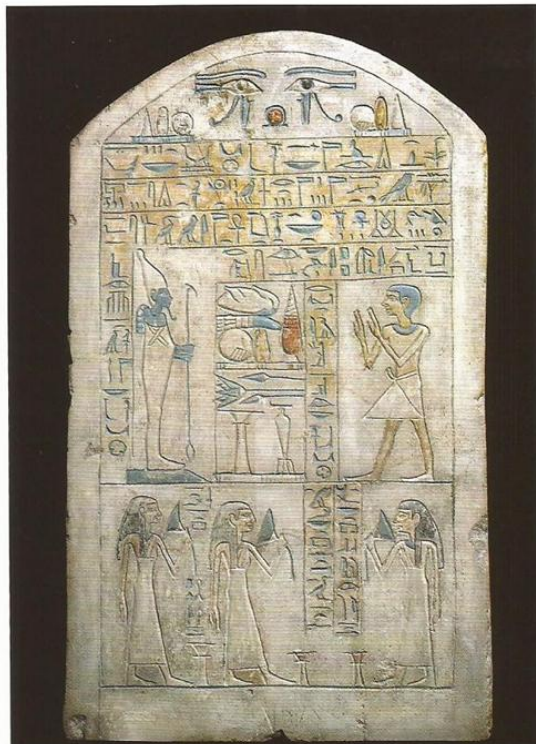
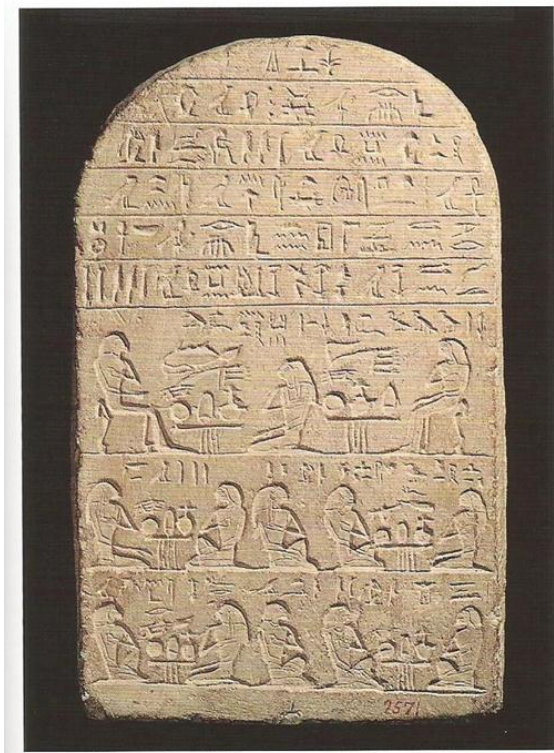

²¹³ ŽÁBA, Z. *Tesáno do kamene, psáno na papyrus*, s. 144 – 145.

7.16 Ukázka stély č. 2

Pohřební stéla správce pokladny Tyho. Vápenec. XIII. Dynastie (1750 př. n. l.).
Museo Egizio. Firenze.

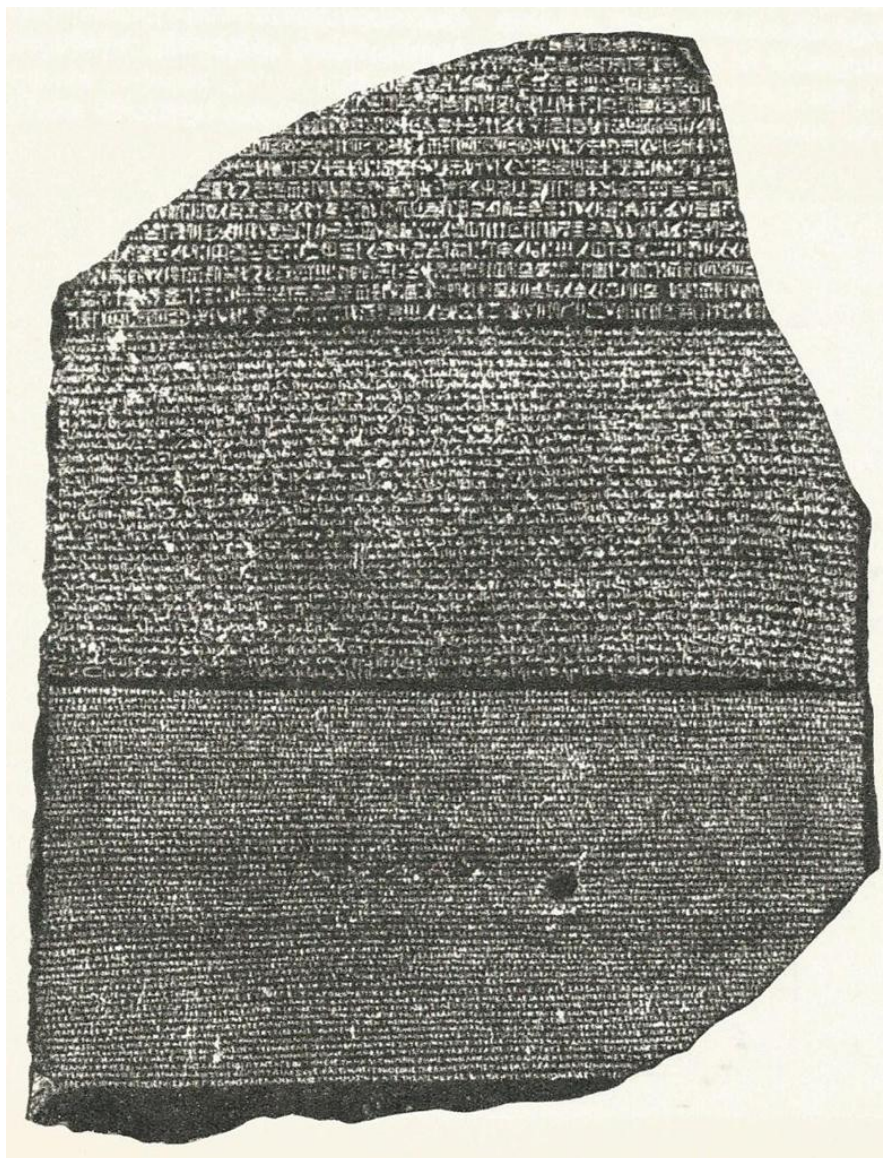
Stéla faraona Ipepiho. Barevný vápenec. XV. dynastie (1650-1550 př. n. l.)
Egyptské muzeum. Berlín.²¹⁴

²¹⁴ CARTOCCI, A. *Egypt: obrazová encyklopedie umění = Egypt: sztuka świata = Egypt: visual encyclopedia of art = Egyptom: a művészet képes enciklopédiája*, s. 131.

7.17 Ukázka stély č. 3

Rosettská deska. Žula. Cca 196 př. n. l. Britské museum. Londýn.²¹⁵

²¹⁵ CERAM, C. W. *Oživená minulost: dějiny archeologie v obrazech*, s. 103.

7.18 Ukázka obelisku

Obelisk Ramesseho II. XIX. dynastie (1279-1213 př. n. l.). Paříž.²¹⁶

²¹⁶ CARTOCCI, A. *Egypt: obrazová encyklopedie umění = Egypt: sztuka świata = Egypt: visual encyclopedia of art = Egyptom: a művészet képes enciklopédiája*, s. 165.